

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Smysl domova v životě člověka
The Sense of Home in the Human Life

Martina Hejretová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Smysl domova v životě člověka potvrzují, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

12. 4. 2021 v Mariánských Lázních

Chtěla bych poděkovat zejména své vedoucí práce, paní doc. PhDr. Naděždě Pelcové, CSc., za její odborné rady, vedení a trpělivost. Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří byli součástí praktické části této práce.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá fenoménem domova. Kromě obecné definice pojmu se pak zaměřuje zejména na existenciální jistoty domova v materiálním světě. Je zde zdůrazněna diferenciací přístupů jednotlivých vědních disciplín, konkrétně sémantiky, sociologie a psychologie. V této souvislosti jsou zmíněni například autoři jako Gaston Bachelard či Christiansen Norberg-Schulz a jeho popis fenoménu *genia loci*. Práce je ovšem soustředěna především na filozofický rozbor fenoménu domova. Jsou zde rozebírány přístupy jednotlivých filozofů, zejména pak německého fenomenologa Martina Heideggera a českého filozofa Jana Patočky. Heidegger vychází z ontického a ontologického výkladu bytí člověka, jež definuje jako tzv. *Dasein*, tedy bytí tu. Pro jeho pojetí domova je stěžejní svět, řeč a součtveří země, nebe, smrtelníků a božského. Zatímco Patočka je soustředěn na subjektivní a objektivní deskripci přirozeného světa, jež později rozvádí o tři životní pohyby, jež jsou pro domov zcela zásadní. Cílem práce je porovnat pojetí domova Heideggera a Patočky a dále ověřit, co pro různé věkové kategorie domov znamená. V praktické části je metodou polostrukturovaných rozhovorů zkoumán význam domova v životě člověka. Obě věkové skupiny – tedy lidé od 18 do 26 let a respondenti ve věku 65 let a více – považují domov zejména za svou existenciální jistotu, která je naprosto fundamentální pro jejich život.

KLÍČOVÁ SLOVA

domov, smysl, přirozený svět, *genius loci*, *Dasein*, bezpečí

ABSTRACT

This thesis is concerned with the phenomenon of home. Firstly, it is focused on a general description of the term home. Secondly, it is concerned with the existential certitudes in the materialistic world. The differentiation between particular scientific approaches, such as semantics, sociology and psychology, is emphasised. In this context, authors like Gaston Bachelard and Christiansen Norberg-Schulz with his concept of genius loci are mentioned. However, the thesis is mainly focused on a philosophical analysis of the phenomenon of home. Particular approaches of certain philosophers are analysed, especially the ones of German phenomenologist Martin Heidegger and Czech philosopher Jan Patočka. Heidegger's ontic and ontological interpretation of human being is defined as so-called Dasein, which is translated to English as there being. The world is fundamental for his concept of home, as well as the speech and primal oneness, the four-earth and the sky, divinities and mortals. Whilst Patočka is focused on a subjective and objective description of the natural world, which is later elaborated on three vital movements that are crucial for home. The aim of this thesis is to compare the concept of Heidegger and Patočka and ascertain what home means to different age categories. The practical part features a method of semi-structured interviews researching the sense of home in human life. Both age categories – people from 18 to 26 years old and respondents in the age of 65 and older – consider home their existential certitude that is absolutely fundamental for their lives.

KEYWORDS

home, sense, natural world, genius loci, Dasein, safety

Obsah

Úvod	7
1 Pojem domov	8
1.1 Domov z hlediska sémantiky	8
1.2 Domov z hlediska sociologie	9
1.3 Domov z hlediska psychologie	10
2 Fenomén domova v pojetí Martina Heideggera	13
2.1 Pobyť – „Dasein“	13
2.1.1 Prostorovost	17
2.1.2 Spolupobyť a starost	18
2.1.3 Naladěnost, porozumění a řeč	20
2.1.4 Temporalita bytí a časovost	24
2.2 Básnický bydlí člověk	27
3 Fenomén domova v pojetí Jana Patočky	33
3.1 Objektivní deskripce přirozeného světa	33
3.2 Subjektivní deskripce přirozeného světa	38
3.3 Tři mody pohybu lidské existence	43
3.3.1 Pohyb zakotvení	45
3.3.2 Pohyb projekce a sebedrodlužování	49
3.3.3 Pohyb existence	51
4 Výzkumná část	54
4.1 Smysl domova v pojetí respondentů ve věku 18 až 26 let	55
4.2 Smysl domova v pojetí respondentů ve věku 65 let a stařích	64
4.3 Závěrečné shrnutí	70
Závěr	72

Seznam použitých informačních zdrojů	74
Seznam příloh	78

Úvod

Ústředním tématem této bakalářské práce je fenomén domova a jeho význam v životě člověka, jak již vyplývá ze samotného názvu práce. Domov je specifický svou fenomenalitou, jež je určitým způsobem zakotvena a všeobecně vnímána celou společností. Koncept domova je zkoumán řadou vědních disciplín, jejichž přístupy a pojetí jsou zcela odlišné. Tato práce je soustředěna především na filozofický rozbor tohoto fenoménu.

V první části je uveden pojem domova a jeho specifčnost napříč vědními obory. Je zdůrazněna právě odlišnost přístupů jednotlivých vědních disciplín zabývajících se tímto konceptem. Konkrétně se jedná o tři vědní disciplíny, jež jsou v úvodní kapitole zmíněny, a to o sémantiku, sociologii a psychologii. Diferenciace těchto přístupů je podložena základními tezemi a také autory, kteří se touto problematikou zabývají, například Gastonem Bachelardem a Christiansenem Norberg-Schulzem a jeho popisem fenoménu *genius loci*.

Další části jsou soustředěny na hlubší filozofický rozbor fenoménu domova. Filozofický rozbor vychází ze dvou hlavních autorů, jimiž jsou Martin Heidegger a Jan Patočka. Oba tito autoři jsou ovlivněni především fenomenologickým přístupem, konkrétně pak dílem Edmunda Husserla. Heidegger a jeho pojetí domova vychází z ontického a ontologického rozboru bytí člověka, které je definováno jako tzv. Dasein, volně přeloženo jako bytí ve světě, což je stěžejní pro koncepci domova a bydlení. Jan Patočka a jeho pojetí domova částečně vychází z Heideggerovy koncepce, je zde ovšem kladen důraz na subjektivní a objektivní deskripci přirozeného světa. Domov je zde zmiňován zejména v souvislosti se třemi životními pohyby, které Patočka definoval.

V praktické části je smysl domova v životě člověka zkoumán kvalitativně, na základě polostrukturovaných rozhovorů pokládaných dvěma věkovým kategoriím. První kategorie čítala 25 respondentů ve věku 18 až 26 let, zatímco druhá skupina čítala 25 respondentů ve věku 65 let a více. Respondentům byly pokládány stejné otázky kladoucí důraz na filozofický pohled tohoto fenoménu. Výpovědi pak byly typologicky kategorizovány a porovnávány v rámci jednotlivých skupin, ale i napříč nimi. Cílem tohoto výzkumu bylo porovnat pojetí domova jakožto důležitého životního fenoménu u dvou věkově zcela odlišných skupin a zároveň zjistit, zda je obecné pojetí domova alespoň zčásti shodné s filozofickou koncepcí tohoto fenoménu.

1 Pojem domov

Pojem domov je běžně užívaným slovem, jehož význam je ve společnosti zakořeněn již od raného dětství. Stal se ústředním motivem řady českých i světových uměleckých děl v čele s českou národní hymnou nesoucí název Kde domov můj. Koncept domova je tedy zachycen již v samotném státním symbolu České republiky. Lidé touží po domově, je to fenomén, jenž je prostupuje každým, člověk touží po domově, je jím utvářen, a také se do něj navrácí, ať už fyzicky či v rámci vzpomínek. Jak uvedl František Halas ve svém díle Hlas domova: „Kdyby mi jen oči pro pláč zbyly, já se tam vrátím, já se tam i poslepu vrátím.“¹ Jedná se o pojem, jehož prvotní význam je celosvětově chápán obdobně, jak bude dále rozvedeno. Koncept domova se stal zkoumaným tématem řady vědních disciplín. Tato práce se bude zabývat filozofickým rozbořem tohoto konceptu, nicméně na úvod stručně uvede i další pohledy, a to například sémantický, sociologický či psychologický.

1.1 Domov z hlediska sémantiky

Denotace slova domov je napříč jazyky definována obdobně, jak je uvedeno v následujících příkladech. Co se týče významu tohoto slova, v češtině Slovník spisovného jazyka definuje primární význam domova jako „místo, kde se člověk narodil, kde je doma (byt, dům, rodina, obec, vlast)“², chápe jej tedy jako místo, kde se lidé cítí být doma, kde tráví čas se svými blízkými – od nejširšího slova smyslu jako je Evropa, Česká republika nebo byt ve městě, kde nyní žijí. Výkladový slovník anglického jazyka uvádí, že domov je „the house or flat/apartment that you live in, especially with your family“.³ Definuje jej tedy obdobně jako Slovník spisovné češtiny – jedná se o dům, byt či další formy bydlení, ve kterém člověk žije se svou rodinou. Co se týče definice výkladového slovníku německého jazyka, ten definuje slovo Heim jako „jemandes Wohnung, Zuhause (unter dem Aspekt von Geborgenheit, angenehmer Häuslichkeit)“.⁴ Němčina tedy pojímá domov jako místo, kde člověk bydlí, kde se cítí doma, s dodatkem, že se jedná o místo, kde se člověk cítí bezpečně a příjemně. Naopak francouzština definuje slovo maison ryze jako obydlí nebo bydliště, tedy jako budovu, kde

¹ HALAS, Hlas domova, str. 68

² Slovník spisovného jazyka českého [online]

³ HORNBY. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, str. 751

⁴ Duden Wörterbuch [online]

člověk žije: „bâtiment construit pour servir d'habitation aux personnes“.⁵ Francouzština také využívá výraz „chez soi“, který je významově bližší konceptu domova z hlediska citového, znamená to „u nás, v naší domácnosti“. Italské slova casa, podobně jako španělské slovo hogar, je definováno v jeho denotaci jako budova, která čítá jedno či více pater sloužící jako obydlí pro jednu či více rodin.

Domov je tedy obecně napříč evropskými jazyky chápán jako určitá budova či obecněji místo, kde jedinec žije se svou rodinou či blízkými. Některé definice zahrnují také primární konotace, jako jsou pocit sounáležitosti a bezpečí, které jsou považovány za ústřední pojmy filozofických rozborů.

1.2 Domov z hlediska sociologie

Sociologie rozebírá domov z hlediska sociálních vazeb mezi lidmi. Domov je ze sociologické perspektivy definován jako „víceméně ucelený obraz okruhu blízkých, známých lidí svázaných s hmotným prostředím, ve kterém člověk delší dobu pobýval (s bytem, domem, krajinou), naplněný pocitem sounáležitosti, zázemí, bezpečí“,⁶ Sociologie neklade primární důraz na budovy, nýbrž na prostředí, mezilidské a citové vztahy. Domov je intimní záležitostí člověka, která je vnímána subjektivně, je prožívána. Velký sociologický slovník dodává, že „domov je vyjádřením emocionálního vztahu člověka k jeho nejbližšímu světu, jeho humanizaci, intimizaci“.⁷

Domov je úzce spojován s rodinou, sociální skupinou, do níž člověk vrůstá od raného dětství a kde se socializuje. Rodina tvoří domov, kde se předávají kulturní tradice z generace na generaci. Člověk vnímá domácké jako vlastní a správné, v pozdějším věku člověk přichází do konfrontace s jinými názory, životními styly, tradicemi a zvyklostmi. V dospělosti se jedinec snaží vytvářet vlastní domov svým dětem, vytváří novou domácnost, ve které jsou zakotveny původní domácí a rodinné zvyky či tradice. Szaló poznamenává: „Domov je specifickým místem, jež spoluvytváří identitu lidí, protože je nalezištěm jejich vzpomínek.“⁸ Domov je místo, kde jsou tvořeny hodnoty lidství a kulturní zvyklosti, kam se

⁵ Larousse [online]

⁶ Sociologická encyklopedie [online]

⁷ Velký sociologický slovník, str. 219

⁸ SZALÓ. Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit. Život v pohybu, str. 182

lidé vrací fyzicky či pomocí vzpomínek, předmětů a záznamů. V současnosti je domov ovlivňován fenoménem migrace, která oslabuje vázanost jedinců na jedno konkrétní místo. Lidé a rodiny volí svá bydliště na základě socioekonomických ukazatelů na rozdíl od původních zvyklostí, kdy rodiny a domovy byly pevně ukotveny na jednom místě. Laštovková zmiňuje, že domov je sociálním konstruktem: „Samotný pojem domov lze v souladu s převládajícím diskurzem v sociálních vědách nahlížet jako sociální konstrukt, který je kulturně a historicky podmíněn – o domovu lze mluvit např. ve smyslu přístřeší, tedy jako o domě či bytu, ve kterém člověk bydlí.“⁹ Domov spoluvytváří sociální identifikaci jedinců. Je to místo, kde se lidé setkávají se svými nejbližšími, vytvářejí se zde interpersonální i intrapersonální vztahy. Prostředí společně se sociální skupinou významně ovlivňuje socializaci jedince a jeho následné uplatnění ve společnosti.

1.3 Domov z hlediska psychologie

Koncept domova je zkoumán i z hlediska psychologie. Psychologie také nevnímá domov jen jako místo či prostředí, ale jako fenomén, který fyzické prostředí překračuje: „Domov je to, co milujeme, kam se chceme a můžeme vracet. Lhostejný člověk nemá domov. Domov jsou lidé, které máme nebo na které dovedeme aspoň s láskou vzpomínat.“¹⁰ Maslowova hierarchie potřeb zmiňuje potřebu bezpečí a jistoty, která je úzce spojována s domovem. Domov je místo, kde by se jedinec měl zpravidla cítit bezpečně. Potřeba jistoty a bezpečí je naplňována doma v obydlí mezi svými blízkými. Jedná se o jednu z klíčových potřeb pro naplnění spokojenosti a budoucí seberealizace. Potřeba lásky je taktéž budována v domově, kde se tvoří úzká citová vazba dítěte na rodiče či své nejbližší. Fromm ve svém díle *Umění milovat* uvádí, že „matka je domov, z něhož jsme vyšli, je příroda, půda, moře; otec takový přirozený domov nepředstavuje“.¹¹ Vzniká zde především silný citový vztah matky a dítěte, který je zkoumán vývojovou psychologií.

Psychologie zkoumá také tzv. *place attachment* neboli připoutání k místu, jež je může být definován jako „pocity spojení nebo propojenosti s určitým geografickým místem, lokalitou, která poskytuje bezpečí a uklidnění a přispívá k identitě“.¹² Nejčastěji se jedná právě

⁹ LAŠTOVKOVÁ. „Doma“ v pohraničí, str. 1

¹⁰ ŘÍČAN. *Cesta životem*, str. 421

¹¹ FROMM. *Umění milovat*, str. 46

¹² Velký psychologický slovník, str. 457

o pevnou vazbu na domácí obydlí. Dimenze domova je předmětem zkoumání enviromentální psychologie. „Hayward (1977) spatřuje multidimenzionální podstatu domova v následujících oblastech: fyzická struktura, teritorium, místo v prostoru, já a vlastní identita, sociální a kulturní jednotka.“¹³ Domov je tedy fyzické prostředí, které má určitý vzhled. Je to jakési útočiště, které je jedinci vlastní, kde se cítí sám sebou a v bezpečí. Je to místo, ke kterému se vztahuje. To je zasazeno v konkrétním prostředí, které vyzařuje určitou atmosféru. Domov je místem, kde jedinec rozvíjí intrapersonální vztah, domov spoluutváří jeho vlastní identitu. V neposlední řadě se jedná o místo, kde se člověk socializuje, vytváří si emoční vztahy se svými blízkými a přejímá zde tradice a zvyky od svých předků.

Gaston Bachelard se zabývá psychoanalytikou, konkrétně topoanalýzou domova, ve svém díle „Poetika prostoru“. Vnímá domov jako obraz, klade zde důraz na vzpomínky a subjektivní prožitky jedinců. Nazývá domov koutem světa, jenž má svá zákoutí, sklepy, tajné skříňky a niterně intimní místa. Lidé své příbytky doslova prožívají, a to nejen v přítomnosti, ale také ve snech či myšlenkách. Vytvářejí si doma vzpomínky díky silným emočním prožitkům. Takové vzpomínky z minulosti mohou být vyvolány vůní, fotografiemi či předměty. Svůj domov si lidé nesou i do nového domu právě pomocí vzpomínek. Doma je v každém niterně zakořeněno, spoluutváří nás, lidé si ho nosí v sobě všude po světě. Bachelard poznamenává: „Když si vybavujeme vzpomínky na dům, přidáváme hodnoty snu; nikdy nejsme skutečnými historiky, vždy jsme trochu básníky a naše emoce možná vyjadřují jen ztracenou poezii.“¹⁴ Domov je klidné místo, jež umožňuje nevědomí, aby se dostalo na povrch pomocí snění a vzpomínání. Vzpomínky z dětství na domov s sebou přinášejí řadu otázek, například zda byla ona zahrada opravdu tak velká či zda byla garáž vážně tak přeplněna věcmi. Vzpomínky jsou lokalizovány v prostoru a čím více jsou spojeny s konkrétním místem, tím jsou silnější. Doma jsou uchována tajemství, strachy, prožitky. Každý kout domu v sobě nese intimitu člověka.

Dalším fenoménem je duch místa, latinsky *genius loci*, který může být definován jako „výjimečná atmosféra konkrétního místa; víra, že určité lokality vyzařují různé druhy energií, které působí na psychiku člověka“.¹⁵ Každé místo je spojeno s určitou atmosférou

¹³ PROKEŠOVÁ, MENTÁLNÍ REPRESENTACE DOMOVA, str. 95

¹⁴ BACHELARD, Gaston. Poetika prostoru, str. 31

¹⁵ Velký psychologický slovník, str. 165

a energií, kterou vyzařuje. Schulz dodává, že pokud člověk bydlí, je k nějakému prostoru ukotven, ale zároveň je ovlivněn atmosférou a charakterem daného místa, které na něj působí. „Aby člověk našel oporu pro svou existenci, musí být schopen se orientovat, musí vědět, kde je. Ale také se musí identifikovat se svým prostředím, tj. musí vědět, jaké je určité místo.“¹⁶ Pokud jsou naplněny obě psychické funkce, tedy sžití se s prostředím a zorientování se v něm, pak může jedinec plně patřit k nějakému místu. Schulz také připomíná antické kořeny vnímání prostoru, kdy se kladl důraz na dobrý vztah s tzv. geniem lokality v místě bydliště. Psychická stabilita jedince je založena na osobním ztotožnění se sebou samým, čemuž významně dopomáhá právě místo odkud člověk pochází. Prostředí s výjimečnou atmosférou jsou nejen přírodní, ale také zastavěné plochy. V České republice jsou to dle Schulze například Praha, České Budějovice, Domažlice, Jičín a další.

¹⁶ NORBERG-SCHULZ. Genius Loci Krajina, místo, architektura, str. 18

2 Fenomén domova v pojetí Martina Heideggera

Martin Heidegger byl ovlivněn zejména fenomenologií Edmunda Husserla, u kterého fungoval jako osobní asistent. Posléze nastoupil jako profesor na univerzitu ve Freiburgu. Jeho filozofické úvahy o bytí byly mimo jiné také ovlivněny tzv. myslivým básněním, jež využíval při svých filozofických rozbořech. Hölderlinovy básně jsou například ústředním tématem rozboru tvrzení „básnický bydlí člověk“, které v souvislosti s bytostnou podstatou bydlení zmiňuje ve svých přednáškách. Jeho inspirací v souvislosti s konceptem bydlení a domovem je také Johann Petr Hebel, německý spisovatel, jehož básně Heidegger využívá zejména při deskripcích bydlení v části „Hebel – domácí přítel“. V této kapitole bude rozebrán koncept bytí z ontického a ontologického hlediska a Heideggerovy úvahy o bydlení a domově, jež jsou úzce spojeny právě s konceptem bytí. Právě proto bude následující část věnována konceptu bytí člověka.

2.1 Pobyt – „Dasein“

Heidegger se ve svém díle *Bytí a čas* táže po podstatě lidského bytí, jež označuje jako tzv. Dasein neboli pobyt, doslova „tu být“ nebo také „být tady“. Člověk pobývá ve světě, který je jednotícím celkem a tvoří základní půdu pro člověka. „Pobyt je jsoucno, o kterém nelze říci, že se mezi jiným jsoucnem jen vyskytuje. Toto jsoucno se onticky vyznačuje spíše tím, že mu v jeho bytí o toto bytí samo jde. K této bytostné skladbě pobytu, pak ale patří, že má ve svém bytí k tomuto bytí bytostný vztah.“¹⁷ Člověk je tedy definován tím, že pobývá na světě ve vztahu s věcmi, které jsou ve světě taktéž situovány. Nicméně bytí člověka je Heideggerem označováno právě jako pobyt, který je charakteristický svým vědomím jedince o jeho vlastním bytí, o které má tzv. Sorge, starost. Heidegger dodává, že mu tedy o jeho bytí tzv. jde, záleží mu na něm a nějak mu je rozuměno. Zatímco jsoucna, jež si sebe samých nejsou vědoma a nerozumí si, jsou označována jako věci. „Kámen jest, ale nemá žádný vztah k sobě samému, nemůže se vztahovat k sobě samému... Člověk nejen jest, ale rozvíjí vztah k sobě samému a zároveň i vztah k druhému člověku a k ne-lidskému jsoucím.“¹⁸ Pobyt je zde také spojován s pojmem existence, Heideggerem označovaný jako možnost bytí, díky které člověk chápe svůj pobyt na zemi. Tato konkrétní možnost může být

¹⁷ HEIDEGGER. *Bytí a čas*, str. 27

¹⁸ BIEMEL. *Martin Heidegger*, str. 51

realizována třemi způsoby. Může být volbou samotného jedince či je dána od narození anebo se v ní člověk postupně ocitá během života.

Pro koncept domova je důležité zdůraznit a definovat roli světa v pobytu člověka. „Heideggerův ontologický koncept vychází z předpokladu, že člověk je bytostí, která žije ve světě.“¹⁹ Heidegger přímo říká, že člověk rozumí svému bytí právě z hlediska toho, k čemu je bytostně vztahován – tedy ke světu. To, jak jedinec chápe a nahlíží na svět, je stěžejním pro porozumění vlastnímu pobytu v něm. Svět slouží jako jakýsi primární jednotící celek. Pobyt ve světě není ale chápán pouze jako prostorový vztah bytí člověka situovaného v konkrétním místě. „(...) vyskytovat se spolu s něčím, co má tentýž způsob bytí, ve smyslu určitého vzájemného místního vztahu, to jsou ontologické rysy, které nazýváme kategoriální rysy, jež patří ke jsoucnu, které nemá způsob bytí pobytu.“²⁰ Takto pojatý prostorový vztah je charakteristický pro věci a jsoucna, které nejsou pobyttem. Nelze tedy omezit chápání pobytu pouze na pohyb tělesné schránky člověka po zemi. Naopak, oproti tomuto prostorovému konceptu se tzv. Dasein vyznačuje něčím důvěrně známým, čímž je pro něj právě onen svět. Člověk je světu bytostně otevřen. „Bytí-v mání existenciál, a sice ve smyslu obeznámenosti-s. S čím jsem důvěrně obeznámen, u toho se zdržuji. (...) neznamená to, že pobyt nemá zvláštní vztah k prostoru; je to ovšem vztah, který nikdy není přístupný pouze z věcně-prostorové obsaženosti.“²¹ Biemel upozorňuje, že Heidegger nepopírá místní orientaci fenoménu bytí ve světě, ale zdůrazňuje, že svět je pro pobyt především jednotícím důvěrně známým celkem. Jedná se o střed, jež je člověku blízký, je jeho domovem, skrze nějž žije a poznává. Nachází se blízko původním počátkům.

Člověk se nachází mezi nebem a zemí, přičemž „nazveme-li toto mnohonásobné ‚mezi‘ světem, pak je svět oním domovem, jež obývají smrtelní“.²² Svět je tedy domovem, kde lidé obývají svůj život v čase vstříc jeho konci. Heidegger nevnímá bytí ve světě jen jako pouhou charakteristiku pobytu, právě naopak udává, že díky světu je pobyt pobyttem ve svém bytostném charakteru. Dodává také, že člověk se ve světě setkává s dalšími lidmi, kteří jsou typičtí svým specifickým způsobem bytí ve světě. Ovšem s druhým se jedinec může setkat

¹⁹ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 37

²⁰ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 72

²¹ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 53

²² HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 157

pouze pokud je on sám schopen být ve světě – tzv. se v něm ukazovat. Lidé jsou vždy nějak viděni, jelikož svět jakožto univerzální jednotící celek je lidem otevřen. Každý jedinec je ve svém pobytu tzv. odemčen, aby porozuměl světu a svému bytí. Člověk rozumí sobě samému právě díky světu, tzv. skrze něj, přestože jím samotným není. Jedná se o fenomén, jež umožňuje pobytu porozumět sobě samému, své duši. Doma je místo, kde se člověk uvlastňuje ze své podstaty.

Heidegger v souvislosti s popisem bytí jedince ve světě uvádí tzv. světskost. Biemel uvádí, že tento pojem „je třeba chápat jako konstitutivní moment pobytu, tedy jako existenciál“.²³ Heidegger uvádí, že světský je právě pobyt nikoliv jsoucná, která jsou na světě pouze umístěna. Na rozdíl od nich pobyt je považován za světský, jelikož se jedná o jeho způsob bytí ve světě. Svět je otevřeným celkem, uvnitř něhož se nachází mimo jiné i spousta nitrosvětských jsoucen, jež mají odlišné charakteristiky. Dodává ovšem, že svět nelze definovat právě pouze pomocí těchto jsoucen, která se zde vyskytují.

V bezprostředním okolí pobytu jedince se člověk nejen setkává s množstvím jsoucen, nýbrž s nimi také nějak zachází a obstarává je. Tato jsoucná Heidegger nazývá tzv. prostředky. „Při obstarávajícím zacházení se setkáváme s prostředky ku psaní (s psacími potřebami), s prostředky k šití (šicími potřebami), s pracovními prostředky (náradím), s dopravními prostředky, měřidly apod. (...) vymezení toho, co dělá prostředek prostředkem, totiž prostředek.“²⁴ Tyto prostředky jsou charakteristické právě svou využitelností a prospěšností pro danou činnost. Aby jedinec ale mohl tyto prostředky využívat, musí poznat jejich způsob bytí, jímž je dle Heideggera tzv. příručnost. „Každý prostředek je prostředek k něčemu. V zacházení s prostředky se podřizujeme vždy tomu kterému specifickému ‚k-čemu‘. Specifický druh bytí prostředků nazývá Heidegger příručností...“²⁵ Jedná se o každodenní činnosti, jež člověk praktikuje a zakouší. Lze je tedy vnímat jako jsoucná, která mají určité hodnoty. „Příručnost je ontologicko-kategoriální určení jsoucná, jak je ‚o sobě‘.“²⁶ Heidegger zde upozorňuje, že při určování příručnosti prostředků člověk vždy již svět nějak chápe, předpokládá jej. Jedná se totiž o nějaké předzkušennosti

²³ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 56

²⁴ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 88-89

²⁵ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 57

²⁶ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 92

univerzum, které člověk považuje za předem zřejmé a zásadní pro uchopování jednotlivých jsoucen a svého pobytu v něm, aniž by si toho byl vědom. Tato jsoucna se ve světě otevírají, a právě skrze domov jsou uchopovány a je jim porozuměno. Jsou tzv. vždy po ruce jsoucí, ovšem ne vždy jsou plně funkční a využitelné. Někdy mohou dokonce při obstarávání svého pobytu zcela chybět či naopak překážet. Heidegger tento koncept označuje jako mody jsoucen, jež jsou deficientní. Jedná se o privaci ukazující jedinci bytostný pocit chybění, necelistvosti.

Tento fenomén je taktéž spojován s fenoménem domova, kdy se bytostné souznění a pochopení domova objevuje právě až v jeho tzv. privaci. Člověk chápe koncept marga, které je celistvé, a právě proto když se ocitá v prostoru, jež je tzv. bez marga – okraje, cítí neúplnost – privaci daného prožitku. „Privace je podstatný nedostatek, oznamuje se i ve spánku, projektuje se i do budoucnosti a jejího rozvrhu, osvětluje prožitou minulost a vytváří tak habitus člověka a v každém okamžiku jeho ek-sistence, aniž by si to člověk uvědomoval. Privace domova proniká všemi jeho noezemi jako spodní proud jeho ‚intence do světa‘ (Intention zur Welt sein).“²⁷ Heidegger tyto modifikované způsoby bytí jsoucen označuje jako tzv. nápadnost, naléhavost a neodbytnosti, které narušují onu příručnost – tedy to, že něco k něčemu vždy jest. „Je-li prostředek nepoužitelný (nápadnost), nebo když chybí (naléhavost), nebo nám stojí v cestě (neodbytnost), pak je zřejmé, že je prostředek určen odkazování. Právě když je odkaz ‚aby‘ (...), k tomu‘ nějak narušen, (...) stává se jako odkaz zvlášť patrný.“²⁸ Heidegger zde zdůrazňuje roli odkazu v souvislosti s definováním světa a světskosti. Říká, že právě díky celku může jedinec spatřit věc se svým odkazem, jímž je jsoucno definováno. Prostředek jakožto samostatný předmět nemůže existovat, jelikož musí být vždy viděn v určité souvislosti s druhým jsoucnem. Biemel zde uvádí jako příklad nástroj a dílnu. Toto člověk vnímá na základě odkazování k pobytu, jenž ve své určité předzkušenosti chápe ony významy. Jsou zde apriori, přičemž svět je otevřen tomuto odhalování. „Svět je tudíž něco, ‚v čem‘ pobyt jako jsoucno už vždy byl a k čemu se může v každém způsobu výslovného přistupování vždy jen vracet.“²⁹ Pobyt se nachází v určitých mezích, jež jsou tvořeny odkazy, díky kterým se člověk setkává s ostatními daným

²⁷ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 138-139

²⁸ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 58

²⁹ HEIDEGGER. Bytí a svět, str. 97

způsobem. Biemel definuje svět takto: „Toto ‚v-čem‘ sebeodkazujícího rozumění jako to ‚do-čeho‘, s nímž se dává setkávat jsoucímu jakožto druhu bytí takovosti, je fenomén světa.“³⁰ Svět je tedy existenciál, který slouží jako jednotící princip, díky němuž je jedinec schopen porozumět světu. Prostředky jsou uchopovány právě tzv. skrze tuto světskost – pochopení. Dává jednotlivým jsoucnům možnost otevřít se a odkazovat v souvislostech. „Odemčená významnost jako existenciální skladba pobytu, jako skladba jeho ‚bytí ve světě‘, je ontická podmínka možnosti odkrytelnosti nějakého celku dostatečnosti.“³¹ Svět je tedy Heideggerem charakterizován jako určité předporozumění, na jehož základě je pobyt naladěný na poznávání a porozumění věcem a jsoucnům kolem něj, jejich významu a využití v celku s dalšími jsoucnými.

2.1.1 Prostorovost

Heidegger zdůrazňuje, že prostorovost světa – tedy blízké a vzdálené – nemůže být chápáno pouze kvantitativně. „Prostorovost pobytu neznamená prostor fyzikální nebo matematický, nejde o prostorovost těla nebo nazírání, nejde ani o prožívání nebo žitý prostor jako u O. F. Bollnowa. Heideggerovi jde především o existenciální prostorovost jako o strukturní moment pobytu. Prostorovost člověka se otevírá v existenciálech blízkost (Nähe) a distance (Entfernung).“³² Jsoucná mají svá určitá místa ve světě, která jsou určena na základě své použitelnosti. Mají své pozice, jež zaručují tzv. bytí po ruce, tedy že jimi jedinec může či nemůže v danou chvíli disponovat. Ovšem co se týče samotného pobytu, Heidegger zmiňuje tzv. oddálenost a zaměřenost. Oba tyto termíny nesmí být vnímány klasicky ve smyslu vzdálenosti či rozměru. „Oddálit pro nás znamená způsobit, že zmizí dálka, tzn. vzdálenost něčeho, znamená tedy přibližování. Pobyt je bytostně od-dalující; jakožto jsoucno, kterým je, nechává vždy vstupovat do blízkosti. Od-dalování odkrývá vzdálenost. Ta je – právě tak jako interval vzdálenosti – kategoriální určením nepobytového jsoucna. Oddalování musíme naproti tomu podržet jako existenciál.“³³ Oddalování je tedy bytostným charakterem pobytu, jež umožňuje jsoucímu vstupovat v blízké, tedy v rámci tzv. shánění a starosti o své bytí jedinec přibližuje ostatní jsoucna. „Člověk je bytostí žijící na světě, zabydlenou ve světě,

³⁰ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 60

³¹ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 110

³² PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 36-37

³³ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 130

proto ho nazývá Heidegger sousedem a pastýře bytí, proto se ‚svět – celek‘ otevírá jenom rozumějícímu člověku v každé, a to i prozaické věci (džbán – nejen jako nádoba k uchování tekutin, ale i jako odkaz k přátelskému posezení, dům – nejen přístřešek sloužící k úkrytu, ale též bezpečný přístav, místo setkávání lidí a též místo, kde můžeme být sami).³⁴ Biemel dodává, že „od-dálenost (Ent-fernung) nesmí být chápána jako vzdálenost, jako odstup, který je pevně dán, tedy staticky, nýbrž aktivně a tranzitivně, jako působení k tomu, aby dálka zmizela (tj. jako od-vzdálenost). Pobyt nechává vystupovat jsoucí v blízkém“.³⁵ Toto oddalování je založeno na subjektivním odhadu, jelikož každý den je jsoucí jinak vzdáleně, protože jedinec klade důraz na aktuální pragmatičnost dané situace. Heidegger zde například uvádí fráze typu „co bys kamenem dohodil“ nebo „za půl hodinky“, tyto vzdálenosti jsou určovány na základě pragmatického obstarávání svého bytí.

Tento fenomén od-dalování je charakteristický pro dnešní technologickou dobu, jež se tyto vzdálenosti snaží odstranit a urychlit. Hogenová v této souvislosti zmiňuje důležitost domova dnešní doby, kdy žijeme dle Heideggera v moci tzv. Uebermaechtigung. „Jde o přemocňování. V tomto milieu žijeme, aniž bychom o tom výslovně věděli a uvědomovali si následky, nevyhnutelné důsledky působení Uebermaechtigung (přemocňování). Jde o to, že se nalzáme v pasti, která nás nutí ke stále intenzivnější výkonům, a to všude, kam sahá společenská významnost. Všude musíme být lepší, než je tomu dnes... Výkon je nadevše.“³⁶ Domov je právě místem, kde tento fenomén nemá moc, člověk se zde cítí v bezpečí a přijat bez ohledu na jeho chyby a výkony. Nemusí se zde překonávat, je zde sám sebou, uvlastňuje se. Domov je místem, kde je člověk blízko původnímu božskému principu, cítí se zde v souznění, nesoutěží, nepřekonává jen bytostně jest.

2.1.2 Spolupobyt a starost

Pobyt je určitým spolubytím a zároveň také bytím sám se sebou. „Pobyt je prvotně a většinou svým světem pohlcen.“³⁷ Pobyt je nutné chápat jako bytí, jež je člověku vlastní – je pouze jeho. Heidegger dodává, že stejně jako subjekt není bez světa, tak není nejprve samotné

³⁴ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 37

³⁵ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 62

³⁶ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 103

³⁷ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 139

bytí – já – bez ostatních. Člověk může také věci vyrábět či transformovat, a to za účelem využitelnosti pro někoho dalšího. Heidegger zde uvádí jako příklad knihu, která je jedním čtena, ale zároveň od druhého půjčena či koupena. „(...) tyto ‚věci‘ vystupují ze světa, v němž jsou po ruce pro druhé a který je již předem vždy také můj.“³⁸ Svět je tedy místem, kde jsme společně s druhými. Druzí jsou ti, jež mají stejně jako my starost o své bytí, které obstarávají. Heidegger přímo říká: „Na základě ‚bytí ve světě‘, které má charakter tohoto ‚spolu‘, je svět vždy již světem, jež sdílím s druhými. Svět pobytu je spolusvět. ‚Bytí ve‘ je spolubytí s druhými. Jejich nitrosvětské bytí o sobě je spolupobyt.“³⁹ S druhými se člověk setkává ve svém okolí, zejména při práci a v řeči (viz dále). Jedinec není na světě sám ani neodbyvá svůj pobyt zcela izolovaně. Pokud se druhému straní, nepopírá tím jeho existenci, nýbrž druhého jedince vidí jako někoho, jehož blízkost byla odmítnuta. „Neznamená, že fakticky lze v mé okolí vždy již zjistit i jiné lidi, nýbrž že jsem vždy již otevřen pro druhé, že jsem u druhých. I když se izoluji a stahuji do samoty, mohu to učinit jen proto, že moje bytí je spolubytím.“⁴⁰

Jelikož pobyt je vždy spolupobytem, může druhý člověku chybět. Jedná se opět o deficitní pocit, jenž ukazuje, že druhý není přítomen nebo vnímán. Ovšem člověk se může cítit osamocen i přesto, že je obklopen ostatními. Nedochozí zde ke vzájemnému porozumění – jsou si cizí a vzdálení. Stejně tak jako má člověk starost o své vlastní bytí, které se snaží zajistit, může se takto starat a pečovat i o bytí druhých. Člověk tedy pečuje o druhé. „Tento výraz je pojat tak široce – vzato existenciálně –, že zahrnuje všechny způsoby bytí s druhými, od lásky přes sebeobětování až k lhostejnosti a opovrhání druhým, přičemž to poslední je přirozeně deficitní modus péče.“⁴¹ V této souvislosti uvádí Heidegger určité extrémní situace v rámci pečování. Například jedinec může mít tendenci ulehčit druhému, a to tak, že se jej pokusí zcela zbavit jeho starosti o vlastní bytí, jak tomu může být například v roli matky snažící se pro své dítě dělat jen to nejlepší. A tak se matky bezmezně pečují o své děti – někdy i v pozdějším věku ve snaze ochránit je. Zbavují je tak jejich starostí, ale na druhé straně vytváří pocit závislosti dítěte na matce – toto označuje Heidegger jako

³⁸ Tamtéž, str. 144

³⁹ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 144

⁴⁰ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 62-63

⁴¹ Tamtéž, str. 63

tzv. zaskakující péči. Domov je místem, kde se cítíme být spolu s druhými v bytostné podstatě, kde žije jeden pro druhého ze své podstaty. Zde člověk nikdy nepocítuje deficitní modus pečování. Naopak, nejenže se může spolehnout jeden na druhého, ale i on sám je otevřen ve spolubytí druhému a nezdráhá se mu pomoci.

2.1.3 Naladěnost, porozumění a řeč

„K analýze bytí-ve-světě patří explicitní vyjasnění bytí-v, to znamená těch konstitutivních momentů, které zpřístupňují pobyt jako otevřenost; jsou to vynacházení-se, rozumění a řeč.“⁴² Heidegger jako první vyjasňuje tzv. rozpoložení či naladěnost neboli Befindlichkeit, jež označuje jako fundamentální existenciál. Bytí jedince ve světě je ovlivněno jeho subjektivní náladou – každý je v daném okamžiku nějak naladěn na základě čehož pak jedná a prožívá. Nálada ale není v tomto případě spojována s psychologií, tedy s rozpoložením duše. Nálada je zde vnímána jako fenomén, který napomáhá pobytu se otevřít ve své celosti, a tak zpřístupnit ono vztahování se k určitostem a poznávání světa, tak jak jest. „Tento bytostný charakter pobytu, jehož odkud a kam je zastřeno, ale který je sám o sobě o to nezastřeněji odemčen, toto ‚že jest‘ nazýváme vržeností tohoto jsoucná do jeho ‚tu‘, že totiž jakožto ‚bytí ve světě‘ je tímto ‚tu‘.“⁴³ Nálada je jedinci klíčem k rozšířování světa. Člověk je tedy tzv. vržen do světa, zkrátka jest. Toto uvědomění si je možné právě na základě naší nálady. Díky vrženosti člověk vždy tzv. ví, jak se to s ním má, je si nějak vědom svého údělu a své určenosti. Vrženost a naladěnost jsou dva fenomény, jež jsou navzájem důležité – vrženost udává člověku jeho vědomí, že jest – a zároveň že jest otevřen svému okolí a světu, stejně tak jako naladěnost je jakýmsi prostředníkem pro otevírání a zpřístupňování světa. „Rozpoložení nejen odemyká pobyt v jeho vrženosti a odkázanosti na svět, jenž je s bytím pobytu odemčen, nýbrž je samo existenciálním způsobem bytí, v němž se pobyt stále ‚světu‘ vystavuje a nechává se jím oslovovat, a to tak, že se určitým způsobem sobě samému vyhýbá.“⁴⁴

Naladěnost s sebou přináší pocit strachu, tzv. Angst, jenž je jejím modem. Heidegger dodává, že člověk se bojí věcí, které jsou po ruce, jsoucné, jež se pouze vyskytují, či přímo

⁴² BIEMEL. Martin Heidegger, str. 64

⁴³ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 162

⁴⁴ Tamtéž, str. 166

spolupobytu. Jsoucná nejsou svým způsobem děsivá či strach nahánějící, nýbrž vykazují potenciál být děsivými pro druhé. Samotný akt strachování se z daného jsoucná či spolupobytu nenastává apriori, když se daná věc přibližuje, ani tato věc není předem označena za hrozivou, nýbrž akt strachování nastává právě až v *rozpoložení* strachu. „Strachování jako drímající možnost rozpoložení našeho ‚bytí ve světě‘, ‚ustrašenost‘, odemkla již světem tím způsobem, že se z něho může blížit něco, co je strašné. Možnost bližení sama je uvolněna bytostnou existenciální prostorovostí ‚bytí ve světě‘.“⁴⁵ Biemel k tomuto dodává: „Něco takového jako hrozivost je mi v mém světě přístupné jen tak, že jsem s to pociťovat strach. Nálada tedy rozhodně není fenomén omezený jen na subjekt a jeho cití, nýbrž je to způsob otevřenosti, skrze nějž mi může být svět nejruznějším způsobem zpřístupňován – jako hrozivý, útěšný, příjemný, vzrušivý atd.“⁴⁶ Strach může mít člověk i o druhé. Ovšem stejně jako se starostí, nelze strach druhého převzít na sebe. Mít strach o někoho druhého je Heideggerem považováno za určitý způsob spolurozložení či spolunaladění. Nemusí se tedy jednat o společné strachování, ale pokud se jedinec bojí o druhého, strachuje se vlastně i o sebe samého – bojí o spolubytí, tedy i o svůj pobyt.

Dalším modem je tzv. Verstehen neboli rozumění, jež je také strukturním momentem pobytu. „Rozpoložení má vždy své porozumění, i když třeba jen v tom smyslu, že je potlačuje. Rozumění je vždy nějak naladěno.“⁴⁷ Jedinec nějak rozumí tomu, že je vržen ve světě – rozumí svému Dasein. Heidegger v souvislosti s porozuměním zmiňuje fakt, že pobyt je tzv. bytím možností. Možnost je považována za existenciál pobytu. Jedná se ale o specifický význam možnosti, jež se otevírá právě až v porozumění. „(...) pobyt je sobě samému vydané bytí možností, možnost veskrze vržená. Pobyt je možnost být svoboděn pro své nejvlastnější ‚moci být‘.“⁴⁸ Člověk již vždy nějak rozumí svým možnostem, ale také vidí možnosti prostředků. Těmito možnostmi jsou dle Heideggera například škodlivost, použitelnost či služebnost, které jsou však kategoriálním určením jsoucnen. Pobyt je odemčen ve svém porozumění, protože díky své rozvrženosti umožňuje své možnosti. Heidegger rozděluje rozumění na autentické a neautentické neboli vlastní a nevlastní, přičemž obě tyto

⁴⁵ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 168

⁴⁶ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 65

⁴⁷ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 170

⁴⁸ Tamtéž, str. 171

rozumění mohou být dále pravá či nepravá. Autentické rozumění – chápe své možnosti ze své podstaty, rozumí jim. Zatímco neautentické rozumí jen světu, pobyt je tedy oproštěn od vlastního bytí. „Je tedy možné porozumění světu, které je původně rozvíjeno pobyttem; pak je to pravé rozumění – nebo se může rozvíjet v daném rámci, aniž by jej uvádělo v pochybnost, aniž by zvláště jemu rozumělo; pak je nepravé.“⁴⁹ V rámci deskripce rozumění přichází Heidegger s tzv. pohledem, jímž rozumění ve svém pobytu disponuje. Průhledností je určitý typ pohledu, kdy se jedinec vztahuje prvotně ke svému bytí ve světě – jedná se o sebepoznání ve správném slova smyslu. Člověk vnímá svoje bytí jako spolupobyt. Heidegger upřesňuje, že se nejedná o biologickou danost, nýbrž v jeho existenciálním významu je popisován jako určité odkrývání, kdy se dává vyniknout otevřenému. Rozumění má schopnost být dále rozváděno. Auslegung neboli výklad je dalším fenoménem, jenž je spojován s určitým předpojetím, předvídáním a předsevzetím. Zároveň jestliže jedinec rozumí daným věcem, dá se o nich tvrdit, že mají svůj smysl. „Smysl je to, v čem se zdržuje srozumitelnost něčeho, to, co je artikulované v rozumějící odemykání... Smysl je před-se-vzetím, před-vídáním a před-pojetím strukturované ‚to, do čeho‘ se rozvrh rozvrhuje a z čeho je srozumitelné něco jako něco.“⁵⁰ Smysluplnost a smysluprázdnost vykazují pouze pobyt, právě proto je smysl existenciál pobytu.

Řeč (die Sprache) je dalším fundamentem pobytu. „(...) pobývání se odehrává v médiu řeči, která projasňuje svět, věci a lidi navzájem, umožňuje porozumění a komunikaci s druhými. Proto náš navazující pobyt v řeči diverzifikuje svět (je výrazem našeho porozumění světu) a my hovoříme o okolí, životním prostředí, o místě pobytu, o domově, o cizině...“⁵¹ Biemel dodává: „Protože pobyt je spolu-bytím, nachází se vždy v nějakém spolu-sdílení – protože v určitém spolu-rozumění a určitém spolu-vycházení-se. Proto je nejsrozumitelnější to mluvení, v němž existuje vzájemnost vynacházení-se a rozumění a nemusí být teprve vytvářena.“⁵² Člověk pomocí řeči rozumí světu a svému vnoření se do něj. Pomáhá mu pochopit jsoucná, spolupobyty i svůj vlastní pobyt ve světě. „Řeč zde nepoužíváme jako nástroj k označování věcí, nepoužíváme řeč, ale řeč naopak promlouvá,

⁴⁹ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 66

⁵⁰ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 179

⁵¹ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 36

⁵² BIEMEL. Martin Heidegger, str. 69

volá nás, vyzývá. Řeči (jmenujícím voláním) se ve světě zabydlujeme, nazváním, pojmenováním svět provládáme.“⁵³ Řeč je domovem. Zde je člověk chápán a otevírá se svou řečí druhému. Heidegger uvádí, že řeč skrze promlouvání sděluje podstatné. „Vyřčené je způsob, jímž se mluvení shromažďuje, vyřčené je to, co z mluvení trvá – jeho trvání je bytování. Ale ponejvíce a až příliš často se s vyřčeným setkáváme jen jako s mluvením, které minulo.“⁵⁴ Sdělování je chápáno jako porozumění spolubytí – lidé zde sdílí své nálady a rozpoložení. Pokud je člověk schopen naslouchání, je schopen řeči ve své bytostné podstatě a porozumění. Lidé často říkají, že dané věci nerozumí, že nerozumí sdělení druhého. Nicméně, často člověk není schopen naslouchat druhému a nechat tak vyznít jeho řeč ve své podstatě. „Naslouchat někomu znamená, že pobyt jako spolubytí je existenciálně otevřen pro druhého. Naslouchání dokonce konstituuje dokonce i primární a vlastní otevřenost pobytu pro své nejvlastnější ‚moci být‘, jak naslouchání hlasu přítele, který neustále každý pobyt provádí. Pobyt naslouchá, protože rozumí.“⁵⁵ Na základě naslouchání lidé budují bytostný stav spolubytí, kdy ve své otevřenosti je druhý nejen respektován, ale také chápán. To je možná to, co v dnešní době lidem schází – schopnost onoho průzračného bytí spolu skrze mlčení a bytostné naslouchání. „Jen pokud lidé naslouchají a jsou poslušni souzvonu ticha, jsou jako smrtelní svým způsobem mocni znělého mluvení.“⁵⁶ Hogenová dodává: „Bydlení je usebrání v tichu, je prodléváním v klidu a dobrotě.“⁵⁷ V řeči se člověk zabydluje, vrací se skrze ni k počátku, uvlastňuje se. „Myšlení je domov také proto, že myšlení je nejtíší vůbec. Děje se v tichu, které náleží tomu nejhlubšímu vůbec – bytí. Myšlení je básnivější než zpěv, děje se v tichu nejhlubšího ticha, v tomto tichu člověk bydlí.“⁵⁸

Heidegger při deskripci bytnosti řeči vychází také z básně „Zimní večer“. Báseň v sobě nese svět, jež je zde jmenován a zván. Jedná se o střed, jež vyrovnává protiklady tzv. součtveří. „Řeč je myšlena jako to původní, co udržuje protilehlé končiny světa pohromadě – a to znamená zároveň proti sobě.“⁵⁹ Řeč je v tomto pohledu člověku blízká, jelikož utváří

⁵³ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 37

⁵⁴ HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 53

⁵⁵ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 191

⁵⁶ Tamtéž, str. 75

⁵⁷ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 269

⁵⁸ Tamtéž, str. 254

⁵⁹ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 184

jeho místo ve světě. Doslova volá věci ve světě, a díky tomu jsou vnímány ve svém věcnění. Na základě tohoto celku jsou jsoucná chápána ve vztahu k člověku. „Toto čtveré je původní jednosvorná vzájemnost. Věci u sebe nechávají prodlévat součtveří oněch čtyř... Ve věcnění věcí prodlévají svorné součtveří nebes a země, smrtelných a božských jmenujeme: svět.“⁶⁰ Tento střed si nelze představovat transcendentně, jedná se totiž o jakousi blízkost – zde se cítíme nejbližše našemu původu. Domov je středem, ze kterého člověk obrazně vychází do světa. Je to jednotný celek, jenž dává vzniknout rozdílu, jelikož se nachází mezi nebem a zemí – mezi věcmi a světem. Tyto dva koncepty mohou být chápány, jen pokud jsou viděny ve své rozdílnosti. Heidegger říká, že řeč mluví, čímž doslova volá rozdíl, skrze nějž jsou svět a věci viděny ve své bytnosti. „Zdrženlivé předcházení určuje způsob a nápěv, jímž smrtelní odpovídají roz-dílu. Tímto způsobem bydlí smrtelní v mluvení řeči.“⁶¹ Řeč je domovem člověka.

2.1.4 Temporalita bytí a časovost

Dalším ze základních rysů pobytu je časovost. Heidegger se zde vymezuje vůči Aristotelovskému a Bergsonovu pojetí času. Heidegger v rámci své fundamentální ontologické interpretace bytí zmiňuje a rozpracovává tzv. temporalitu bytí. Vychází zde z tzv. Sorge – starosti. „Starost neznamená sklíčenosti a malomyslnost, starost zahrnuje trojí: ‚bytí-před-sebou‘ (existencialista), ‚bytí-již-v‘ (fakticita) a ‚bytí-u‘ (upadlost).“⁶² Pobyt z hlediska času je bytí ve světě, které směřuje ke smrti – koncovému bodu. Smrt nás tzv. předbíhá, je fundamentem pobytu, jelikož jej zaceluje a dotváří. Až smrtí je bytí ve světě celistvé a dokončené, kdy paradoxně ztrácí svoje tzv. Dasein – být tu. „Dokud pobyt jako jsoucno jest, nikdy nedosáhl své ‚celosti‘. Ale dosáhne-li jí, stává se tento zisk ztrátou bytí ve světě“ vůbec. Nikdy pak už není možno zakusit je jako jsoucí.“⁶³ Člověk zároveň není schopen chápat svou smrt – zakusit jí ve světě. Tuto „objektivní danost“, jak ji nazývá Heidegger, člověk získává v rámci spolubytí, kdy je člověku zpřístupněn tento pocit skrze smrt svých blízkých. Jedinec je smrti ale pouze přítomen, není s to ji zakusit skrze druhé. Heidegger dodává, že smrt není zúžena jen na odchod tělesné schránky ze světa. Pobyt sice

⁶⁰ HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 61

⁶¹ HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 79

⁶² BIEMEL. Martin Heidegger, str. 70

⁶³ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 266

ztrácí smrtí své pobývání ve světě, ale zároveň se přeměňuje na tzv. výskyt ve světě. Smrtí druhého již nemůže člověk zakoušet spolubytí. Nicméně, lidé na zesnulé vzpomínají, a právě svět je místem, díky kterému se zesnulým jedinec ještě může být. „Proto k živému člověku patří jeho mrtví, nikdy není od nich odstrižen, i když si to myslí... Jen v temporální časovosti je možné být účasten tomuto rozhovoru, a to se děje jen ve slavnosti.“⁶⁴ Člověk během slavení zpřítomňuje počátky. Jedná se o jakýsi nebeský rozhovor, jenž nás přináší ke svým počátkům – ke svému domovu. Smrt ukazuje na zastupitelnost pobytů ve světě. Pobyt je spolubytím potřebuje tedy mít druhého ve své každodennosti. Stejně jako tomu bylo se starostí či strachem, ani smrt nelze za někoho převzít. „Umírání musí každý pobyt vzít vždy na sebe. Smrt pokud ‚je‘, bytostně vždy moje.“⁶⁵ Smrt je nejzazší a nejvlastnější možnost pobytu, která je celou dobu před námi – tzv. čeká ve své odemčenosti. Člověk má ryze vlastní možnost být ve světě, a to mu celý život jde. Má starost o svůj pobyt, a tak se snaží své „moci-být“ prodlužovat a smrt, jež má před sebou, naopak oddalovat.

Heidegger v souvislosti s koncepcí časovosti a smrti zmiňuje svědomí, které odemyká bytí ve světě. Člověk potřebuje odhodlání, aby vyslyšel volání svého svědomí ve své bytostné podstatě. „K ‚chtění-mít-svědomí‘ patří zkušenost vlastní nicotnosti v úzkosti, rozumění jakožto sebe-rozvrhování na nejvlastnější možnost a řeč. Odhodlanost je význačný modus odemčenosti...“⁶⁶ Pokud je pobyt odhodlán, jde mu o jeho vlastní bytí v té nejbytostnější podobě. Odhodlání se projevuje skrze starost, která ze své podstaty pečuje a obstarává své bytí ve světě. Ve svém odhodlání se pobyt otevírá sobě samému, a tak dochází k autentickému prožívání, které se stará o své bytí na světě. Starost v sobě nese prvky budoucnosti – nejedná se ovšem o něco, přítomného, co ještě není, ale o jakési přicházení k této nejautentičtější možnosti, tedy k smrti. „Díky předběhu se pobyt stává ve vlastním smyslu budoucím, neboť předběh sám je možný jen tím, že pobyt jakožto jsoucí již vždy k sobě vůbec přichází, to znamená, je ve svém bytí vůbec budoucí.“⁶⁷ Smrt předbíhá pobyt tím, že je nejzazší možností pobytu. Předběh smrti nabourává klasickou lineární koncepci časovosti, kdy jsou jednotlivé okamžiky odbývány sukcesivně od minulosti přes přítomnost

⁶⁴ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 30-31

⁶⁵ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 270

⁶⁶ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 71

⁶⁷ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 357

až po budoucnost. Toto pojetí označuje Heidegger jako vulgární. „Tato temporální podoba časování není adicí, není součtem, proto nemůže být karteziánskou analýzou rozdělena do částí, jež jsou teprve později opět dávány do aditivního celku.“⁶⁸ Časovost umožňuje pocit privace – bytostný pocit nedostatku, necelosti.

„Pro pobyt není primární minulé, nýbrž předbíhání do ještě nejsoucího, které přesto ke mně patří – jako moje smrt. Jenom proto, že pobyt umí předbíhat, a je tedy budoucí, může se tak vracet k bylému, a tak své bylé nepozbýt, nýbrž podržet.“⁶⁹ Pobyt je charakteristický svou časovostí, jež umožňuje autentické bytí celosti, které je ovládáno bytostnou starostí. Tato starost může být odehrávána v časování budoucího, zároveň je ale bylostí, jelikož je vržena ve svém pobytu. „Dům je právě místo, které umožňuje žít zcela přítomností, nemusíme myslet na budoucnost. Doma se nachází temporalita jako druh časování, ve kterém je přítomnost obohacena a podstatnou minulost, o budoucnost ve velké vyrovnanosti...“⁷⁰ Heidegger diferencuje minulost a bylost. Minulé je charakteristické pro jsoucí, naopak bylé je typické pro pobytová jsoucna. Pobyt je bylostí, jež se zpřítomňuje ve své starosti. Posledním fenoménem je upadlost, kdy je pobyt ztracen ve své přítomnosti, což je mu umožněno jen na základě bylosti a budoucnosti.

Pobyt může být autentický či neautentický. Člověk ve své starosti obstarává a pečuje o své bytí každý den, v čemž se může postupně ztrácet. Přestává být nejlástnější možností a hledí na ryze pragmatickou stránku věci – co z této věci vytěží či nikoliv. Toto je chápáno jako neautentická budoucnost, kdy člověk jen čeká a doufá. Naopak autentická budoucnost je v předběhu. „Pobyt, který se časuje z autentické budoucnosti, tzv. z budoucnosti, v níž přichází k sobě samému, uskutečňuje sebe sama, je autentický pobyt a jeho je časování budoucnosti je předbíhání.“⁷¹ Co se týče autentické přítomnosti, tu označuje Heidegger jako okamžik, který není na časové ose bodem, který se právě teď odehrává, ale je to jeho otevřenost k tomu, co se teď stane, co se přihodí. Neautentická přítomnost je naopak definována jako tzv. zpřítomňování, které se ztrácí v obstaratelném. Zatímco okamžik vychází přímo z budoucího. „Dům je návrat do počátků, protože počátek počátku je

⁶⁸ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 123

⁶⁹ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 71

⁷⁰ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 122

⁷¹ BIEMEL. Martin Heidegger, str. 74

(der Anfang anfängt), pak to znamená, že domov je místem, kde se počátek, vždy znovu a poprvé, rodí. Pak se ovšem pohybujeme v jiné časovosti, v temporalitě, v níž přítomnost není vytržena z minulosti a z budoucnosti.“⁷² Počátky mohou být vnímány jako záchytný kruh našeho pobytu, kdy vzpomínky na dětství a neochvějný pocit dětské jistoty a radosti přináší člověku střed, ze kterého dále vychází. Cítí se býti doma, skrze své originální vzpomínky se uvlastňuje. V tomto kontextu Hogenová zmiňuje, kde počátek vzniká. Vychází z Heideggera, jenž říká, že vychází z bytostné nicoty – z pocitu naprosto cizího a neuchopitelného, neznámého. Tím je i fenomén domova – bytostně mu rozumíme až v nedostatku. „To je smysl onoho známého Heideggerova sdělení, že člověk musí narazit na zeď cizoty, aby mohl domů.“⁷³ Poslední ze tří časovostí je opakování, jež je autentickou minulostí. Neautentickou minulostí je dle něj zapomínáním. Heidegger zmiňuje v této souvislosti také úzkost. Říká, že v ní se odehrává autentická minulost, jež se odráží ve smrti a ve strachu z budoucího. „Úzkost přivádí pobyt před jeho nejvlastnější vrženost a odhaluje tísnivou nehostinnost každodenního důvěrně známého ,bytí ve světě‘.“⁷⁴

2.2 Básnický bydlí člověk

Ve svém díle „Básnický bydlí člověk“ Heidegger rozebírá koncept bydlení a domova na základě Hölderlinovy básně. Tato báseň tvoří základní strukturu tohoto zamyšlení, ve kterém jsou rozebírány jednotlivé verše a postupným filozofickým tázáním se dochází ke smyslu onoho tvrzení „básnický bydlí člověk“. „Heidegger nikde nehovoří o domově, nýbrž o domu a bydlení, stavbě a stavění. Zde se shromažďuje to oddělené, zde se setkává to rozprostraněné, lidské dílo je místem, v němž může vyvstat celek – čtveřina.“⁷⁵ Již v úvodu Heidegger klade otázku, co toto tvrzení znamená a také zda tyto dvě části, tedy básnění a bydlení, nejsou kontradiktorní. „Cožpak není právě bydlení s básněním neslučitelné? Na naše bydlení doléhá bytová nouze. A i kdyby jí snad nebylo, je naše bydlení štváno prací, těká ve spěchu za prospěchem a úspěchem, propadá svodům zábavního průmyslu a rekreační mašinérie.“⁷⁶ Dodává také že básnění je v zásadě chápáno dvěma

⁷² HOGENOVÁ. Fenomén domov. Str. 250

⁷³ HOGENOVÁ. Fenomén domov. Str. 264

⁷⁴ HEIDEGGER. Bytí a čas, str. 375

⁷⁵ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 37

⁷⁶ HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 83

způsoby – jako únik od reality do fantazie nebo jako součást literatury, jež slouží estetickému rozvoji a vnímání. Ačkoliv se tyto dva póly zdají být neslučitelné, postupný rozbor tohoto problému ukáže, že je tomu právě naopak, tyto dva póly se vyžadují, jeden dává vzniknout druhému a naopak. Heidegger zde zdůrazňuje, že básník nevnímá bydlení tak, jak je v dnešní době společností obecně chápáno – tedy především jako „mít obydlí“ neboli mít střechu nad hlavou. „(...) upouštíme od obvyklé představy o bydlení. Podle ní je bydlení jedním z mnoha dalších způsobů chování člověka.“⁷⁷ V části „Hebel – domácí přítel“ Heidegger dodává: „Domy si představujeme příliš jednoduše a často z nouze jako jakési uspořádané prostory, v nichž probíhá náš všední den. Dům se téměř stává příhradou pro bydlení.“⁷⁸

Bydlení ve své bytostné charakteristice, tak jak jej oba autoři popisují, je zcela odlišné. Heidegger i Hölderlin jej vnímají jako fundamentální část tzv. Dasein neboli pobytu člověka na zemi. Bydlení je Heideggerem považováno za jednu ze základních charakteristik člověka. V perspektivě tohoto rozboru musí být ovšem zdůrazněno, že stejně jako bydlení neboli „Wohnen“, ani básnění nesmí být obecně chápáno jako literatura, nýbrž v jeho bytné charakteristice. Až poté může být fenomén básnického bydlení člověka pochopen ve své filozofické reflexi. Vztah básnění a bydlení popisuje v úvodu Heidegger takto: „(...) teprve básnění nechává bydlení být bydlením. Básnění je to, co nechává člověka bydlet ve vlastním smyslu. Avšak jak nabýváme obydlí? Budováním. Básnění – jako to, co nechává člověka bydlet – je budování.“⁷⁹ Aby jedinec pochopil bytnost bydlení, musí se nejprve dobrat k pochopení bytnosti básnictví. K tomuto pochopení pomáhá člověku řeč, jež člověku tzv. napovídá. Nicméně, pokud jedinec řeč nevnímá ve své bytostné charakteristice, jak bylo zmíněno v předchozí podkapitole, nemůže objevit ani bytnost věci. „Řeč je to první a nakonec i to poslední, co nám svým pokynem přibližuje bytnost věci.“⁸⁰ Pokud jedinec naslouchá náповědám a odpovídá řeči, může dospět k pochopení.

Heidegger u prvních veršů uvádí, že člověk tvoří a buduje, přispívá taky do jisté míry bydlení a věcem ve světě. Rozlišuje dva typy budování, prvním je tzv. „colere a cultura“ neboli pečování a pěstění, zatímco druhým je dle něj tzv. „aedificare“, tedy stavění, budování

⁷⁷ HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 85

⁷⁸ Tamtéž, str. 158

⁷⁹ Tamtéž, str. 87

⁸⁰ Tamtéž, str. 87

ve smyslu tvorby zcela nových věcí. Jedinec může věci ve světě obdělávat a upravovat nebo je může tvořit a budovat zcela nové, což je i příkladem stavby budov a obydlí. „V lidském díle (most, dům) se zabydlujeme ve světě, budujeme tam svůj domov.“⁸¹ Člověk přispívá k budování bydlení, ovšem to není hlavní a bytostnou podstatou bydlení. Ta je skryta hlouběji ve svém smyslu. „Budování ve smyslu rolníkovy péče o rostlinstvo, zřizování staveb a ostatních děl i pořizování nástrojů, to vše již bytostně z bydlení vyplývá, není však jeho důvodem, či dokonce tím, na čem je bydlení založeno.“⁸² Člověk tedy má své zásluhy na budování bydlení, ovšem pravá podstata se otevírá v dalších verších Hölderlinovy básně. „Jde o hlubší dimenzi budování, z níž plyne vztah ke světu jakožto domovu, k ‚domu světa‘: jeho základem je odpovědnost za svět jako náš vlastní dům a domov. V pojmu bydlení má být tedy koncentrována specifická modifikace bytí, ‚bydlet‘ je modus bytí vázaný výhradně na člověka.“⁸³

Roli zde také hraje ona čtveřina bytí. Člověk se v této části básně dívá vzhůru k nebi, ale zároveň je spojen se zemí. Jsou zde dva póly nebe a země, jež člověka ohraničují, přičemž on bydlí právě někde v „mezi“, jakémsi meziprostoru mezi těmito veličinami. Toto „mezi“ označuje Heidegger jako tzv. dimenzi, jež je právě prostorem mezi nebem a zemí. „Podle slov Hölderlinových poměřuje dimenzi člověk tím, že se měří nebeskými. Toto proměrování nepodniká člověk jen příležitostně, nýbrž v takovém proměrování je člověk teprve vůbec člověkem.“⁸⁴ Dimenze je podkladem pro bydlení člověka, je podkladem pro pobyt ve světě. Skrze svět člověk vnímá svůj pobyt – svět je domovem pobytu. Hogenová dodává: „Domov je ohňovým středem světa, v němž se vše uvlastňuje (usebírá v původním smyslu ‚legein‘) ve smyslu Er-eignis, teprve z uvlastnění se stává domov domovem, místem nejsladším.“⁸⁵ Jedinec je tedy v permanentním poměrování mezi nebem a zemí, dimenzí světa. Heidegger upozorňuje, že v dnešní době je měření chápáno ryze vědecky, kdy na základě metrického systému člověk kvantitativně měří a porovnává jednotlivé předměty. Ovšem poměrování dimenze není kvantitativním, nýbrž má svůj vlastní systém. „Básnění je

⁸¹ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 37

⁸² HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 87-91

⁸³ VAŇKOVÁ. Básnický bydlí člověk, str. 17

⁸⁴ HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 95

⁸⁵ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 267

měření,⁸⁶ udává Heidegger. Básnění pro člověka představuje určitý obrys, který určuje jeho bytí – dává mu konkrétní rozměr a rozlohu, na jejímž základě člověk přijímá, jaký je. Je konečný, smrtelný, a právě proto je člověkem. „Člověk bytuje jakožto smrtelný. Nazývá se tak, protože může zemřít. Moci zemřít znamená: být mocen smrti jako smrti. Jen člověk umírá – a to ustavičně, pokud dlí na této zemi, pokud bydlí.“⁸⁷ Jak již bylo zmíněno, pobyt člověka na zemi je ve své celkovosti zakončen smrtí. Pobyt je tedy odbývání, jež je zakončeno smrtí.

Básník ve své básni zmiňuje Boha, jenž již ze své podstaty je neznámý, nezobrazuje se člověku ve své zřejmosti, přesto je pro Hölderlina oním měřítkem. Ovšem Heidegger vzápětí dodává, že neznámé nemůže být měřítkem člověka, přesto tomu tak ale je, jelikož jak je dále zmíněno, Bůh ani nebesa nejsou mírou pro člověka, nýbrž ve zjevování neznámého Boha skrze člověka známá nebesa. „Tak se neznámý Bůh zjevuje jako Neznámý skrze zřejmost nebes. Toto zjevování je míra, kterou se člověk měří.“⁸⁸ Pro člověka je tato koncepce měření velmi obtížná, jelikož není kvantitativně uchopena. Přesto Heidegger tuto míru považuje za stěžejní, protože je jí vymezeno bytování člověka. Právě dimenze, tedy meziprostor nebe a země, je průnikem těchto dvou konstant a tvoří tak člověka tzv. pozemšťanem, tedy jedincem, kterým dimenze prochází, a tak bytuje ve světě. „Dům, to je záchrana. Je ohňovým středem světa, kde jsme sebou samými a současně je s námi čtveřina, tj. bozi, lidé, Země a svět. Nebojíme se tam. Cítíme opravdové ‚communio‘, přijetí v tom nejzákladnějším.“⁸⁹ Doma se člověk cítí v bezpečí, jelikož je ve středu čtveřiny. Odsud člověk vychází do světa, do poznávání ostatních i sebe samého, a kam se poté také vrací. Je to ohnisko, které je stěžejním pro člověka – je zde bezmezně přijat ostatními i sám sebou. „Bydlet však můžeme jen tenkrát, když se daří básnění, jen když básnění bytuje – a to způsobem, jehož bytnost nyní tušíme – když totiž bytuje tak, že opatřuje míru pro všechno měření.“⁹⁰ Básnění je tedy předpokladem pro budování, je jeho začátkem. Je to to, co člověku umožňuje bydlet ve své podstatě. „Hlavní poslání básníka je však opět spjato s metaforou bydlení jako výsostně lidského způsobu existence. Právě básník je totiž jakýmsi

⁸⁶ HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 97

⁸⁷ Tamtéž, str. 97

⁸⁸ HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 99

⁸⁹ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 5

⁹⁰ HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 107

jeho garantem, tím, kdo bydlení umožňuje, kdo nás uvádí do ‚domu světa‘ jako do domova. Je-li disponován k tak výjimečnému zacházení s řečí, se slovem (a tudíž k utváření tak podstatného vztahu ke světu, k věcem, k bytí), je to jeho výsostný úkol a nejvyšší odpovědnost.“⁹¹ Bydlení tedy není jen věcnou záležitostí a budování ve smyslu pečování a stavění, ale budování ve své podstatě je tu pouze tehdy, pokud se jedná o básnickou míru. „Básnění buduje bytnost bydlení.“⁹² Heidegger zde zmiňuje, že básnění je člověk schopen jen na základě toho, jak moc pečuje o své bytí a vnímá jeho potřeby. Podle toho, do jaké míry se člověk tzv. odevzdá svému bytování, básní ve vlastním či nevlastním slova smyslu. Domov je rozmezí, kde vládne jakási vzájemná prostoupenost věcí se světem. Svět je místem, kde se vynacházejí věci. Zároveň svět otevírá člověku možnosti širších souvislostí, jež vychází skrze něj. Tvoří jednotící celek, střed, který je pobytům domovem. „Básník umí věci vyslovovat ‚ryze‘, a tím vždy znovu poukazovat k jejich specifickému věcnění. To znamená též k celku světa, k bytí světa. K tomu, jak spoluutvářejí lidskou možnost bytí jako bydlení.“⁹³ Jak již Heidegger zmínil dříve, stavění není pravou podstatou domova, tu tvoří až lidé, obývající své příbytky. Stavba domu je ve své podstatě umožňování budoucího bydlení. Až tehdy je stavění domu stavěním ze své podstaty. Bydlení může být v širším slova smyslu pobývání lidí na zemi pod nebesy. Jedná se o tzv. putování směrem ke zakončení celistvosti pobytu, tedy od narození ke smrti. „Teprve stavby přivádějí do lidské blízkosti zemi jako obydlenu krajinu a staví zároveň blízkost sousedského bydlení pod široširá nebesa. Jen obývá-li člověk jako smrtelník dům světa, je mu souzeno postavit dům nebešťanům a obydlí sobě samému.“⁹⁴

Člověk může být považován za přítele domu, jelikož skrze bydlení se ustavuje ve vztahu ke světu, je mu nejbližší. K tomu jedinci také dopomáhá řeč a slova, jež jsou ze své bytostné podstaty odemykáním možností pobytu skrze bydlení člověka ve světě. Člověk se bydlením zakořeňuje ve světě, což mu dopomáhá k bytostnému poznání sebe samého. Doma je přijat, pochopen a otevírá se světu. Jedná se o stěžejní fenomén pobývání člověka ve světě, ve svém středovém bodě. Heidegger dodává: „Uvlastňuje-li se básnění, pak bydlí člověk na této zemi

⁹¹ VAŇKOVÁ. Básnický bydlí člověk, str. 17

⁹² HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 107

⁹³ VAŇKOVÁ. Básnický bydlí člověk, str. 17

⁹⁴ HEIDEGGER. Básnický bydlí člověk, str. 157

lidsky, pak je – jak říká Hölderlin ve své poslední básni – ‚život lidí‘ ‚životem bydlícím‘.⁹⁵ Básnický bydlet je bytostná podstata pobytu, jenž se vztahuje ke svému celku, kde je otevřen svému bytí ve světě. Hogenová říká: „Básnický bydlet na této zemi, to je zde tím, co přispívá člověka k bytí uprostřed jsoucna k celku, který člověk od základu v sobě nese. To je nejzákladnější úkol člověčenství v každém jednotlivém človíčkovi. Bytí se nám otevírá právě doma.“⁹⁶

⁹⁵ Tamtéž, str. 111

⁹⁶ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 109

3 Fenomén domova v pojetí Jana Patočky

Jan Patočka se zabývá koncepcí domova zejména v díle „Přirozený svět jako filozofický problém“ z roku 1936, kde v rámci deskripce přirozeného světa zmiňuje tzv. hlubinu bezpečí, tedy domov. Poté se k tomuto tématu vrací ve svých „Meditacích po třiatřiceti letech“, kde popisuje lidskou bytost a její život jako pohyb. Jeden z pohybů má za

svůj referent právě domov. V této kapitole bude podrobně rozebrán objektivní a subjektivní deskripce světa se zaměřením na fenomén domova. Dále budou podrobně rozebrány tři životní pohyby dle Jana Patočky. Koncept domova se objevuje i v dílech „Tělo, společenství, jazyk, svět“ či v „Kacířských esejích“ a dalších.

3.1 Objektivní deskripce přirozeného světa

Patočka udává, že člověk je charakteristický svou tělesností, prostřednictvím které komunikuje se světem. Jelikož tělesnost je znakem všech živočichů, dodává, že lidé se od nich odlišují svým vědomím konečnosti. Konečnost je jednou z determinant lidství. „Skrze ni jsme v kauzální interakci s věcmi a první, čím o nich získáváme zkušenost, je jejich odpor, který je ovšem zároveň výzvou. Být tělesně znamená zkoušet omezení, konečnost, variaci nenaplněných možností, vědět o sféře, jež bude vždy pevně mimo nás.“⁹⁷ Schopnost uvědomění si své vlastní konečnosti a následné pracování a zacházení s ní definuje lidskou bytost. Patočka stejně jako Heidegger uvádí, že člověk má o své vlastní bytí starost, pečuje o svou tělesnou schránku, aby byla v bezpečí. Prostřednictvím své tělesnosti se lidé dostávají do kontaktu s dalšími věcmi. Toto vše je umožňováno fenoménem, který jednotlivé bytosti a věci převyšuje a zároveň umožňuje. Bez fenoménu celku, tedy světa, by lidé nebyli schopni myslet, vnímat, snít či přemýšlet tak, jak je všeobecně známo. Patočka přímo říká, že „člověk je bytost nejen konečná, je částí světa, ale též má svět a ví o světě“.⁹⁸ Svět definuje lidské bytí, umožňuje lidem nevidět svět jen jako jednotlivosti, nýbrž v souvislostech. Patočka uvádí, že svět je funkcí vnímání skutečnosti, je tedy lidskou determinantou. „Patočkovo východisko, vyjádřené jazykem dobové Existenzphilosophie,

⁹⁷ BLECHA, Ivan. Jan Patočka, str. 64

⁹⁸ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 84

je tvrzení, že výlučná možnost lidství je poznání a vztahování se k světu jakožto celku jsoucna, nikoli pouze souboru oddělených jednotlivin.“⁹⁹

Člověk je dle Aristotela „zoon politikon“, člověk společenský. Další bytostnou charakteristikou člověka je tedy kontakt s jinými subjekty ve světě – lidmi, zejména s těmi nejbližšími. Pouze lidskou vlastností je schopnost vcítění se do druhého, empatie, jež jsou si lidé plně vědomi a cíleně tak žijí pro druhé. „Lidský život není jen žití pro sebe a o sobě, nýbrž žití s jinými a s ohledem na ně.“¹⁰⁰ Svět má tedy zejména funkci jednotící, ovšem nefunguje identicky u všech subjektů. Svět je určitou perspektivou, ze které nahlížíme na subjekty v něm se nacházející. „Dosah této perspektivy se zprvu přibližně kryje s mírou naší obeznámenosti s okolím, pocitem bezpečí, který každou možnou příští danost obohacuje jakýmsi polem očekávání.“¹⁰¹ Svět je sice proměnlivý, ale z celkového pohledu je stálou konstantou, protože změny celku se dějí bez záměrné činnosti a spolupráce lidí. Jednotlivé alternace jsou zachyceny v souvislostech až při zpětném pohledu na jednotlivé skutečnosti. Patočka udává například přechod z dítěte na mladistvého, z mladistvého na dospělého nebo z produktivního věku do pasivního.

Svět umožňuje vnímat a rozpoznávat blízké a vzdálené. „Tento horizont důvěrnosti, nenápadnosti a nepřekvapivosti nazývá Patočka ‚domovem‘. Přitom, jak je zřejmé, se nemusí domov krýt s místem našeho pobytu či fyzického výskytu – domov je i tam, kde já právě nejsem.“¹⁰² Vzdálenost je určována na základě konkrétní části světa, kterou jedinec vnímá jako hluboké jádro či centrum, ve kterém se cítí bezpečně, prakticky vše je zde pro něj známé – není potřeba bádání a hledání. Patočka uvádí, že se jedná o místo, „kde každé očekávání již bylo anebo vždy může být typickým způsobem vyplněno, a tuto část nazýváme domovem“.¹⁰³ Domov je tedy centrem lidského bytí, je rozlišován domov jednotlivce – individuální, ale také domov celku – společenství. Dle vazeb může být rozlišován úzký rodinný domov a volnější společenské svazky. Úzký rodinný domov je místo těch nejbližších a životně důležitých lidských styků, naopak volnější společenské svazky jsou ty, kde jsou určité společné vazby a tradice, kterým je v dané společnosti

⁹⁹ KOHÁK, Erazim. Jan Patočka: filosofický životopis, str. 36

¹⁰⁰ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 84

¹⁰¹ BLECHA, Ivan. Jan Patočka, str. 64

¹⁰² Tamtéž, str. 64

¹⁰³ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 84

rozuměno. Úzký domov je také ale chápán jako něco intimního a důvěrně známého, kde nic není překvapivé. „(...) úzký rodinný domov přechází v širší domov volnějších společenských svazků, který je dál diferenciován v stále obsáhlejší a méně známé oblasti. Tak domov podle Patočky postupně přechází v neurčitou dálavu a cizotu.“¹⁰⁴

Uvnitř volnějšiho svazku lze rozlišit určité odlišnosti – například povolání, ovšem všechna tato povolání jsou danému okruhu lidí nějak blízká, jelikož jsou v dané společnosti danou zvyklostí. Patočka říká, že „domov není tam, kde jsem právě já, nýbrž právě já sám mohu být z domova vzdálen; domov je útočištěm, místo, kam patřím více než kamkoliv jinam; více domovů nemůže být prožíváno zároveň s toutéž intenzitou“.¹⁰⁵ Jedná se tedy o pomyslné místo, kam jedinec cítí, že vnitřně patří, kde se cítí v bezpečí a kde je sám sebou. Je to jeho pevný jistotní bod ve světě. Jedná se o část světa, která jedincem nejvíce proniká. Patočka přirovná věci v tomto místě ke svým orgánům života. Domov je s každým jedincem bytostně spjat a vlastně i tvořen. V tomto místě je známo, jak se zde chovat a jak s ním nakládat. Úzký domov je tedy na rozdíl od širšího důvěrně známý, nikoliv cizí. „Důvěrně známý může být i strom na horizontu, hora v pozadí, když na ni denně hledím ráno z okna, cizí může být náhle vběhnuvší psisko na dvorek mého domu.“¹⁰⁶ Blecha zde zdůrazňuje, že užší domov není dán fyzickou blízkostí, naopak něco, co je člověku vzdálené, může být součástí úzkého intimního domova. Například i když jedinec není přítomen ve své domovině, rodišti, může pociťovat intimitu tohoto místa. Toto místo je pro něj užším domovem, přestože je kilometry vzdálené – rozhodně není vnímáno jako cizí a neznámé. Bachelard v tomto kontextu zmiňuje, že „rodný dům je v nás však vedle vzpomínek zapsán také fyzicky... Pokud se po desítkách let vrátíme do starého domu, býváme velice překvapeni, že ty nejjemnější pohyby, první pohyby, jsou náhle živé a stále dokonalé. Rodný dům do nás zkrátka vepsal hierarchii různých funkcí obývání“.¹⁰⁷

Intimitu domova přináší také zabydlenost, která přináší domu lásku a dělá domov domovem. Věci, které se jedinci dochovaly z dětství, v sobě nesou kus domova, mají v sobě kus intimnosti, proto je často obtížné se jich zbavit. „Blízké není nikdy banální. Blízkost se

¹⁰⁴ HEJNA. Člověk, pohyb a svět v Patočkově filosofii, str. 127

¹⁰⁵ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, st. 86

¹⁰⁶ BLECHA, Ivan. Jan Patočka, str. 139-140

¹⁰⁷ BACHELARD. Poetika prostoru, str. 39

nedává, o blízkost je potřeba usilovat, je vždy společným dílem muže a ženy, rodičů a dětí, starých a mladých.“¹⁰⁸ Patočka také dodává, že příroda není centrem neboli univerzem domova, říká, že je pouze jakousi vrstvou. Domov je horizontem určování, co je jednotlivci blízké a vzdálené. Vzdálené a blízké lze také připodobnit k nebeskému a zemskému, kdy se Patočka inspiroval Heideggerem a jeho součtveřím. „Země jako reprezentant bytostné blízkosti a nebe jako symbol dálavy zároveň vyznačující zvláštní významové a v důsledku toho i prostorové členění lidského světa, který je vždy charakterizován protikladem domova a cizoty.“ Blecha dále uvádí: „Opakem domova jsou potom tzv. dálava a cizota jako něco, co je mimo něj a co do něj nepatří, protože věci se tu nabízejí jako cosi překvapivého. Jejich překvapivost může být překonatelná, když narazíme na jiný kulturní okruh, s nímž se časem můžeme sžít, nebo nepřekonatelná, když se nám ukáže divoká příroda, již nerozumíme.“¹⁰⁹ Dálava ale v určitém slova smyslu nemusí být něčím zcela neznámým a překvapivým, jelikož svět je horizontem poznání – nemůže v něm být něco zcela neuchopitelného, jedná se jen o něco nezvyklého, jelikož se to nenachází v blízkosti či známosti.

Dálavu a cizotu lze rozlišovat ve dvou modech – lidském a mimolidském, přičemž mimolidská cizota může být rozdělena na živou a neživou. Cizota lidská může být například odlišnost samotného přístupu k životu. „Cizota lidská je vázána na pochopení např. exotického společenství jako lidského, třeba jeho vztahům k věcem okolí ani k bližnímu nerozumíme v tom smyslu, že je sami nemůžeme prožívat a že typus jednání v tomto společenství já neznám, že zde existují jiná povolání a s nimi jiné artikulace uzuálních předmětů, že případně celkový poměr životu a skutečnosti je jiný, překvapující, neočekávaný.“¹¹⁰ V dané společnosti či kmeni se nacházejí úplně jiná pravidla než v nám známém domácím prostředí. Uvědomění si, že je pro jednotlivce něco cizí, se může stát jen za předpokladu, že není příliš vzdálen od domácího. Poté by se stala původní cizota domovem. „Ostatně cizota lidská jako možná fólie stojí vždy kdesi na okraji našeho zdomácnělého světa – třeba cizota fantastická, cizota báječných světů, které leží kdesi v dálce a mají jiný zkušenostní styl nežli náš domov.“¹¹¹ Fantazie a její světy jsou také

¹⁰⁸ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 38

¹⁰⁹ BLECHA, Ivan. Jan Patočka, str. 64-65

¹¹⁰ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 87

¹¹¹ Tamtéž, str. 87

ukázkou lidské cizoty, která je založena na skutečnosti, která je ovšem částečně cizí, je pozměněna a odehrává se v našem podvědomí. Co se týče cizoty mimolidské živé, tu Patočka přirovnává ke vztahu ke zvířatům – k živé přírodě. Vztah člověka se zvířetem je určitým stupněm cizoty. Člověk nejedná se zvířetem jako s věcí, ale zároveň s ním nejedná ani jako s jiným člověkem. Cizota ke zvířatům zavládá tehdy, kdy tato zvířata nejsou chápána ryze prakticky jako součást toho, co je pro nás domácké. Cizotu mimolidskou neživou charakterizuje Patočka jako vztah člověka k přírodě, která je ale nehostinná, člověkem nepřístupná, tvořící katastrofy.

Druhou dimenzi nazývá Patočka časovou. Čas určuje, co bylo, co právě jest a také co bude. „Každá životní funkce, každá etapa našeho zaměstnání má svůj čas, časové frázování spoluurčuje styl života; celé toto rozčlenění spočívá pak na periodickém běhu původního času s jeho pravidelným střídáním dne a noci, ročních období atd.“¹¹² Přítomnost je z osobního pohledu jednotlivců to, co se děje právě teď v jejich životě, z pohledu ekonomů (větších celků) je to například současná hospodářská situace státu, která je porovnatelná s onou předešlou. „To rozhoduje o tom, co je třeba právě konat (máme čas k práci, jídlu, odpočinku), či v jakém stadiu života se nacházíme (dětství, dospělost apod.). Existuje pak také časovost kulturní a společenská, která se nejvíce projevuje ve styku generací a tradic.“¹¹³ Minulost je chápána v kontrastu s přítomností, která je brána jako jednotná. Přečhod mezi minulostí a přítomností není jasný, což si lze uvědomit u mezigeneračních rozdílů. Patočka zde označuje kulturní časovost, kdy označuje za domovské to, co je nám kulturně známo a předáváno po generacích. Je zde odlišeno přítomné od minulého. „Svět našeho domova je svět tradic a dále nesených, předávaných impulsů.“¹¹⁴ Od předešlé generace jsou přijímány jen určité fragmenty jejich zvyků a poznání – jsou vnímány jako minulé, a proto nejsou převzaty jako celek. Blízkost ale není podmíněna jen tělesností, nýbrž i svou časovostí. Pelcová dodává: „Domov je též setkáním muže a ženy. Muž přináší a žena uchovává, je zde přítomna expandující budoucnost i opatrovaná minulost. Jen tato komplementarita se stmeluje v přítomnost jako současnost, shromažďuje a vytváří onu

¹¹² PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 88

¹¹³ BLECHA, Ivan. Jan Patočka, str. 65

¹¹⁴ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 89

čtvrtou dimenzi – blízkost, důvěrnost, jednotu jinak odděleného.“¹¹⁵ Patočka zde odlišuje původní čas od časovosti. Původní čas označuje jako sukcesi jednotlivých okamžiků, zatímco lidský rozměr časovosti v sobě zahrnuje více. Je v něm zahrnut každodenní rytmus člověka, jeho chápání věcí ve světě, kdy se lidé vrací k tomu, co je označováno jako minulé a zároveň v přítomnosti pracuje pro budoucnost. Minulé se k člověku může dostat pomocí předmětů, fotografií či čímkoliv jiným, co je mu blízké, tedy domácí. Část minulosti je v lidech zpřítomněna pomocí konceptu domova a vzpomínek. Tato koncepce bude rozvedena v následující podkapitole.

Třetí dimenzi nazývá Patočka dimenzí subjektivní – to, jak jsou dané situace prožívány a chápány. „Každé jsoucnost v nás vyvolává jisté náladové zabarvení, které posiluje nebo naopak tlumí naše konání.“¹¹⁶ Nálady jsou často spojené právě s domovem a vzpomínkami, jež evokují emoce ovlivňující pohled jedinců na svět. Patočka uvádí, že nálady jsou tzv. dynamické. Na základě nálad se determinuje konkrétní chování a aktivity v dané situaci. Každý život má určitou škálu nálad, ovšem jedna nálada vždy převládá. „Jsou nálad, které mají trvalejší ráz a lpí naší povaze, naopak jsou nálad impulsivní, chvilkové, jedna a táž nálada má své ‚vrchy a důly‘, takže celkově je každý život charakterizován škálou nálad, která určuje zvláštnosti vztahu ke světu a četnost našich aktivit v něm.“¹¹⁷

3.2 Subjektivní deskripce přirozeného světa

V této podkapitole Patočka přechází od objektivního popisu světa k deskripci subjektivní. Patočka tvrdí, že existuje víra ve smyslu teze, kdy lidé musí věřit nějaké základní koncepci neboli jednotícímu celku, díky kterému mohou být vnímány ony jednotlivosti. Tento celek je totiž dle Patočky nezpochybnitelný na rozdíl od jednotlivin, které mohou být zpochybněny a následně nahrazeny jinými. „Každá aktuální jednotlivá tetická aktivita je podrobena možné modalizaci, možné pochybnosti, každá jednotlivá skutečnost může být aspoň zkusmo modifikována: mohu pokaždé zkusit o ni pochybovat: *de omnibus dubitandum* je evidentní možnost, rozumíme-li tím *de omnibus singulariter*.“¹¹⁸ Toto je rozvedeno na příkladu vnímání, protože jak již bylo řečeno, jednotlivec vnímá různé singularity – je zaměřen

¹¹⁵ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 38

¹¹⁶ BLECHA, Ivan. Jan Patočka, str. 65

¹¹⁷ Tamtéž, str. 65

¹¹⁸ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 96

na nějaké centrum, ale existuje také určité druhotné vnímání, které označuje Patočka jako tzv. vnímání parergické. Toto vnímání není zaměřeno na ono centrum, nýbrž na jeho okolí, které je s centrem spjato určitým způsobem. Kdyby se toto okolí oddělilo, nemělo by to vůči centru žádný dopad. „Parergicky dané předměty ‚vlastně‘ k ústřednímu předmětu nepatří; nezajímají, mohly by případně být zaměněny, aniž se centrální téma podstatně modifikovalo, ale jsou přece přítomny a nějak zachyceny.“¹¹⁹ Je nutno si uvědomit, že parergické vědomí není doslova druhotné tomu centrálnímu, ale že se tyto vědomí navzájem doplňují. Aby bylo možno každou věc pozorovat, musí být pozornost přenesena z jednoho objektu na druhý, což ovšem neznamená, že by původní objekt pozornosti unikl. Znamená to, že se dostane právě do druhotného potenciálního vědomí, odkud jej potom naše centrální vědomí využívá. Parergické vědomí je tedy předpokladem vědomí aktivního. Udává horizonty neboli určité hranice lidského vědomí – například horizont estetický, přírodovědecký. Pokud se nám u jednotliviny podaří obsáhnout všechny horizonty, pak jsme schopni dle Patočky pochopit filozoficky naše vnímání. Blecha dodává: „Tak je tento horizont inaktualit jako poukaz aktuálně daného (tj. vybraného a určeného) k nedanému (tj. možnému) jedním z výkazů hledané jednotné půdy, celku světa, jenž je zárukou prapůvodní prereflexivní zabydlenosti v probíhající existenci.“¹²⁰ Jedná se tedy o horizont, od kterého vnímání vychází či může přecházet v potenciální možné.

Patočka dále rozvádí fenomén času. Je zde opět oddělen současný tzv. světový čas od minulého a přítomného. Smyslové vnímání přináší člověku zkušenost. Patočka se ptá, co je předpokladem vnímání a jak vnímání danou zkušenost ovlivňuje. Smyslové vnímání předmětnosti rozděluje na artikulaci, věcnou stránku, a prezentaci, otázku kvality. Blecha uvádí, že „prezentace se týká kvalitativní náplně, jde v ní o životní vztah předmětů“.¹²¹ Vztah mezi předměty pokládá Patočka za životní vztah, který ukazuje výhodnost či nevýhodnost určitých předmětů, udává, zda jednotlivcům předměty vyhovují či překážejí, a to vždy v ohledu na aktuální potřeby jedinců. Blecha dodává, že „artikulace znamená také určování centra a pozadí, a tím vztahů prostorových, tj. konstituci prostoru“.¹²² Vnímání má dle

¹¹⁹ Tamtéž, str. 97

¹²⁰ BLECHA, Ivan. Jan Patočka, str. 66

¹²¹ Tamtéž, str. 67

¹²² Tamtéž, str. 67

Patočky časový charakter – tzv. se odbývá v čase. „(...) co bylo právě přítomné, uplývá v něm do minulosti, ale zároveň se vytváří vždy nová přítomnost.“¹²³ Bytí je tedy podmíněno časem původním, jenž je původní a dává tak základ jednotnému, souhrnnému vnímání světa. Patočka toto jednotné vnímání označuje, jak již bylo zmíněno dříve, jako víru – tezi. Transcendentální vědomí je označeno jako plynutí času. Aktuální přítomnost nemůže být chápána jako nějaký konkrétní bod na časové ose, protože přítomnost nemá konkrétní rozsah. Původní čas se od toho světového liší tím, že jej nelze změřit, není sukcesivní. Původní čas je jednotící síla, která dává bytí, a umožňuje tak čas světový, určuje horizonty možného. Tento čas je netematický, objevují se v něm tři momenty – prezentace, protence a retence. Všechny jsou v jednotě, na rozdíl od času světového, který se dělí na jednotlivé okamžiky, jež jsou v jedné linii po sobě jdoucí. Je objektivně měřitelný. Každý si na základě původního času určuje svůj životní čas, který je dán narozením a smrtí. Blecha dodává: „Přítomnost vjemu je napětí mezi dozníváním a očekáváním, tj. mezi retencí a protencí. Čas je tak jednotná funkce očekávání, zpozorování a zadržování jsoucna.“¹²⁴

Lidé jsou v kontaktu s ostatními subjekty a věcmi pomocí tělesných schránek a pohybu. Pomocí tělesnosti, pohybu a vnímání jsou uspokojovány naše potřeby, které jsou podmíněny časem. Nebylo by ovšem pohybu, pokud by nebylo prostoru. Toto všechno se ale odbývá v čase. Patočka tvrdí, že „svět není v čase, nýbrž čas je svět“.¹²⁵ Blecha dodává, že „celek světa tak tvoří univerzální korelát časového proudu života“.¹²⁶ Díky tělesnosti může každý jednotlivec vytvářet svůj domov, kde se dostává do kontaktu s věcmi, které mohou být jednotlivci blízké či vzdálené. Toto je určováno na základě toho, zda jsou v praxi využívány či nikoliv, tedy záleží na pragmatičnosti. Co je například pro sportovce běžným tedy blízkým nástrojem, je pro malíře cizí. Každý tedy používá věci, které jsou tzv. v jeho horizontu. „Bezprostřední okolí je stále více pronikáno vztahem k služebnosti k životu – domov je cosi jako rozšířený organismus.“¹²⁷ Hejna dodává: „(...) zatímco věci blízkého okolí jsou

¹²³ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 103

¹²⁴ BLECHA, Ivan. Jan Patočka, str. 67

¹²⁵ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 115

¹²⁶ BLECHA, Ivan. Jan Patočka, str. 67

¹²⁷ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 113

především nositeli praktických funkcí, dovolujících bezprostřední zasazení naší akce, má vzdálené okolí spíše estetický ráz, nepřístupný přímé manipulaci.“¹²⁸

Patočka rozděluje dvě tendence – tendenci dispoziční a komunikační. Dispoziční tendence je „tendence k ovládnání skutečností zkušenostně daných“¹²⁹, tedy práce a manipulace s věcmi, zatímco tendence komunikační je „tendence k spolužití, spolupráci, jež je původní snahou porozumět a být pochopen zároveň“.¹³⁰ Tyto dvě tendence utváří svět, disponuje jimi každý, ale u každého působí jinou intenzitou, což tvoří rozmanitost světa. Patočka svůj příklad uvádí na rozdíl mezi rolníkem a dělníkem. Pro každého je domovem něco jiného. Rolník je ve vztahu s přírodou, zatímco pro řemeslníka není prostředí přírody stěžejní, on pracuje v dílnách – v umělých prostorech a používá k tomu i jiné nástroje. Zatímco pro rolníka je domovem příroda, řemeslníkem je považována za cizí – v ohledu na praktický ráz věci na jejich díla. Tyto tendence jsou již od raného dětství rozvíjeny, dítě má nejprve svůj tzv. „dispoziční horizont dítěte“, kdy umí pracovat je s určitými předměty určitým způsobem. Tyto schopnosti se postupně rozvíjí v jemnou motoriku, dítě se naučí manipulovat s věcmi, psát, malovat... V tuto chvíli je domov pro dítě vztah s jeho okolím. Patočka jej definuje jako „rozšířený organismus“. Co se týče dispoziční a komunikační tendence vzhledem k domovu, je zde patrna nutná potřeba obou těchto dovedností pro vytvoření pravého domova. Domov lidé potřebují nejen vybudovat, ale také sdílet. „Tak se ukazuje, že lidský život nikdy není jen žít pro sebe a o sobě, nýbrž žít s jinými i s ohledem na ně.“¹³¹ Každý se snaží uspokojit své vlastní potřeby – je to vlastně jeho cílem. A tak je základním rysem světa dělení na dvě části – na domov a cizinu. „Domov je ta část univerza, jež je tak propracována našimi tendencemi, že se stala takřka širší oblastí naší disponibility. Můžeme říci, že domov je místo normálního ukájení normálních potřeb, místo, kde jsme bezpečni a pány...“¹³² Patočka uvádí, že v širším pojetí může být celý svět chápán jako náš domov, protože ve světě nelze najít nic, co by pro člověka bylo úplně neznámé, cizí. Asociace zde hrají klíčovou roli, kdy si v přítomnosti lidé vybavují minulé zkušenosti a zážitky. Všechny věci jsou nějak povědomé, jsou připomínány, ale pokud by byly skutečně

¹²⁸ HEJNA. Člověk, pohyb a svět v Patočkově filosofii, str. 127

¹²⁹ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 112

¹³⁰ Tamtéž, str. 112

¹³¹ HEJNA. Člověk, pohyb a svět v Patočkově filosofii, str. 107

¹³² PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém str. 116

známé, znamenalo by to, že je viděno totéž – na základě času a prostoru nebo na základě úplné schody bez časoprostoru. Při poznávání známého dochází k tzv. zpřítomňování. Patočka zde upozorňuje, že reálné znovuprožívání minulosti v přítomnosti není možné. Přemítání minulosti je pouze fikcí, která má ovšem svoji tzv. „kvaziminulost, kvazipřítomnost a kvazibudoucnost“,¹³³ jak Patočka uvádí. Nelze tedy žít minulostí.

Patočka také definuje pojem druhého já. Dle Husserla je to „(...) zvláštní model zpřítomnění na základě přítomnosti druhé tělesnosti a asociativního svazku mezi tak prezentovanou tělesností a niternými procesy, jež jí vládou“. ¹³⁴ Na základě styku s druhými vzniká určitá spoluzkušenost, porozumění, které je jednou z charakteristik bytí člověka na světě. Jedinec vnímá, zda mu jsou druzí sympatičtí či nikoliv. Kohák dodává, že „struktura osobního světa je vždy struktura Já-Ty-Ono. Já je stejně legitimně druhá osoba jako první a konstituuje svět ‚onoho‘ ve spolupřítomnosti s Ty. Tak na rozdíl od Sartra Patočka považuje spolu s Ricoeurem Já nejen za aktivní, nýbrž i pasivní, a oproti Heideggerovi považuje svět nejen za odcizení, nýbrž i vtělení“. ¹³⁵ Právě až na základě spolupráce a vzájemné pomoci vzniká konkrétní domov. Patočka jej označuje jako „společnou hlubinu bezpečnosti“, protože se již nejedná jen o uspokojování vlastní vůle jedince, ale záleží mu i na druhém a jeho potřebách. Jedná se o společnou práci. V okamžiku, kdy nás druzí opustí, zjistíme, že náš domov už není domovem, naopak bez blízkého se stává cizotou. Domov je vnímán v tzv. privaci. Klíčové je zde porozumění a spolupráce – lidé si rozumějí navzájem, pokud mají stejný záměr, zaměstnání – jsou si blízcí. Pokud cítí jistotu, že jim druzí rozumí, pracují na tom společně, a právě zde pak vzniká domov. „Ve spolupráci, ve spoluzacházení s věcmi, v společném či děleném zaměstnání, v závislosti a rozvětvení společenských funkcí vyrůstá toto porozumění druhému i sobě samému jakožto členu společenství jakožto charakterové jednotce.“¹³⁶ Naproti tomu cizota je přesný opak – pokud není rozuměno cíli, společenské funkci ani práci druhého, dochází k neporozumění. Nejedná se o naše společné dílo. Svět ale není jen černobílý, a právě tak neexistuje jen domov a cizina. „Konkrétní domov není nikdy jednolitý, ale odstupňovaný v určité typické struktury (...)“ ¹³⁷Jedná se například o přírodu,

¹³³ Tamtéž, str. 117

¹³⁴ Tamtéž, str. 119

¹³⁵ KOHÁK. Jan Patočka filosofický životopis, str. 136

¹³⁶ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 120

¹³⁷ HEJNA. Člověk, pohyb a svět v Patočkově filosofii, str. 127

kteřá má řůzně stupně blízkosti – příroda pro nás může být úplně cizí, neúrodná, přitěžující až nepřátelská. Může být, ale také vnímána jako „materiál“, jak již bylo zmíněno, například pro rolníka, ale i pro obyčejné lidi, kteří pěstují ovoce a zeleninu jako prostředek stravy. Domov je tedy místo, kde žijí bližní, jež Patočka označuje za jednu z prvních materiálních kategorií.

3.3 Tři mody pohybu lidské existence

Jan Patočka ve své Meditaci po třiatřiceti letech rozvíjí své myšlenky ohledně konceptu přirozeného světa. Odklání se od původní fenomenologické redukce, již používal k popisu přirozeného světa dříve. Dodává ale, že přirozený svět nemůže být zkoumán absolutní reflexí, jelikož právě fenomenologická redukce zavádí filozofa k hranici absolutního. Svět musí být chápán v rámci sebe porozumění. „Vychází z porozumění třem základním extázím časovosti a pohybům existence, které z nich vycházejí.“¹³⁸

Co se týče pojetí času, Patočka označuje prostor jako součást fenoménu času, jenž je považován jako nepostradatelný pro lidské bytí. Bez časovosti není možno vnímat jednotlivé subjekty zřetelně, jak jsou běžně chápány. Člověk bez času by nebyl schopen poznat a porozumět jednotlivinám, což by vedlo k neadekvátním reakcím v dané situaci. Dochází zde k přehodnocení deskripce přirozeného světa z původního fenomenologického pohledu. Patočka se inspiruje především Heideggerem a Finkem, přičemž jejich koncept světa neklade důraz na jednotlivá jsoucna, nýbrž na pragmatickou stránku věci. Svět umožňuje bytí, která se zde odehrává v reálném čase. Bytí ve světě vzniká a zaniká. „Svět není pojat jako totalita předmětů, konstituovaných v čistém vědomí, korelátů intencionalit nejrozmanitějšího druhu – nýbrž svět ve smyslu totality jsoucího je mu nyní korelátem života na ‚svět‘ ve smyslu srozumitelné souvislosti, jejíž klíč je v čemsi třetím.“¹³⁹ Patočka nezkoumá přirozený svět jen z teoretické perspektivy, tedy jednotlivými vztahy jsoucen, ale nyní se svět stává ústředním motivem, jelikož jen v něm lze najít smysl. Přirozený svět je základním celkem, který může jedinci otevřít svůj vlastní smysl. Je zde kladen větší důraz na tělesnou schránku člověka, která je nyní vnímána aktivněji. „Tělesnost je hlavně možnost

¹³⁸ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 184

¹³⁹ Tamtéž, str. 226

pohybovat se, pohyb je výchozí jev existence každého tělesa.“¹⁴⁰ Dle Blechy tedy Patočka nevnímá tělesnost staticky, jak tomu bylo v ryzí transcendentální subjektivitě. Původně byla oddělována subjektivní a objektivní deskripce tělesnosti, což již nyní nemá smysl. „(...) faktický pohyb tělesné bytosti konstituuje u Patočky svět.“¹⁴¹

Existence jakožto pohyb je uskutečňována svou tělesnou schránkou v čase. „Tělesnost existence náleží toliko její situovanosti, k situaci, v níž vždy jsme, nýbrž tělesná je i veškerá naše činnost i tvorba, tělesné naše cítění i naše chování.“¹⁴² Člověk žije tak, aby si uchoval své bytí pomocí naplňování svých potřeb. Tělesno je prožíváno, a tím také pozměňováno, není tedy chápáno jen jako fyzicky neměnný objekt ve světě, ale jako prožitek, jenž se svým žitím mění a vrůstá do světa. Díky tělesnosti je život pohybem z bodu A do bodu B či z přítomnosti do budoucího, aby uspokojil své potřeby a staral se o prodloužení svého bytí na světě. Člověk, žije tzv. kvůli sobě, je konkrétním modem života. Patočka je inspirován Aristotelem a jeho ontologickým pojetím pohybu jako dynamis v čase a prostoru. Patočka dodává, že život ve smyslu dynamis je vnímán jako budoucí uskutečňování možností. Pohyb je v moderním pojetí ryze kvantitativní, jsou udány určité veličiny, jako jsou například výchozí a cílový bod, tedy délka trasy a čas překonání této dráhy, ze kterých lze následně určit průměrnou rychlost jedince v pohybu. V moderních koncepcích času se Bergson zabývá tzv. vnitřním jednotným časem, jenž je charakteristický svým trváním. „Trvání je nerozložitelná jednota, jejíž každá fáze v sobě obsahuje všechny předchozí, proto je nezbytně individuální a originální.“¹⁴³ Tento čas je omezen kladením důrazu na vzpomínky, retenci, zatímco Aristotelovo pojetí času je naopak soustředěno na budoucnost, protenci. Dle Patočky je pohyb konstituujícím jsoucího, jinými slovy, pohyb ve své časovosti tvoří život.

Trojedinost času, anticipace, prezentace a retence je přítomna v každém okamžiku, nicméně Patočka zdůrazňuje, že život jako pohyb lze rozdělit do tří částí právě z hlediska tzv. časení časovosti. Jinými slovy dle toho, kde je umístěn akcent. Život jako existence se zajímá o své vlastní bytí pečující o sebe samé, ale i o ostatní jsouci, pro které tu jest. Patočka dodává, že

¹⁴⁰ BLECHA. Jan Patočka, str. 135

¹⁴¹ Tamtéž, str. 136

¹⁴² PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 230

¹⁴³ Tamtéž, str. 227

„pohyb je uskutečňováním možností“.¹⁴⁴ Rozděluje také tři životní pohyby, jež jsou nevyvážené. V těchto třech pohybech jsou uskutečňovány tři základní možnosti. Jedná se o pohyb akcentovaný na minulost, kdy se vše odehrává pasivně z minulého, dále pohyb akcentovaný přítomností. Tento pohyb je aktivní na rozdíl od prvního je stále skrytě ovlivňován minulostí, nikoliv však přímo a primárně. Poslední pohyb je akcentován budoucností, kdy to, co je právě přítomno už není nadále stěžejní, nýbrž budoucí možnost dalšího nebytí vstupuje do popředí. Každý z těchto pohybů má také svůj referent, k němuž se vztahuje.

Patočka navíc rozděluje celkové a jednotlivé pohyby, přičemž celkové jsou determinovány jejich smyslem a od něj odvíjející se cestou, zatímco jednotlivé pohyby jsou jednání, jež jsou podřízeny celkovým pohybům a jejich smyslům. „Celkové pohyby souvisí s tím, že náš život je pohybem, že je náš pobyt na svět stálou cestou.“¹⁴⁵ Dále budou podrobněji rozebrány ony tři životní pohyby – pohyb akceptace, pohyb sebezprodlužování a pohyb existence.

3.3.1 Pohyb zakotvení

První z životních pohybů je tzv. pohyb zakotvení neboli pohyb zapuštění kořenů. Patočka připodobňuje tento pohyb „k vystoupení z temné noci na světlo dne“.¹⁴⁶ Prvotní pohyb je charakteristický svou pasivitou, jejímž akcentem z hlediska časovosti je minulost. „První, základní je pohyb přijetí, jímž se člověku dostává místa na zemi a v životě... Pohyb přijetí, jímž společenství bližních vytvoří nové lidské bytosti nejen prostor, nýbrž specificky jeho či její místo, vlastní Heimwelt.“¹⁴⁷ Vztahuje se k původní stránce bytí člověka – člověk se musí sám umístit do světa, jeho místo mu není předurčeno. „V našem textu je tento pohyb předváděn jako předreflexivní, instinktivní dimenze aktivity lidského bytí, způsob fungování charakteristický pro děti nebo pro lidi na stádiu vývoje, které Cassier nazývá mythicko-náboženským.“¹⁴⁸ V tomto pohybu je jedinec přijímán a zakořeňován do světa. Pasivní akceptace je prvotním předpokladem pro sebezpřijetí a následné rozvíjení svých modů a budoucích možností v následujících pohybech. Akceptace může být vnímána

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 229

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 231

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 239

¹⁴⁷ KOHÁK, Domov a dálava, str. 274

¹⁴⁸ KOHÁK, Erazim. Jan Patočka: filosofický životopis, str. 137

z různých úhlů pohledu, například člověk je přijímán částí kosmu, celkem, do kterého se narodil. „Ze světa, ze souvislostí procesů, jsme se narodili, vydělili, stali se něčím pro sebe. Ale jen tehdy, jsme-li sami předmětem odhaleným, jsme-li objeveni jako něco jsoucího pro sebe, jsme zároveň přijati – naše přijetí, předmětnosti našeho jsoucna podmiňuje naši samostatnost, s kterou je dobově současná.“¹⁴⁹ Člověk je světem akceptován ve své neskrytosti, je otevřen světu svým nitrem a jeho tělesná schránka jeho vnitro doplňuje. Vnější zjev chrání člověka před okolními stavy. Jedná se zároveň o pohyb, kde dominuje uspokojování základních fyziologických potřeb. Novorozenec není sám schopen ukojit tyto potřeby, je odkázán na lásku a starost druhých. Spolupohybem pohybu akceptace je odkázání jedince na druhou bytost, která vnáší do našeho života, to, co dítě potřebuje – pocit lásky, bezpečí, pomoci, ochrany a tepla. Tento emocionální pocit přijetí vynahrazuje dítěti fyzické oddělení od matky. Referentem tohoto pohybu je domov, hlubina bezpečí, jež rozlišuje cizí a blízké. Domov je místem akceptace dítěte matkou. Tento silný neochvějný pocit a prožitek domov utváří. Jsou zde ukojovány potřeby dítěte a vzniká zde silné emocionální pouto ke svým blízkým. „Domov je místem intimity a útočištěm, z něhož se nám otevírá svět. Člověk je bytostí dalek, a proto potřebuje domov.“¹⁵⁰ Domov je intimním prožitkem člověka, jenž je stěžejním pro jeho další vývoj. Domov je součástí člověka po celý jeho život, nese si ho sebou ve svých vzpomínkách a prožitcích v přítomnosti i budoucnosti. Uvědomění si síly domova vzniká až v tzv. privaci. „Jen když domov ztrácíme pochopíme jeho nekonečnou hodnotu. Není jiné cesty k domovu.“¹⁵¹

Primární starostí zakotvení je tedy udržet se při životě. Dle Blechy: „Cílem tohoto pohybu je dosažení slasti a slast je skrze něj přijímána jako norma štěstí.“¹⁵² Světem dítěte jsou rodiče, kteří jeho potřeby naplňují a obohacují ho o lásku a pocit bezpečí a přijetí. Dítě k rodičům tzv. přimyká, je zde vytvořen pevný emoční vztah s matkou a otcem, jenž je založen na mateřské lásce, bezmocnosti a potřebnosti. „(...) přimknout se extaticky tak, že každé vydělení a osamostatnění je tím aktivně překonáno – toto aktivní splynutí je slast, je blaženosti, a v této blaženosti je nemenší magnetismus přijetí než ve vyzářování

¹⁴⁹ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 233

¹⁵⁰ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského vychování, str. 39

¹⁵¹ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 131

¹⁵² BLECHA. Jan Patočka, str. 142

potřebnosti.“¹⁵³ Jak již zmiňuje Maslow, jedná se o stěžejní okamžik, ze kterého poté těží další pohyby, protože fyziologické potřeby, potřeba bezpečí a sounáležitosti jsou fundamentálním pro následný seberozvoj jedince. Tento pohyb je označován jako tzv. instinktivně-afektivní. Člověk se instinktivně naladuje na vlnění světa a na jeho možnosti. Jedinec je prvně vztahován k celku, ke světu, který mu poskytuje možnosti objevování věcí a subjektů. Jedinec se rodí do prostředí, které stvořil člověk v průběhu druhého a třetího životního pohybu. „Afektivním pohybem není člověk ponořen do světa jako účelového, praktického milieu, nýbrž jako do všeobjímajícího prostředí krajiny, které v jisté totalitě nás oslovují předem umožňují i to, že člověk má svět, a ne jen jednotlivé věci.“¹⁵⁴

Život se vztahuje k určitému jádru, vnitřní síle, která přináší teplo a bezpečí a je podmínkou lidské existence. Pocit přijetí dítě nejsilněji vnímá, když spí a je v tělesném kontaktu se svou matkou. Vývoj dítěte je spojen právě s rozpoznáváním projevů akceptujícího referentu, jenž jej bezmezně miluje. „Přijetí znamená ochranu naší existence, odkázané na péči a starost druhých. Přijetí však také znamená nejen strpění (*dynamis tu paschein*), ale i aktivní působení (*dynamis tu poiein*).“¹⁵⁵ Dítě je sice pasivně přijímáno, ale je důležité, aby přijímající osoba aktivně pociťovala blaženost přijetí dítětem. Proto když se dítě usměje, rozpozná projevy přijímajícího a reaguje na ně, dochází k pocitu splynutí s druhým. Patočka dodává, že obličej přijímajícího je pro jedince tzv. obličejem světa. Jeho pohled přináší pocit jistoty a bezpečí. Člověk si uvědomuje přítomnost druhého, získává pojetí o tzv. ty. „(...) konstatovaný a zdůrazňovaný primát ty před já, pak z porozumění pro pohyb zakotvení, pro jeho východisko v akceptaci, pro jeho přejatost: v gestu, úsměvu, v posunku, v činu je obsaženo ono ‚mohu‘, ona vláda nad tím, co pociťuji v pasivní bezmocnosti, která znamená jádro, centrum, živou bytost...“¹⁵⁶ S vývojem dítěte také přichází hrubá motorika a tělo, které původně jen vyzařovalo bezmoc, se stává aktivním činitelem. Jedinec zakouší svět a jeho možnosti v bezprostředním okolí pomocí hraní a trávení času se svými rodiči a blízkými. Postupné osamostatňování jedince vede k druhému životnímu pohybu práce

¹⁵³ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 233

¹⁵⁴ PATOČKA. Tělo, společenství, jazyk, svět, str. 105

¹⁵⁵ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského vychování, str. 39

¹⁵⁶ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 236

a boje. Nicméně, vnější osamostatnění člověka neznamena definitivní konec pocitu akceptace, člověk se začíná orientovat ve světě a poznávat sám sebe. Ovšem právě poznáváním sebe samého, vlastní konečnosti a věcí kolem sebe člověk pocíťuje instinktivní neúplnost a potřebu být přijímán druhými lidmi. Nejedná se ale o původní závislost jedince na druhé osobě, ale o vyrovnaný vztah já a ty, kdy je zachována individualita obou bytostí, jež se vzájemně tzv. podpírají. Druhá bytost doplňuje neúplnost a potřebu sounáležitosti druhého svou přítomností.

Jedinec je součástí velkého celku, jehož základním charakterem je dle Patočky nahodilost. „Že získáváme průběhem života diferenciované zkušenosti situaci nezvolenou, neodůvodnitelnou, která však je přesto naše, takže za ni neseme odpovědnost, náleží k bytostným charakteristikám lidské konečnosti.“¹⁵⁷ Tímto vlastním zakoušením končí primární pocit blaženosti. Věci jsou zkoumány ve své přítomnosti, ze které se člověk snaží vyvodit ono skryté a nepřítomné v daném momentě. Člověk v jeho pohybech nachází svobodu, v daném jsoucnu nachází skrytosti, které jsou pod povrchem dané věci, proto je život tak rozmanitý a zajímavý, jelikož je zde nesčetné množství možností. Nicméně i člověk sám je ale pozorován druhými, jenž ho vidí ze své vlastní perspektivy. Pohyb akceptace je dle Patočky tedy stěžejním pro prapůvodní chápání a vnímání vztahů „...já – ty – společné okolí, přičemž já i ty jsou rovnou měrou tělesné, ovšem nikoliv pouze objektivně tělesné, nýbrž tělesné fenomenalizující, zjevující tělesnosti. Zde je pramen oné struktury domova – cizota, kterou je možno považovat za jednu z podstatných dimenzí přirozeného světa.“¹⁵⁸ Domov je místem, kde se matka stará o své dítě, kde je člověk akceptován v plné míře. Je to místo asociováno s bezpečím a láskou, kterou přináší životní pohyb zakotvení, jak již bylo zmíněno. Země je původním hybatelem, jenž obstarává pohyb zakotvení se ve světě, do něhož člověk přichází bezbranný bez možnosti vlastního pohybu. Lidé jsou vztahováni k celku, jímž je země. Člověk tedy není středem, vůči němuž se jednotlivosti vztahují, ale právě naopak. Nahodilost světa s sebou přináší štěstěnu, jež nás přesahuje stejně jako nahodilost. „Tento pohyb má význam fundamentu v tom smyslu, že instinktivně-afektivní život je možný (ovšem v rudimentární formě) bez těch dvou dalších pohybů, které

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 235

¹⁵⁸ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 237

se na něm budují.“¹⁵⁹ Nahodilost je Patočkou označována jako fundamentální pro prvotní pohyb. Život je plný nahodilostí od biologických rysů člověka přes individuální schopnosti a talent jedinců až po zvyklosti.

3.3.2 Pohyb projekce a sebedprodlužování

Jako druhý životní pohyb Patočka označuje tzv. pohyb projekce a sebedprodlužování neboli pohyb práce a boje či reprodukce. Tento pohyb je na rozdíl od pohybu akceptace aktivním a orientovaným na přítomnost, jenž se dívá na věci s ohledem na využitelnost v budoucnu. „Patočka hovoří o této dimenzi lidského bytí – přesněji vznikání – jako o pohybu sebedprodlužování, nebo později sebeobrany, obrany pokračujícího života ve světě.“¹⁶⁰ Člověk se v rámci druhého pohybu snaží svým aktivním jednáním prodloužit a ochránit své bytí, čímž zatlačuje prvotní afektivní pohyb do svého nevědomí. Prvotní pohyb a jeho živelné ukájení potřeb je v tuto chvíli upozaděno, naopak je kladen důraz na jednotlivé věci v utilitárním slova smyslu. Člověk je označen jako ten, kdo obstarává, nikoliv jako ten, kdo je obstaráván. „Utváří onu vrstvu světa, v níž místo prostého instinktu nastupuje rozvaha, posuzování cílů, porozumění věcným i osobním vztahům a zájmům, tedy inteligence.“¹⁶¹ Jedinec už nejedná podle svých instinktů, nýbrž s ohledem na to, co je vhodné. Svět přináší řadu potenciálních možností, které lidé naplňují svou činností, dá se tedy říci, že svět je služebným. Jedinec ho sdílí s dalšími lidmi, se kterými spolupracuje, přičemž každý má svou individualitu a svoje vlastní snažení o sebedprodloužení života. Nejedná se již jen o rodinné příslušníky, ale o širší okruh lidí, kdy ti nejbližší mohou být bráni pouze jako spolupracovníci k dosažení cílů. Je nutno poznamenat, že druhý člověk není potenciálním prostředkem k dosažení vlastních cílů. Každý jedinec je tzv. k dispozici druhým. „Jsme jedni pro druhé užívající uživatelé.“¹⁶² Lidé spoluvytvářejí svět, do kterého poté přijímají své budoucí potomky. Svým přetvářením a upravováním jednotlivých věcí naplňují své poslání a také společně s tím spoluutvářejí sebe samé. Dle Patočky člověk tvoří jakýsi anorganický život, do něhož jsou zakotvovány další generace. Zde udržuje a reprodukuje své vlastní bytí, tedy svůj organický život. Referentem tohoto pohybu je

¹⁵⁹ PATOČKA. Tělo, společenství, jazyk, svět, str. 103

¹⁶⁰ KOHÁK. Jan Patočka: filosofický životopis, str. 137

¹⁶¹ BLECHA. Jan Patočka, str. 142

¹⁶² PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 242

neochvějná země, pevné jádro. Země může být ale také brána jako určitá moc, jež lidmi prostupuje. Jedná se o živelnou sílu, jejímž znakem je tělesnost, díky které lidé uskutečňují své cíle. Patočka uvádí, že každý je tzv. pozemšťan, má tedy v sobě kus této živelné půdy a moci. „Patočka má sklon hovořit o tomto pohybu či způsobu jestvování s určitým despektem jako o čistě živočišném rozměru lidství. Připomíná tu trochu Heideggerův opovržlivý postoj k všední průměrnosti.“¹⁶³

Proces vlastní reprodukce je rozdělen do dvou fází – práce a boje. V rámci práce je pro u člověka ústředním motivem věc. „(...) práce je čelo člověka obrácené k věcem, boj čelo obrácené k lidem jako virtuálně uchváceným nebo uchvatitelům.“¹⁶⁴ Obě tyto fáze jsou kombinovány a vzniká tak popis práce jako boje, něčeho, co je údělem člověka, aby reprodukoval svou existenci. „V tomto pohybu usilujeme o sebeurčení, o uznání a zároveň se nejvíce vydáváme nebezpečí sebeztráty a odcizení.“¹⁶⁵ Milost, útlak a utrpení jsou bezpodmínečně spojovány s pohybem reprodukce. Nejedná se o morální pocit viny, nýbrž o předpoklad pro uskutečňování sebezprodlužování. Reprodukce je zajišťována pomocí útlatu druhých, jelikož každý zajišťuje svou vlastní existenci prací, jež zasahuje do jejich snahy. Dle Patočky v každé situaci může být nalezeno utrpení, tedy práce a boj. „(...) naše reálné situace konečných bytostí, které spolupracují, které ve faktickém a nahodilém světě nastupují ke společné práci, může vždy jen zmírňovat situaci boji, utrpení a provinilosti – vždy jen s perspektivou ulevující, nikdy však z této situace nevytrhující.“¹⁶⁶ Přestože člověk systematicky projektuje svou existenci i svět kolem sebe, může zde, zejména v dnešní konzumní době, docházet k nashromažďování věcí a služeb k prodlužování života. Nicméně se vytrácí hlavní záměr a člověk samotný. „Tato oblast je oblastí průměrnosti, anonymity, společenských rolí, kde člověk není sebou samým, není existencí v plném rozsahu (existencí, která sebe vidí jako existenci), je redukován na svoji úlohu.“¹⁶⁷

Jak již bylo zmíněno, tyto dva pohyby nestojí v rozporu, ale v určitých aspektech se navzájem popírají, první je upozadřován druhým pohybem. Lidé upozadřují své potřeby, kterým občas není porozuměno. Ovšem dle Blechy i druhý pohyb přináší zapomínání, pokud

¹⁶³ KOHÁK, Domov a dálava, str. 274

¹⁶⁴ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 244

¹⁶⁵ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského vychování, str. 39

¹⁶⁶ PATOČKA. Tělo, společenství, jazyk, svět, str. 106-107

¹⁶⁷ Tamtéž, str.107

jedinec bere v potaz jen to, co je pro něj výhodné, nežije již ve své přirozenosti a hrozí „propad do věčnosti, spotřeby a do pohodlného přežívání“.¹⁶⁸ Co mají tyto pohyby společné, je jejich původní jádro, ke kterému jsou vztahovány, mají společné referenty. Referent neochvějně zabezpečující země, jenž přináší celek, který označuje blízké a vzdálené. „Oba tyto pohyby, jeden instinktivní a druhý čím dál více vědomý, mohou být popisovány jako ‚přirozené‘, jako normální fungování ‚přírodních‘ bytostí, kterými jsme – nebo v Patočkově terminologii jako ‚ovládané Zemí‘, sledující cíle, které nám ukládá naše pozemské bytí.“¹⁶⁹ Patočka zde částečně vychází z Heideggerovy čtveřiny, zmiňuje zde nebe a zemi – dva póly, jež zaštitují svět. Pohyb je jimi determinován a zároveň omezen, pokud se jedinec vymaní těmto dvěma referentům, bude teprve svoboděn.

3.3.3 Pohyb existence

Patočka třetí pohyb nazývá také pohybem průlomu nebo vlastního sebepochopení či pohybu k pravdě. Je označován jako nejdůležitější životní pohyb, kterého ovšem nemusí každý dosáhnout na rozdíl od dvou předešlých pohybů. „Není nám dán samozřejmě: reaguje na určitou situaci, jež musí nastat, a vyžaduje vědomé odhodlání, které nemusí být všem lidem nebo lidstvu ve všech epochách vlastní.“¹⁷⁰ Na rozdíl od druhého pohybu tento pohyb není orientován na druhé věci, nýbrž na vlastní bytí a jeho neskrytost. Jde o skutečnou podstatu své existence ve vztahu k celku, o své pozemšťanství. „Třetí životní pohyb objevuje podstatou dimenzi přirozeného světa, tu, která není dána, uniká jemu i vzpomínce, uniká věčné identifikaci, a přece tento svět podstatně podmiňuje. Dává mu smysl.“¹⁷¹ Člověk je v rámci pohybu reprodukcí zavalován možnostmi a věcmi, které mohou skrýt základní smysl a povahu lidského bytí. První dva pohyby se vztahují k jednotlivostem, třetí pohyb odkrývá své vlastní bytí ke kosmu. „Když člověk pozvedá pohled od pozemského pachtění, nezanechává svět za sebou, nýbrž přetváří jej tím, že do něj vnáší novou dimenzi toho, co není z tohoto světa, dimenzi ideálního, vizi celku a otázku po smyslu.“¹⁷² Člověk vnímá tento celek odlišně, uvědomuje si jej v celém svém rozsahu, stejně tak, jako mění pohled na svůj vlastní život. Patočka přímo říká: „(...) není to pouhé nazírání, není to čistá reflexe ani

¹⁶⁸ BLECHA. Jan Patočka, str. 143

¹⁶⁹ KOHÁK. Jan Patočka: filosofický životopis, str. 137

¹⁷⁰ BLECHA. Jan Patočka, str. 143

¹⁷¹ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského vychování, str. 39

¹⁷² KOHÁK. Jan Patočka: filosofický životopis, str. 137

kontemplace, ty se vyskytují na její cestě zajisté jako etapy, ale i zde je žití v možnosti uchopením, realizací této možnosti je modalitou praxe.¹⁷³ Jedná se o pochopení souvislostí lidské bytosti a univerza, kdy člověk mezi zemí a nebem niterně prožívá uvědomění si své konečnosti. Smrtelnost a její přijetí přináší onen průlom k existenci, k pravdě. Patočka zde dodává: „Ne, že bychom si vymýšleli iluze, ale odpoutávání od jednotlivin dává půdu, na které konečnost, situovanost, pozemskost, smrtelnost právě integrujeme do existence; co jsme dříve neviděli (,zapomněl na to jako na smrt!‘), to je nyní viděno.“¹⁷⁴

Patočka v souvislosti s tímto fenoménem přichází s konceptem mýtu, jenž proniká životem každé lidské existence. Mýtus je zde jako pohyb zakotvení, který je akcentován minulostí. Odpověď je schována v mytickém vyprávění dříve, než je kladena otázka. Mýtus a jeho obrazovost jsou sice ukotveny v minulosti, přesto ale akcentují do budoucího. Například vyhnání z ráje je dávno minulé, přesto dodnes budoucnost ovlivňující vyprávění, které přivádí jedince do neskrytosti. Patočka zde zmiňuje Bröckerův rozbor mýtů v knize „Genesis“. Pohyb zakotvení je zde připodobněn k pobytu v bezpečném ráji bez vědomí své konečnosti. Pohyb sebeprodlužování je zachycen v momentě poznání dobrého a zlého, své nahoty, ztráty bezpečí. Člověk musí v rámci práce a boje upozadovat svou pudovost stejně tak jako člověk, když ochutnal jablko poznání. Pobyt na zemi je pro jedince trestem, který je trpce snášen stejně jako práce k zajištění a prodloužení vlastního života. Pohyb k pravdě dle Patočky vychází z konceptu trestu, který se nachází v minulosti, kdy je nesena vina za hřích. Nicméně ona vina ovlivňuje budoucí rozhodnutí jedince. Člověk je odpovědný za své činy, a hlavně za své vlastní bytí, uvědomuje si svůj úděl. Tento pohyb je tedy soustředěn do budoucnosti, jelikož si uvědomuje svou smrtelnost. Zatímco první dva pohyby dle Patočky nevnímaly fenomén konečnosti, naopak chápaly život jako neustále se vyvíjející bez konečného bodu zlomu. Třetí pohyb tuto falešnou představu odhaluje a staví se tváří tvář smrti. „Život není cyklická reprodukce, ale spění, na jehož konci je konkrétně zkusitelná smrt. V tomto smyslu padá utěšlivá opora Země a Nebe, rodiny a rodu, a v nastalé nejistotě je třeba budovat nové společenství.“¹⁷⁵ Vše, co bylo dříve bráno za samozřejmé, se rozpadá a člověk se ztrácí ve své konečnosti, nemá se již dále o co opřít. Nastává onen zlomový

¹⁷³ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, str. 245

¹⁷⁴ PATOČKA. Tělo, společenství, jazyk, svět, str.107

¹⁷⁵ BLECHA. Jan Patočka, str. 144

okamžik, kdy si jedinec již uvědomuje, že svou oporu musí hledat někde jinde. Člověk již nehromadí a nepřetváří věci, ale nechává je působit a otevřít ve své skutečnosti. To stejné se odehrává s ostatními lidmi i se sebou samým. Člověk se zde oddává svému údělu konečnosti a ve svém propadu k pravdě se odevzdává druhému člověku. Tímto odevzdáním se člověk překlenuje onu hlubinnou propast a snaží se vyrovnat se smrtí. „(...) třetí dimenze lidského fungování, pohyb ek-sistence či transcendence, je svobodná, cíl je stanovován nikoliv lidskou potřebou, nýbrž lidskou svobodou.“¹⁷⁶ Člověk není nadále ovlivňován svými potřebami a instinkty, ale odhaluje bytí ve své odhalenosti a pravdivosti. K tomuto průlomů dochází ve chvílích, kdy je vše, co bylo dosud člověku známo, narušeno a roztříštěno. „Proto musí Patočkův voják v zákopu ztratit půdu pod nohama doslova, musí se zatřást referent Země. A pokud se referent začne pohybovat, pak ztratí svou sílu referenčního rámce, tj. smyslu pohybu, smyslu života.“¹⁷⁷

¹⁷⁶ KOHÁK. Jan Patočka: filosofický životopis, str. 137

¹⁷⁷ HOGENOVÁ. Privace a její úloha v myšlení, str. 1

4 Výzkumná část

V této části práce je pomocí kvalitativních metod zjišťováno, co pro člověka domov znamená. Jsou zde porovnávány výpovědi dvou věkových kategorií. První skupina respondentů zahrnuje mladé lidi ve věku od 18 do 26 let. Spodní věková hranice byla vybrána na základě plnoletosti, významného milníku v životě mladého člověka. Horní věková hranice, tedy 26 let, je považováno za ukončení studentského věku. Tato kategorie je označena jako Skupina A. Druhá skupina respondentů zahrnuje seniory ve věku 65 let a starší a je označena jako Skupina B. Každá skupina čítá 25 respondentů, kteří byli vybráni dle reprezentativního vzorku. Obě věkové kategorie byly vybrány na základě hypotézy, že mladí a starší lidé vnímají domov intenzivněji než lidé v produktivním věku, jelikož oni se dle Patočky převážně nacházejí v druhém životním pohybu, tedy v pohybu práce a boje, kdy onen domov sami vytvářejí pro své potomky. Mladí a starší lidé si domov uvědomují více, jelikož jim například schází.

Ve výzkumné části práce byla využita metoda polostrukturovaných rozhovorů. Ty byly po souhlasu respondentů nahrávány a později přepisovány. Tyto přepisy jsou dostupné v rámci přílohového materiálu, přičemž přímo v práci je umístěno jen několik vzorových rozhovorů. Kompletní přepisy výpovědí jsou přístupné v rámci samostatného přílohového materiálu. Rozhovory byly po přepsání analyzovány pomocí srovnávacích metod. Jejich osnova (viz Příloha 1) čítala sedm základních otázek týkajících se významu domova v životě člověka. Předcházely jim čtyři formální otázky ohledně věku, pohlaví, místa bydliště, povolání, případně rodinného stavu. Během hodnocení byla zachována anonymita jednotlivých respondentů. Každému respondentovi byly otázky položeny ve stejném pořadí pro lepší orientaci při následném vyhodnocování. Tyto základní otázky byly případně podpořeny dalšími doprovodnými otázkami, pokud to vyžadovala konkrétní situace. Cílem bylo porovnat jednotlivé výpovědi respondentů a pokusit se najít nějaké souvislosti u respondentů v rámci skupiny, ale také napříč nimi. Jednotlivé výpovědi byly kategorizovány a podkládány konkrétními filozofickými myšlenkami autorů, kteří byli zmíněni v části teoretické. Tato část je tedy rozdělena na tři podkapitoly – v rámci první jsou vyhodnoceny výpovědi mladších, tedy Skupiny A, druhá podkapitola se zabývá výpověďmi seniorů, tedy Skupiny B. Třetí podkapitola zahrnuje závěrečné shrnutí tohoto rozboru.

Co se týče samotné formální stránky, otázky týkající se smyslu domova byly označovány O₁ až O₈, přičemž respondenti byli v rámci každé skupiny náhodně očíslováni a označeni R1 až R25. Jak již bylo zmíněno, pro odlišení věkových kategorií byla zvolena písmena A a B. Respondenti ve věku 18 až 25 let jsou označeni jako Skupina A, senioři ve věku 65 let a více jsou označeni jako Skupina B.

4.1 Smysl domova v pojetí respondentů ve věku 18 až 26 let

Jak již bylo uvedeno, data vycházejí z odpovědí respondentů Skupiny A, která dohromady čítala 25 mladých lidí ve věku 18 až 26 let. Mezi dotazovanými bylo celkem 13 žen a 12 mužů o věkovém průměru 22,1 let. Věk ani pohlaví v tomto vzorku respondentů nemělo vliv na jejich výpovědi. Dále převažovali pracující studenti nad aktivně pracujícími v poměru 15 ku 10. Respondenti pocházeli z různých měst České republiky. Mírnou převahu tvořili občané Karlovarského kraje, konkrétně z okolí Mariánských Lázní, což se posléze projevilo ve vyhodnocení dat. Je také důležité zmínit, že rozhovory proběhly v době, kdy Českou republiku již rok sužovala pandemie COVID-19, což se částečně promítlo v odpovědích jednotlivých respondentů, jak bude dále rozvedeno.

První otázka byla zaměřena na asociace spjaté s domovem nebo se stavem být doma. Obecně domov asociuje kladné konotace, které byly ve většině případů rozváděny v rámci dalších odpovědí. Asociace respondentů lze typologicky rozdělit do dvou základních skupin. V jedné se objevovaly konkrétní věci, místa či lidé, zatímco v druhé zaznívaly spíše abstraktní pojmy spojené s emocemi, které domov symbolizuje či vyvolává. Abstraktně odpovídala většina respondentů tohoto věku. Konkrétní odpovědi byly většinou spojovány s abstraktní symbolikou. Mezi konkrétními věcmi se objevily například domy či byty, převážně asociované se současnými místy pobytu. Byla zmíněna i rodná města, například Mariánské Lázně, České Budějovice či Kutná Hora, jež asociují rodinné vzpomínky, přírodu, rodinu či přátele. Dále se jednalo například o postele, gauče, televize či obývací pokoje, které byly spojovány s pohodlím, klidem a rodinnou pohodou. Nejčastěji byla v rámci konkrétních odpovědí zmiňována rodina, blízcí či přátelé a s nimi související pozitivní atmosféra bytí doma. Obecně pak lze říct, že domov pro mladé symbolizuje jakýsi pocit bezpečí, jistoty, klidu, a lásky. Tyto výpovědi tedy souzní s pojmem, který si Patočka

vypůjčil od Komenského – „*centrum securitatis*, hlubina bezpečnosti“¹⁷⁸, kterou je domov pro člověka. Dále byl domov asociován s teplem domova a pohodlím. Bylo zde také skloňováno slovo zázemí v obecném slova smyslu a také byl domov charakterizován jako místo, kam se člověk rád vrací, ať už ze školy, cest či práce.

Druhá otázka byla zaměřena na význam domova v životě člověka. Konkrétně se tázala po tom, co domov pro jedince znamená. Zde respondenti ve většině případů rozváděli své asociace, které zmínili ve svých prvních odpovědích. Naprostá většina dotazovaných uváděla pocity, které jsou úzce spjaté s domovem. Mezi nimi převažoval opět zejména pocit existenciální jistoty domova v materiálním světě. To bylo často spojováno s tím, že je domov považován zejména za místo, ze kterého člověk vychází do světa práce, školy a povinností spojovaného spíše s negativními nebo neutrálními asociacemi. Domov ale byl vždy zmiňován v pozitivních konotacích. Nejedná se jen o místo, ze kterého člověk vychází, ale také (a především) je to místo, kam se člověk rád vrací, protože tam cítí klid, bezpečí a onu jistotu. V tomto kontextu respondenti také hovořili o bezmezném přijetí rodinou za jakékoliv situace. Jedná se o důvěrné místo, kam se člověk obrací v těch nejhorších chvílích, člověk tam může být sám sebou. Nemusí se ničeho bát, jelikož je zde přijat již ze své podstaty, tím že vůbec jest, aniž by byl jakkoliv odsouzen. Jak zmiňuje Hogenová: „Domov je naprostá jednoduchost, stejná jako je dobro samo (...) Kam se chceme vrátit? Tam, kde nás přijali i s našimi chybami. *Communio* je pravdivý základ domova.“¹⁷⁹

Odpovědi na tuto otázku lze rozdělit do dvou základních kategorií. Jedna popisovala domov jako určitý středobod, ze kterého člověk vychází a kam se vrací. Z pohledu Heideggera se jedná se o počátek. Druhá skupina kladla důraz na rodinu, blízké, své přátele a domácí mazlíčky, bez nichž by domov nebyl domovem, ale jen prázdným prostorem. Řada dotazovaných také zmínila, že domov je pro ně především konkrétní dům, byt či město, ze kterého pocházejí, což se ve valné většině shodovalo s jejich současným místem pobytu. Byly zde zmiňovány také konkrétní věci, vybavení pokojů, květiny, obrazy, fotografie a určitá zabydlenost, která utváří pohodlné zázemí. Pelcová zmiňuje: „(...) Domov se otiskl

¹⁷⁸ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 27

¹⁷⁹ Tamtéž, str. 107

do naší tělesnosti, díky němu se pohybujeme jakoby bezděčně, poslepu. Abychom tak mohli činit, musí být domov domovem, tedy zabydlený, zútulněný...“¹⁸⁰

Naopak u lidí, kteří již nežijí u rodičů, docházelo k problému určení svého domova. Zde se ukázalo pojetí domova jako problematické. Přestože většina uvedla, že domov je spíše koncept či pocit, který není založen na konkrétním místě, tak posléze v rámci rozvádění svých odpovědí docházeli k závěru, že i místo je důležitým faktorem. Ať už je spojené se vzpomínkami, lidmi či atmosférou daného prostředí, je v člověku nějak zakořeněno. Nakonec všichni respondenti dospěli k závěru, že domovem jsou pro ně v současné chvíli zejména rodiče, ale také přítel či přítelkyně, se kterými žijí. Zatím ale v provizorních podmínkách, v místech, která nejsou často tak zabydlená jako prostory doma, jelikož jsou považována za pouze dočasná. Patočka v této souvislosti dodává, že domovů nemůže být vícero, alespoň ne stejně silných. Přímo dodává: „(...) domov je útočištěm, místo, kam patřím více než kamkoliv jinam; více domovů nemůže být prožíváno zároveň s toutéž intenzitou“.¹⁸¹ Řada dotazovaných si tedy uvědomila, že domov je fenoménem, který je částečně nepopsatelný nebo nepřenositelný na druhého, jelikož pro každého je něčím specifickým. I když se ve většina výpovědí shodovala, pro každého měly zcela vlastní a osobní význam. Respondent 7A přímo uvedl: „To je něco nenahraditelného, je to můj základ, ze kterého vycházím. Asi jako když roste strom, tak jsou to ty jeho kořeny (...) Zkrátka něco, k čemu se člověk bude vracet už celý život.“ Hogenová v tomto smyslu dodává: „Domov je kořenem, je pramenem, je místem, kde se nevýslovně dotýkáme v nějaké distanci bytí samého. Proto je místem rodivým. Rodí se zde počátky.“¹⁸²

Třetí otázka směřovala ke vztahovým záležitostem, které jsou spojovány s rodinou a domovem. V rámci charakteristiky mezilidských vztahů byly zmiňovány zejména pozitivní přívlastky a popisky. Obecně lze říct, že dotazovaní vidí ve svých rodičích, prarodičích, sourozencích či partnerech oporu a podporu. Tyto vztahy vnímají jednotliví respondenti jako ty nejbližší, nejužší, nejpevnější a nejintimnější. Respondent 13A přímo uvedl: „Asi nejpevnější mezilidské vztahy, které mezi lidmi můžou vůbec existovat. Kdy jeden vlastně existuje pro druhého.“ Lidé také charakterizovali tyto vztahy jako naprosto

¹⁸⁰ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 38

¹⁸¹ PATOČKA. Přirozený svět jako filozofický problém, st. 86

¹⁸² HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 262

stěžejní pro svůj vývoj, protože je člověk rád, že má s kým sdílet svůj život a zážitky. Tyto vztahy jsou dle nich naplněny bezmeznou láskou, ve které se člověk cítí v bezpečí, jelikož je zde přijat ve smyslu *communio*. Mladí v této souvislosti zmiňovali, že si chodí k rodičům pro rady a pomoc, ať už je situace jakákoliv. Během popisu vztahů byly dále zmíněny slova jako láska, respekt, úcta, kompromisy, pohoda, vřelost, láskyplnost... V řadě případů byl kladen důraz na smích, radost a legraci, která k těmto vztahům také nutně patří. Hovořilo se také o asertivitě či určitém druhu sebeobětování ve smyslu vkládání energie do funkční rodiny. Na druhé straně byly tyto vztahy charakterizovány také jako dynamické, napjaté a bouřlivé. Vždy byl ale kladen důraz na pomíjivost těchto okamžiků. Tyto tzv. domácí vztahy dokážou odpustit a snaží se vždy dané problémy vyřešit a napravit. Některé odpovědi byly také ovlivněny pandemií COVID-19, kdy se studenti vraceli ke svým rodičům ze svých přechodných bydlišť, kolejí či internátů a setrvali zde již rok. Tato situace byla v rámci vztahových charakteristik také zmiňována. Někteří uváděli, že narušila zvyklosti posledních let. Mladí, zejména vysokoškolští studenti uváděli, že již nebyli zvyklí na tak intenzivní pobývání s rodiči či sourozenci. Přesto však trvali na tom, že rodinné vztahy jsou i nadále kvalitní a příjemné, jen prošly novou, velmi intenzivní zkouškou, která ale poukázala na jejich pevnost a vstřícnost.

Čtvrtá otázka byla zaměřena na touhy. Konkrétně byli respondenti dotazováni, po jakém domově touží. Zde lze jednoznačně rozdělit dva typy odpovědí. První se zabývá materiální a částečně ekonomickou stránkou věci, zatímco druzí odpovídali spíše ve filozofickém či psychologickém slova smyslu. Soustředili se tedy hlavně na komparaci dosavadního domova, jeho zvyklostí a pocitů s ním spjatých, se svým případným budoucím domovem, který jednou budou tvořit svým vlastním potomkům. Většina respondentů uvedla, že jsou spokojeni s tím, jak žijí. Byla zde vyzdvížena role rodičů a prarodičů, kteří utvářejí jejich domov a přinášejí tak pocit bezpečí. Mnozí si přáli převést tyto vstřícné vztahy i do budoucna, nejen s rodiči, ale i s budoucími partnery či vlastními dětmi. Například respondentka 20A odpověděla: „Asi kdybych neměla ten domov, jaký mám teď, tak bych si přála přesně tenhle, protože mi bylo umožněno bydlet s lidmi, kteří mi nabízejí neuvěřitelnou spoustu lásky, pomoc – pomáhají mi vlastně se vším, ať už se zabezpečením nebo třeba školou... Toužím po domově s takhle upřímnými lidmi, co mi dávají takovou lásku a nechci, aby se to nikdy přetřhlo, tahle vazba.“ Byla zde několikrát zmíněna touha po tom, aby se nic

nezměnilo. Aby se intimní pouto s rodiči nepřetrhlo a oni z našeho života nikdy neodešli. V souvislosti s pocity byly tužby směřovány především na klidný a bezpečný domov. Dále byly zmiňovány představy o místě, kde se člověk bude cítit milován svou rodinou – nejčastěji byla zmiňována manželka, děti a domácí mazlíček. Lidé také touží po místě, kde nebudou žádné tajnosti a kam se člověk bude především rád vracet – odkud nebude utíkat. V tomto kontextu bylo domov přirovnán k útočišti, odkud člověk vychází, a kam se především rád vrací. Co se týče vztahů, přejí si poklidný domov bez hádek, kde se budou lidé tolerovat, budou si zde naslouchat a snažit si porozumět. V neposlední řadě zde byla prezentována představa o místě, kde je veselo, pohoda a kde nic neschází.

Co se týče odpovědí týkající se materiální stránky věci, zde bylo uvažováno ekonomicky a pragmaticky. Prání mladých je bydlet ve vlastním bytě či domě, nikoliv v pronájmu. Chtěli by tedy vlastnit byt či dům, který si jednou zařídí tzv. po svém – vytvoří si tam vlastní příjemné prostředí s vybavením, které se jim líbí atd. Byla zde tedy zdůrazněna vlastní tvorba či přičinění, aby člověk cítil, že byl součástí tvůrčího zabydlujícího procesu, kterým utváří pocit domova. Vysokoškolští studenti se pohybují na pomezí mezi prvním a druhým životním pohybem. Začínají částečně žít samostatně a chtějí budovat zázemí pro svoji další etapu života, ale zároveň jsou stále částečně dětmi, jež jsou na rodičích závislá. Patočka přímo říká: „Ne že by bylo zakotvení anulováno – sebepromítání je možné jen na jeho základě – ale je to uspokojení diferenciované. Tíha uspokojování nyní spočívá na bedrech toho, kdo vykonává tento pohyb. To neznamená, že na něm spočívá láskyplný pocit akceptace, nýbrž chladný odhad způsobu, jak nás lze použít.“¹⁸³ V souvislosti s konkrétními představami byly také uváděny lokace vysněného domova. Jednalo se především o klidná menší města, několikrát zde byly zmíněny Mariánské Lázně s okolní přírodou. Dále se mezi ideálními představami vyskytoval dům se zahradou, zvířaty, záhonky a dětmi, který bude útulný a kde si člověk s chutí dá kávu. Tato otázka tedy ukázala, že mladí vnímají domov s ohledem do budoucna částečně ekonomicky a materiálně, jelikož se právě teď nacházejí ve fázi plánování či budování vlastních bytlišť, a právě v těchto momentech se uchylovali k odpovědím spíše materiálně-ekonomickým než filozofickým.

¹⁸³ PATOČKA. Přirozený svět jako filosofický problém, str. 242

Pátá otázka se týkala vázanosti člověka k domovu. Zde naprostá většina mladých uvedla, že k domovu je váže srdce – tedy rodina, blízcí a přátelé. V tomto kontextu byly zmíněny také pocity lásky, pohody a bezpečí. Jedná se o určité pevné pouto, jež tyto vztahy vyzařují. V neposlední řadě to jsou také vzpomínky, které člověka váží k domovu. Ať už se jedná o ty dobré nebo špatné. Mezi dalšími aspekty patří například rituály či zvyklosti, které má člověk spojené s domovem. Respondentka 15A dodala: „Já si myslím, že mě k tomu váže nějaká touha, taková touha být někde ukotvena, protože když si představím, že bych se neměla kam vracet, ať už fyzicky nebo ve svojí mysli, tak si myslím, že bych byla celkem ztracená v tom světě (...) Domov je můj pevný bod v životě.“ Konkrétně se jednalo o procházky po známých místech, známé trasy a místa s výhledy atd. Na druhé straně zde byly, zejména u studentů, podotýkány ekonomické důvody, které byly ale většinou zmíněny jen v rámci výčtu. V menšině se objevovala fixace na určité místo či prostředí. To bylo většinou spojené s rodištěm či místem, kde jedinci prožili svá dětství. Dále to byly maličkosti uvnitř bytů, které zajišťují pocit útulna nebo pocit soukromí.

V rámci šesté otázky byla respondentům kladena otázka ohledně ztělesnění domova. Odpovědi byly různorodé, ale obecně lze říct, že se jednalo ve většině případů o konkrétní věci, osoby či místa, které byly spojovány s obecnějšími koncepty. Dominovaly například vůně, převážně asociované s konkrétními jídly jako je vepřo knedlo zelo či pečené kuře. Dále s jednalo například o vůni ohně připomínající rodinná grilování v dětství nebo vůni šeríku či letního večera. Obecně byla vůně jídla spojována s konkrétními lidmi – zejména babičkami, maminkami a tatínky – a se vzpomínkami na společné obědy či posezení. V tomto kontextu byla také zmiňována například káva, kuchyně, obývací pokoje či televizory, kde se lidé právě například u kávy scházejí a společně si povídají. Mezi další předměty, jež jsou spojené s rodinou pohodou, byly zařazeny také květiny, vázy a prostřený stůl. Tyto vůně nebo místa symbolizují u respondentů dobré vztahy, společné chvíle a příjemnou rodinnou atmosféru.

Pro část respondentů je ztělesněním domova přímo rodina, konkrétně pak rodiče nebo domácí mazlíčci. Respondent 20A uvedl: „Ztělesněním domova je pro mě objetí mé matky, mojí maminky, zároveň ale i mého kluka. V jejich objetí se cítím doma.“ Mimo rodinu v odpovědích také zazněla konkrétní místa, většinou opět rodiště či současná bydliště včetně

okolní přírody. Byly popisovány vřelé pocity, které vyvolává příjezdová cesta k těmto místům. Kdy člověk cítí, že již se blíží domů, kde má své pohodlí a kde se cítí bezpečně. Respondent 10A řekl: „Já mám v současné době to doma spjaté s Českými Budějovicemi. Takže pomyšlení na to město ve mně evokuje domov. Když jsem na cestě do Budějovic, tak cítím, že je to správně.“ Respondent 23A v tomto směru také uvedl: „Rozhodně postel, ale taky ten pohled, když už jsem v poslední zatáčce před domovem, ta rovinka tam, to už vím, že je dobře.“ Jak z této výpovědi vyplývá, byly uváděny i postele či gauče, které symbolizovaly bezpečí, komfort a pohodlí.

Sedmá otázka se týkala okamžiků či situací spojených s uvědoměním si síly domova. Tato otázka ukázala, že lidé si uvědomují váhu domova především v těžkých životních situacích nebo při dlouhodobých pobytech v zahraničí bez svých přátel, partnerů a rodiny. V úplně minimální míře se tento pocit objevoval v pozitivních konotacích. Část respondentů zminila například společný oběd u babičky, kde jedinec cítil bezmezný pocit lásky a ukotvení ve své rodině. Nebo například přivezení nového domácího mazlíčka, které bylo opět spojeno s pocitem lásky a vděčnosti.

V naprosté většině ale dominovaly negativní či nepříjemné situace. Studující mají tyto pocity spojené především se studijními pobyty v rámci Erasmu či jiných stáží, kdy byli odloučeni od domova – rodiny a místa. Respondenti uvedli, že tyto chvíle pro ně byly náročné zejména proto, že jim zde chyběl domov ve smyslu rodiny a jistoty. Hogenová uvádí: „Jak přicházíme k evidenci domova jakožto ohňového středu, v němž je současně přítomna čtveřina, tzn. Vše i bytím samým? Jedině privací. (...) Pokud nepocítíme, jak nám domov schází, nebudeme o něm nikdy vědět.“¹⁸⁴ Například respondentka 17A řekla: „Asi až když jsem začala studovat v zahraničí, tak jsem si teprve začala vážit toho, co doma mám, že to jde i jinak, a ne vždycky je to tak lepší. Byla to hlavně ta podpora, kterou máme vzájemnou v rodině (...) nezávisle na tom, co se děje.“ (pozn. *aktuálně studující v San Franciscu v rámci šestiletého programu*) Dále byly v souvislosti s delším pobytem v zahraničí zmíněny nepříjemné situace, kdy člověk pocítil, že mu chybí jeho blízcí, ve kterých má oporu a kde vždy nalezne radu. Poté se jednalo také o návštěvu samotných rodičů v daném místě. Při odjezdu jedinec pocítil, že mu odjíždí domov a s ním i pocit bezpečí a lásky. V neposlední řadě respondent 9A uvedl:

¹⁸⁴ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 130

„Asi nejvíc ve Francii, to jsem byl nejdelší dobu pryč. A tam jsem se potom ani necítil bezpečně, a to pro mě byl signál, že už chci zpátky domů, a to co nejrychleji.“
(pozn. respondent pobýval v Nantes, kde probíhaly nepokoje a také zde byli přepadávaní studenti a studentky.)

V rámci negativních zkušeností byly uvedeny také pobyty v nemocnicích. Tyto výpovědi ovlivnilo také onemocnění COVID-19, kvůli kterému byli mladí v rámci karanténních opatření izolováni, aby nenakazili své rodiče. Respondent 1A uvedl: „Pociťuji to zejména teď, když jsem covid pozitivní. Jsem doma úplně sám, není mi dobře, mám také trochu strach. Tak v tuto chvíli mi chybí rodina a blízcí, vlastně i práce.“ V souvislosti se zdravím a pandemií byly také zmíněny ztráty blízkých, které ukázaly, že domov je nenahraditelným dílem v srdci člověka, zaručujícím bezmeznou oporu i v rámci těžkých životních situací. Pelcová uvádí: „Domov není jen tam, kde jsme fyzicky přítomni i my, i když často přestává být domov domovem v okamžiku, kdy z něj někdo blízký odejde. Domov spíše znamená: mít se kam vrátit, je spojen s důležitým pocitem, že tam na mě někdo čeká.“¹⁸⁵ Dále se jednalo o stěhování od rodičů do nových bytů, odchody z domova na vysoké školy či v útlejším věku pobyty na internátě. Dotazovaní uváděli, že se zejména první týdny nemohli dočkat, až se vrátí domů. Byly zmíněny také okamžiky z dětství, kdy rodiče žili odděleně. Byl také uveden určitý vývoj jedince. Člověk až s věkem dochází k významu domova v životě člověka, jelikož si uvědomuje, že se nejedná o samozřejmost a také že rodiče zde nebudou napořád. Hogenová dodává: „Domov není hotový okamžikem našeho zrození, konstituuje se postupně, navíjí se, zvnitřňuje se; usebírání se. Trvá dlouhá léta, než se v nás ustaví podivný celek, který nemá margo, a jemuž říkáme domov. Tisíce a tisíce urimpresí se musí v podobě retencí podrobit syntéze krytí – variování, aby se z nich vytvořila protence domova.“¹⁸⁶ Všechny tyto prožitky byly vnímány na základě ztráty pocitu jistoty, bezpečí, lásky a pohodlí. Lidé jsou v kritických situacích vděční, že se mají na koho obrátit a také že se mají kam vrátit. Až v odloučení člověk pozná význam toho, co mu schází.

Poslední otázka byla zaměřena na lokality, kde se člověk cítí příjemně. Konkrétně byli respondenti vyzýváni, aby zmínili místa, která pro ně mají osobní kouzlo. V naprosté většině

¹⁸⁵ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 39

¹⁸⁶ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 101

si vzpomněli na místa spojená s dětstvím, rodiči a prarodiči. V této souvislosti se objevovaly chaty, byty a domy prarodičů, kde respondenti trávili svá dětství. Když se tam dnes vrací nebo jenom projíždějí kolem, cítí sílu tohoto místa, sílu vzpomínek, které nikdo neodpáře. Často jsou symbolem zesnulých prarodičů, prarodičů či rodičů. Jsou symbolem šťastných dětských okamžiků plných lásky. Také je v nich schována práce a úsilí, které do nich rodina vložila při budování. Mezi místa se zvláštní energií patří také hroby příbuzných, rodičů či prarodičů, jež mají velkou emocionální a intimní sílu. Jsou součástí domova. Respondentka 20A řekla: „To je ten Tábor. Má pro mě to kouzlo, protože jsem se tam narodila a má tam hrob můj táta. Takže tam se vracím ráda, protože ho tam chci navštívit a je mi tam u něj zkrátka dobře.“

Část respondentů také zmiňovala obecněji přírodu, lesy, vyhlídky atd., které byly spojeny nejen se vzpomínkami, ale také s obecně příjemnou, svým způsobem okouzující, atmosférou. Jednalo se například o okolí Mariánských Lázní – o lesy, parky, vyhlídky či kolonádu, jež je umístěna uprostřed lesů. Bachelard zmiňuje: „Nemusíme být v lese dlouho, abychom zakusili úzkostný pocit, že pronikáme stále hlouběji do světa, jenž nemá hranic. Pokud nevidíme, kam jdeme, brzy ani nevíme, kde se nalézáme.“¹⁸⁷ Také byl zmíněn Chrám svaté Barbory v Kutné Hoře, který má pro respondenta osobní kouzlo díky své zvláštní atmosféře, jež vyzařuje. Poté se jednalo obecně o krásu hor a kopců, zejména Šumavy či Krkonoš. Schulz říká: „Sňatek mezi nebem a zemí je východiskem další diferenciaci ‚věcí‘. Tak například hora náleží zemi, ale zvedá se k nebi. (...) Jinými slovy jsou hory místa uvnitř všeobšáhle krajiny, v nichž se vyjevuje struktura bytí, a jako takové shromažďuje různé vlastnosti.“¹⁸⁸ Tato místa, ať už přírodní či uměle vytvořená, mají svůj *genius loci*, své osobité kouzlo – svého ducha. Studenti většinou jako takové místo zmiňovali Prahu jako hlavní město. Toto město mají spojené právě se studii, přáteli, novými obytnými prostory a zážitky. Jsou to i koleje reprezentující symbol nových přátelství a zážitků nebo náměstí Jiřího z Poděbrad a jeho specifická atmosféra při trzích. Praha se stala místem, kde si studenti vytvořili svá zázemí, svoje menší útočiště. Respondenti byli postupně Prahou doslova pohlceni. Její atmosféra a historie v sobě nese něco neuchopitelného. Norberg-Schulz přímo říká: „Jen málo míst vzbuzuje okouzlení jako Praha. Jiná města jsou

¹⁸⁷ BACHELARD. Poetika prostoru, str. 188

¹⁸⁸ NORBERG-SCHULZ. Genius Loci Krajina, místo, architektura, str. 25

možná velkolepější, půvabnější nebo ‚krásnější‘. Praha se vás však zmocní a podrží si vás s takovou silou jako žádné místo.“¹⁸⁹ Dále se jednalo o místa spojená s koníčky, jako je například jízda na koni či golf. Jedná se o určitá osobitá místa spojené se vzpomínkami na dětství. I tato místa v sobě nesou v určitou časovou stopu a vztahovost.

4.2 Smysl domova v pojetí respondentů ve věku 65 let a starších

Následující rozbor čerpá z výpovědí 25 respondentů Skupiny B, tedy seniorů ve věku 65 let a starších. Rozhovorů se zúčastnily převážně ženy s ohledem na demografickou křivku. Celkový věkový průměr respondentů byl 74,7 let. Věkové rozdíly v rámci Skupiny B byly pro toto vyhodnocení nepodstatné, nebyla mezi nimi nalezena užší souvislost. Výpovědi byly také ovlivněny současnou pandemií, jejíž důsledky senioři pocítili zejména v odloučení od svých rodin.

V rámci první otázky lze asociace rozdělit do dvou skupin zahrnující především neabstraktní pojmy. Zhruba jedna polovina respondentů zmínila svou rodinu, prarodiče či rodiče, nebo také ve velké míře děti či vnoučata. Druhá část zmiňovala převážně svá rodná města či konkrétní bydliště, která jim připomínají dětství. Norberg-Schulz říká: „Ve významuplném prostředí se člověk cítí ‚doma‘. Takovým ‚domovem‘ jsou místa, kde jsme vyrůstali. Známe bezpečně pocity vyvolané chůzí po této určité půdě, pod tímto určitým nebem, mezi těmito určitými stromy; známe teplý všeobjímající sluneční jas jihu nebo zas tajemné letní noci severu. Obecně řečeno, známe ‚reality‘, jež nesou naši existenci.“¹⁹⁰ V tomto kontextu byla také často uváděna příroda, například Příbramsko, Chřiby a s nimi spojené lesy, jejich vůně a sběr lesních jahod v mládí. Dále zde zaznělo Mariánskolázeňsko, Kutnohorský kraj a další. Respondenti, kteří zmínili konkrétní místa, jež se shodovala s jejich místem bydliště, uváděli také konkrétní byty a domy s jejich vybavením. Byly prezentovány jako místa určená zejména pro rodinné návštěvy a společné pobývání. Dohromady všechny výpovědi pojily především pojmy jako bezpečí, pohoda, láska, jistota, klid, teplo domova atd. V souvislosti s jistotou byla třeba zmiňována střecha nad hlavou, fráze „že na mě neprší“ či teplá voda. Jsou symbolem pohody a zázemí, jež člověk v životě potřebuje. Odpovědi v sobě nesly nádech vzpomínek, které navozovaly příjemné pocity spojené s dojetím

¹⁸⁹ NORBERG-SCHULZ. Genius Loci Krajina, místo, architektura, str. 76

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 23

a určitou nepopsatelnou intimitou. Ačkoliv odpovědi byly stručné, nesly v sobě fenomén domova, propojení vzpomínek, jež si člověk nese stále sebou. Respondent 8A uvedl: „Domov – na ten člověk nikdy nezapomene. Domov je domovem až do smrti. Tam jsme vyrostli se sourozenci a rodiči a je teď na co vzpomínat.“ Heidegger dodává: „Jestliže promyslíme slovo bydlet dostatečně šíři a bytostné hloubce, stane se pro nás pojmenováním toho, jak lidé na zemi, pod klenbou nebes putují od zrození ke smrti. Je to putování mnohotvárné a proměnlivé. Vždy a všude je však toto putování základním rysem bydlení jakožto lidského způsobu zdržování se mezi nebem a zemí, mezi zrozením a smrtí, mezi radostí a bolestí, mezi prací a slovem.“¹⁹¹ Jedná se o způsob pobytu člověka na světě, který je nevyzpytatelný, ale zároveň díky domovu, jenž je naším středem, zvladatelným.

Na otázku, co pro jedince domov znamená, bylo odpovídáno ve směr jednoduše. Naprostá většina uvedla, že domov pro člověka znamená doslova hrozně moc nebo všechno. Respondent 14B uvedl: „Znamená to pro mě hodně, protože bez domova je člověk ztracený ve světě. Domov je číslo jedna pro člověka.“ Respondent 4B řekl: „Všechno. Já vím, že to zní jako klišé, ale to je opravdu to jediný, jak to jde vyjádřit, opravdu všechno.“ V tomto rázu odpověděli téměř všichni senioři. Tyto výpovědi byly často rozváděny o další emoce evokující domov. Patřilo sem především bezpečí, jistota, pohoda, příjemná atmosféra, klid a další. Domov je také zázemím, kde se člověk cítí spokojeně a kam se hlavně rád vrací. V neposlední řadě je to také skutečné či pomyslné místo, kde se jedinec setkává se svou rodinou fyzicky či ve vzpomínkách. Také zde zazněla myšlenka, že jen doma může být člověk zcela sám sebou, cítit se svobodně a užívat si svého bytí. Hogenová dodává: „Domov je místo a čas, kde se můžeme svobodně ptát.“¹⁹² Rodina je spojována s pocity lásky, souznění, štěstí atd. Senioři také uváděli, že domovem je v současné době také kontakt s dětmi a vnoučaty. Když dorazí na návštěvu nebo si jsou jen vědomi, že jsou jejich děti spokojené a zdravé.

Co se týče povahy mezilidských vztahů, jednoznačně zde převažovaly pozitivní charakteristiky. Jednalo se zejména o rodinnou pohodu a lásku, ale také respekt, komunikaci, ústupky, snahu řešit případné konflikty rozumným způsobem atd. Senioři v této souvislosti

¹⁹¹ HIEDEGGER. *Básnický bydlí člověk*, str. 157

¹⁹² HOGENOVÁ. *Fenomén domova*, str. 113

uváděli, že pocházeli často z početných rodin, kde vztahy, zejména mezi sourozenci, nebyly jednoduché. Nicméně celkově hodnotili vztahy jako láskyplné, příjemné, naplňující a bez jakékoliv záště. Respondent 15B například uvedl: „Podle mě přátelské a dobré. Já bych řekla, že jsem se snažila o laskavost, to je podle mě v domově nejdůležitější.“ Vzhledem k životním zkušenostem respondentů vztahy prošly řadou zvrátů a zkoušek. Život přinášel složité situace, ať už finanční, pracovní, vztahové či jiné, které se ale vždy daly vyřešit, protože domov je místem pro odpouštění a vzájemné pochopení, na což byl kladen velký důraz. Život také přinesl řadu ztrát, zejména rodičů, prarodičů, ale i životních partnerů, které respondenty velmi zasáhly. Bylo zdůrazněno, že se ale vše dá nakonec překonat. Tito lidé zůstanou navždy součástí jejich domova, přestože už nejsou na světě. Jak zmiňuje Hogenová v návaznosti na Heideggera, zesnulí s námi zůstávají v rámci temporality celý život ve vzpomínkách a rozhovorech. Jsou součástí domova, jsou nesení v srdci, a to napořád, přestože vzpomínat někdy bolí. Na druhé straně, přestože pozitiva převažovala nad negativy, objevily se zde i rodinné problémy, které k domovu a životu patří a které si člověk nese s sebou celým životem. Byla zmíněna například předčasná úmrtí rodičů či sourozenců, která pak ovlivnila budoucí vztahy a vzpomínky na dětství. Hogenová dodává: „Každý schod vedoucí domů dostává funkci svědka, jehož svědectví nám pak pomáhá, jsme-li opuštěni. Dobro domova se nerozplyne do nicot, zůstává zde jako nezničitelný střed světa, kam se můžeme vždy vrátit. Proto nás domov zachraňuje.“¹⁹³

Čtvrtá otázka zaměřená na touhy byla pojata různými způsoby. Většina odpovídajících konstatovala, že jim nic neschází a že jsou naprosto spokojení. Již po ničem netouží. Uvedli, že jejich touhy po klidném, bezpečném a radostném domově se jim vyplnily. Jedno z přání je například touha po domově, kde se jedinec necítí být sám. Vzhledem k tomu, že řada respondentů již přišla o své životní partnery, přáli si, aby byli často navštěvováni svými dětmi, vnoučaty a přáteli, což bohužel v této době pandemie nebylo možné. Přesto většina uvedla, že se jim všechna přání vyplnila a že jsou šťastní. Respondent 5B uvedl: „Můj vytoužený domov je ten, který teď žiju. Sice žiju u syna v domě, ale znamená to pro mě strašně moc, protože žiju v klidu, naprosté spokojenosti, v lásce a pohodě. Prostě tak, jak si to člověk představuje ve stáří, myslím.“ Část respondentů vzpomínala na touhy v mládí jako

¹⁹³ HOGENOVÁ. Fenomén domova, str. 113

například touhu po domě se zahradou, která se nenaplnila v rámci kompromisů s manželem. Dále byly zmíněny místní požadavky ve smyslu obecném, zda žít ve městě či na vesnici nebo ve smyslu konkrétním, ať už šlo o Mariánské Lázně či jiná města nebo vesnice. V kontextu lokalit lidé také vzpomínali na svá rodiště, po kterých celý život částečně toužili, objevovala se zde například Morava či Slovensko. Toto bude více rozvedeno v rámci analýzy sedmé otázky. Výpovědi byly nejčastěji spojovány s tužbami po klidu, pohodlí, zdravé rodině a dobrém vztahu s blízkými. Také zde byla vyjádřena touha potom, aby se děti postaraly, tak jako se respondenti postarali o své rodiče. Respondentka 18B uvedla: „Dokonce jsem svoji maminku dochovávala až do její smrti, a tak si myslím, že to má být. To samé bych si přála já, aby se ke mně takhle chovaly moje děti.“

Co se týče odpovědí ohledně vázanosti k domovu, daly by se rozdělit do tří typologických skupin. První, a zároveň nejvíce početná, uvedla vzpomínky jako hlavní pouto k domovu. Ať už se jednalo o vzpomínky pozitivní či negativní, jsou naší součástí – spoluutvářejí domov. Doslova jsou domovem. Nejčastěji se jednalo o vzpomínky na dětství s rodiči a prarodiči, na práci, přírodu, sourozence nebo také na budování domu a rodiny. Respondent 17B řekl: „Asi vzpomínky bych řekla, ať už to jsou vzpomínky na domov s rodiči nebo vzpomínky na ten náš společný život, těch 60 let. Vztahují mě ty vzpomínky – dobrý i špatný chvíle, ale obecně to jsou vzpomínky.“ Druhá skupina uvedla rodinu, rodiče, partnery, děti, vnoučata či přátele a vzájemnou lásku a pochopení. Třetí, nejméně početná, uváděla konkrétní místa – jednalo se o prostředí rodných měst včetně domů, bytů či okolní přírody. „Když se v novém domě vrátí vzpomínky na starší příbytky, vstupujeme do země Neměnného dětství, neměnného jako Nepaměť. Prožíváme fixaci, fixaci štěstí. Prožívání vzpomínek na ochranu je pro nás vzpruhou. Něco uzavřeného musí střežit vzpomínky a ponechávat jim hodnotu obrazů. (...) Když si vybavujeme vzpomínky na dům, přidáváme hodnoty snu; nikdy nejsme skutečnými historiky, vždy jsme trochu básníky a naše emoce možná vyjadřují jen ztracenou poezii.“¹⁹⁴ Všechna pouta byla opět spojována bezpečím, jistotou a pohodlím.

Ztělesněním domova jsou pro seniory různé vůně, rodina, příroda či konkrétní místa nebo předměty. Nejčastěji byly uváděny vůně. Jednalo se u buď velmi specifickou

¹⁹⁴ BACHELARD. Poetika prostoru, str. 31

a nepopsatelnou vůni domova, nebo také o konkrétní jako jsou třeba vůně jídla, pečiva, chleba, povidel nebo čistého prádla či kouře od cigaret. Každá vůně vyvolává určitou vzpomínku, například na matku či otce, na rodinnou atmosféru nebo na pravidelné vaření povidel s babičkou. Bachelard o vůni říká: „Jen já mohu ve svých vzpomínkách z jiného století otevřít hlubokou skříň, která si stále a jen pro mě uchovává jedinečnou vůni, vůni hroznů schnoucích na lísce. Vůně hroznů! Hraniční vůně – abychom ji mohli cítit, musíme si hodně představovat.“¹⁹⁵ Ztělesněním domova jsou také různé předměty či zvířata, jenž opět evokují vzpomínky na dětství nebo na okamžiky prožité s manželem či manželkou a dětmi. Pelcová dodává: „(...) proto najednou zjišťujeme, že nemůžeme vyhodit staré hračky, aniž bychom se s nimi zbavili části našeho dětství, staré pohlednice, aniž bychom rezignovali na vztahy k lidem, kteří už třeba nejsou mezi námi.“¹⁹⁶ Respondentka 17B například řekla: „Potom to jsou nějaké předměty – já je dost sbírám. Když jsme jezdili na cesty například. Teď se k nim pořád dost vracím ve vzpomínkách. Když něco vidím, tak si vybavím, kde jsme byli a co jsme tam prožili. Možná to zní jako vetešnictví dneska, ale mě to strašně obohacuje, když třeba vidím ten předmět, který jsme s mužem před 50 lety koupili a já ho mám stále jako vzpomínku. Je to možná přízemní, ale já to tak cítím.“ Obdobně odpověděla například i respondentka 11B: „Pro mě je to náš přístřešek před domem na Luhu. Vidím, jak tam sedíme s manželem a dáváme si spolu kávu, to je pro mě domov – ta pohoda.“ Ve výpovědích, kde byla zahrnuta rodina, manželé, děti i vnoučata, se objevovaly pozitivní emoce jako láska, hřejivost, radost a další. Byla zde několikrát zmíněna i zvířata, například dobytek nebo kuň, připomínají statek a hospodářství, tedy dětství, práci a rodinu.

Sedmá otázka, která se týká momentů, kdy si člověk uvědomil váhu svého domova, zahrnuje zejména negativně laděné odpovědi. Patřily jsem zejména ztráty svých blízkých, nejen rodičů a prarodičů, ale také svých životních partnerů. Úmrtí matky, otce, manžela či manželky bylo nejčastěji zmíněným okamžikem, který poukázal na sílu domova. Dále se jednalo například o dlouhodobější pobyty v cizině, ve většině případů spojenými s pracovními nabídkami či brigádami. U mužů byla také zmíněna povinná vojenská služba, kde se člověk cítil sám – bez rodiny, zázemí, jistoty – a odpočítával dny směřující k návratu

¹⁹⁵ BACHELARD. Poetika prostoru, str. 38

¹⁹⁶ PELCOVÁ. Fenomén výchovy a etika učitelského povolání, str. 39

domů. Muži konstatovali, že to byly nekonečné měsíce, které je ledacos naučily. Tyto pocity také přinášely nemoci či pobyty v nemocnici. Respondentka 11A uvedla: „Já to pocítila, když manžela nakládali do sanitky před naším domem a odváželi ho při infarktu. To mi vlastně odváželi ten domov. To jsem se opravdu bála.“ V souvislosti s aktuální situací byla také zmíněna nemoc COVID-19, která zasáhla některé respondenty. Uváděli, že v této těžké chvíli, kdy se necítili dobře a potřebovali pomoci, si uvědomili, jakou hojivou sílu domov má. To, že někdo má o člověka starost a dává mu lásku a veškerou podporu, kterou dokáže, je jedním z napomáhajících faktorů k překonání těchto nelehkých situací.

Mezi dalšími odpověďmi bylo uvedeno například stěhování v mládí od rodičů za budoucími partnery. Lidé pocítili, že jim domov chybí. Chyběla jim nejen rodina, ale i prostředí a ona důvěrně známá zákoutí a zvyklosti. Respondentka 7B například dodala: „Byl, když jsem se vdala. Provdala jsem se ze strašné dálky – od Mariánských Lázní až do Přerova na Moravu. Já jsem se večer nabrečela, že jsem tak daleko od domova. Tak jsem vždycky plakala a říkala jsem si, pane Bože, dej mi nějaké kukátko, abych se podívala, co naši doma asi dělají.“

Odpovědím na poslední otázku ohledně místní problematiky a duchu místa u této dominovala rodná města. Mezi nimi byl uveden například Perálec, Praha, Kostelany, Kroměříž, Chudonice, Sítiny, Sulovice či obecněji Slovensko, Morava, východní a jižní Čechy. Několikrát byla zdůrazněna Morava – se svou typicky vřelou povahou. Respondent 21B řekl: „No, já jsem Moravák, takže ta Morava je mi pořád nejbližší. Když třeba vyjedeme, tak po cestě do Brna, jak vidím Buchlovské hory a otevře se Morava, tak vždycky brečím. Tu mám stále v sobě.“ Všechna tato místa jsou spojena s dětstvím a rodiči. Lidé se sem také vrací, jelikož jsou zde pochováni jejich rodiče a příbuzní. Část seniorů vyslovila přání, že by se do svých rodišť ještě alespoň jednou rádi podívali, pokud jim to umožní zdraví a situace. Uvedli, že by si chtěli ještě oživit vzpomínky přímo z daného místa a vrátit se tak ke svým kořenům.

Mezi další lokalitami byla místa spojena s odpočinkem jako jsou například chatařské osady nebo prostředí dovolených. Jednalo se například o město Poreč v Chorvatsku, které asociuje krásné vzpomínky, pohodu a moře, kam se respondent rád vrací. Dále třeba rybník Betlém či okolí vesnice Pavlovice nebo Šumava. Respondentka 17B dodala: „Já bych řekla, že je to Šumava, speciálně kolem Březníku. To je moje nejoblíbenější místo, i když jsme tam byli

jen párkrát. Ale možná je to pod vlivem toho románu od Klostermana...“ Mezi dalšími zazněl také kostel nebo lavička na zahrádce. Jedná se o místa, kam se člověk chodí vyprávět a poplakat si. Kde se cítí svým způsobem v bezpečí a nebojí se zde vyjádřit své pocity. Je s nimi spojen intimní emocionální prožitek. Jako místo s osobním kouzlem byla také například zmíněna Evropa. Respondent 24B uvedl: „Evropa je domov. Já bych o sobě řekl, že jsem takovej ‚bludnej Holand’an‘ a jsem doma tak nějak všude. Ale jak se říká: všude dobře, doma nejlépe.“

4.3 Závěrečné shrnutí

Obecně lze říci, že pojetí domova je pro obě věkové kategorie podobné. Z velké části se výpovědi obsahově shodují. Výpovědi respondentů poukázaly na fenomenalitu tohoto pojmu. Pro dotazující nebylo lehké své odpovědi zformulovat, jelikož koncept domova je svým způsobem samozřejmý pro každého jedince. Člověk si je sice uvnitř sebe vědom, jakou má domov sílu a váhu, přesto není lehké vyjádřit slovy, co pro něj přesně znamená. Domov vykazuje známky fenomenality a není možné ho popsat pouze kvantitativně. Obecně vzato, dotazovaní považují domov za svou existenciální jistotu v současném materiálním světě. Domov je bezpodmínečně spojen s bezpečím, láskou, rodinou, kořeny, pohodlím, ale také například s místem a prostředím. Jedná se o středobod, který nás utváří, ze kterého vycházíme a kam se zejména rádi vracíme. Potvrzují se zde slova z básně Františka Halase. Lidé vnímají domov jako místo, které tu pro ně je vždy, ať už fyzicky či v myšlenkách a srdci. Je onou hlubinou bezpečnosti, je jistotou člověka v životě a ve světě. Slovy Patočky je středem či centrem přirozeného světa. Podle Heideggera je středem, kde se setkává ona čtveřina bytí. Domov je intimním poutem těch nejsilnějších a nejpevnějších mezilidských vztahů. Je také vnímán jako určité zázemí či zákoutí, které je jen naše a je nám důvěrně známo. Je útočištěm, bez kterého je člověk ztracen, ztrácí půdu pod nohama a jakoukoliv jistotu. Stává se poté zranitelným. Domov jsou také kořeny, jež člověka konstituují. Jsou v jedinci zakořeněny a utužovány vzpomínkami, předměty či rodnými domy, které v sobě nesou specifickou intimitu. Význam domova v životě člověka si lidé uvědomují při náročných životních situacích. Když mají nějaké těžkosti, starosti či přicházejí o své blízké

nebo když se cítí být od domova odloučení. Poznávají jeho nevyčíslitelnou váhu až v privaci. Je to fenomén určující bytí člověka. „Domov je základním způsobem existence.“¹⁹⁷

Co se týče odlišností mezi věkovými kategoriemi, u mladých byla například řada výpovědí orientována na materiální stránku věci. Soustředili se například na vlastnické poměry či zařízení domu nebo bytu. Senioři ale tuto stránku věci vůbec nezmiňovali. Hovořili zejména o abstraktních věcech jako jsou pocity a vzpomínky, které jim domov asociuje. Životní zkušenosti seniorů, včetně ztrát blízkých, ukázaly fenomenalitu domova. Mladí se teprve připravují nebo jsou na začátku druhého životního pohybu projekce a sebeprodlužování. Chtějí vybudovat své vlastní zázemí. Možná právě proto zohledňují více i materiální stránku věci než respondenti Skupiny B. Starší vzhledem ke svým životním zkušenostem mnohem více vzpomínali a kladli důraz na své dětství a rodiče, které si nesou uvnitř mysli ve vzpomínkách. Vracejí se zpět ke svým kořenům. Mladí ale také ve většině případů zdůrazňovali, že domov je rodina, máma a táta, babička a děda. Ovšem jejich vzpomínky na dětství nedominovaly jejich vyjádřením, jelikož své dětství v určitém slova smyslu stále prožívají. Zejména také v naprosté většině nezažili ztrátu svých rodičů, svého domova, a proto nejsou schopni tyto prožitky reflektovat ve smyslu domova v životě člověka.

¹⁹⁷ Tamtéž, str. 39

Závěr

V této práci byly porovnány jednotlivé přístupy vědních disciplín k pojmu domov. Ze sémantického pohledu je zdůrazňována významová podobnost slova domov napříč různými jazyky. Je zde porovnán například výklad českého jazyka s angličtinou či němčinou. Z hlediska sociologie je kladen důraz na sociální skupiny a roli rodiny ve společnosti, jež je klíčová pro socializační proces jedince. Psychologie se naopak soustředí na pocity a intrapersonální vztahy, které se zde utvářejí. Dále je zde zmíněna enviromentální psychologie a význam vázanosti na místo v životě člověka. V této souvislosti jsou zde zmíněni dva autoři – Gaston Bachelard a Christian Norberg-Schulz, který popisuje fenomén *genius loci*.

Hlavním tématem práce byl filozofický rozbor domova jakožto fenoménu. Práce je věnována především dvěma autorům, kteří se zabývají touto problematikou. Prvním je Martin Heidegger, německý fenomenolog, který charakterizuje člověka a jeho bytí ve svém díle „Bytí a čas“. Bytí člověka je označováno jako pobyt, jež má své určité charakteristiky, které ho odlišují od ostatních jsoucen. Pobyt neboli tzv. Dasein je stěžejní pro koncepci domova a bydlení. Domov je charakterizován jako střed světa, kde se prodlévá čtveřina bytí – nebesa a země, smrtelníci a božští. Heidegger také v souvislosti s domovem a bydlením zmiňuje svět a řeč.

Druhým filozofem je český fenomenolog Jan Patočka, který ve svém díle „Přirozený svět jako filosofický problém“ charakterizuje domov skrze subjektivní a objektivní deskripci přirozeného světa. Později svou charakteristikou rozvádí o tři životní pohyby – pohyb zakotvení, pohyb projekce a sebeprodlužování a pohyb existence. Právě pohyb zakotvení je stěžejním pro domov, jelikož je jeho referentem. Domov popisován Patočkou jako existenciální jistota – jako „hlubina bezpečnosti“.

V praktické části je kvalitativně zkoumán význam domova v životě člověka. Rozbor vycházel z dat, která byla získána v rámci polostrukturovaných rozhovorů, jež jsou součástí přílohového materiálu. Práce vychází z 50 rozhovorů, které poskytli lidé ve věku 18 až 26 let a respondenti ve věku 65 let a starší. Cílem bylo zjistit, jak lidé vnímají význam domova v jejich životě. Pojetí domova jakožto fenoménu bylo také porovnáno v rámci těchto skupin i napříč skupinami. Práce ukázala, že lidé obecně vnímají domov jako existenciální jistotu.

Domov je vnímán jako symbol bezpečí, rodiny a lásky, nehledě na věk či pohlaví. Obě tyto kategorie považují domov za fenomén, který není snadné popsat, přestože je stěžejním pro naše životy. V rámci komparace mladí, zejména studenti, vícekrát tíhli k materiálním a ekonomickým deskripcím, zatímco senioři byli soustředěni zejména na vzpomínky a abstraktní pocity, které v nich vyvolávají například rodná bydliště.

Závěrem, fenomén domova je motivem řady dalších autorů, kteří v této práci nebyli zmíněni či jim nebyl věnován takový prostor. Proto je nutné dodat, že práce je zaměřena zejména na přístup Martina Heideggera a Jana Patočky. Nicméně existuje řada dalších autorů, kteří by mohli být v rámci prohloubení této práce zmíněni. Jedná se například o myšlenky Emmanuela Levinase, Anny Hogenové, Erazima Koháka či Gastona Bachelarda a dalších.

Seznam použitých informačních zdrojů

BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Praha: Malvern, 2009. ISBN 978-80-86702-61-2.

BENESCH, Hellmuth. *Encyklopedický atlas psychologie* [online]. Ilustroval Hermann von SAALFELD, ilustroval Katharina von SAALFELD. Praha: Lidové noviny, 2001 [cit. 2021-02-27]. ISBN 80-7106-317-7. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:3ed9ba10-5e92-11e4-be62-005056825209>

BIEMEL, Walter. *Martin Heidegger* [online]. Praha: Mladá fronta, 1995 [cit. 2021-03-05]. ISBN 80-204-0268-3. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:53472040-45ef-11e7-9ad3-5ef3fc9ae867>

BLECHA, Ivan. *Jan Patočka* [online]. Olomouc: Votobia, 1997 [cit. 2021-03-12]. Velká řada (Votobia). ISBN isbn80-7198-299-7. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:d54b7e80-2f3b-11e7-a77b-001018b5eb5c>

Duden Wörterbuch [online]. Berlin: Bibliographisches Institut, 2020 [cit. 2021-01-10]. Dostupné z: <https://www.duden.de/node/64742/revision/64778>

FROMM, Erich. *Umění milovat* [online]. Přeložil Jan VINAŘ. [Praha]: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996 [cit. 2021-02-20]. Český klub. ISBN 80-85637-26-x. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:24da2de0-2f35-11e7-9ceb-005056825209>

HALAS, František, HALAS, František X. a TESAŘ, Vladimír. *Hlas domova*. Praha: Odeon, 1979. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:249c98f0-a5d0-11e3-9d7d-005056827e51>

HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas* [online]. Přeložil Ivan CHVATÍK. Praha: OIKOYMENH, 1996 [cit. 2021-02-27]. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-86-005-12-7. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:0a6fbd80-39b0-11e4-90aa-005056825209>

HEIDEGGER, Martin. *Básnický bydlí člověk: německo-česky*. 2., opr. vyd. Přeložil Ivan CHVATÍK. Praha: OIKOYMENH, 2006. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-165-x.

- HEJNA, Dalibor. *Člověk, pohyb a svět v Patočkově filosofii* [online]. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2004 [cit. 2021-03-20]. Acta Universitatis Purkynianae. ISBN 80-7044-568-8. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:1054cbdc-5faf-4dc2-8eff-adb60a7e1dfd>
- HOGENOVÁ, Anna. *Fenomén domova*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7290-705-2.
- HOGENOVÁ, Anna. Privace a její úloha v myšlení. *PAIDEIA: PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY* [online]. 2011, 2-3(8), 1-24 [cit. 2021-03-01]. ISSN 1214-8725. Dostupné z: <https://ojs.cuni.cz/paideia/article/view/1785/1364>
- HORNBY, A.S. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. 9th ed. Oxford: Oxford University Press, 2015. ISBN 978-0-19-4798860.
- KOHÁK, Erazim. *Domov a dálava: kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. 3., nezměň. vyd. Praha: Filosofia, 2013. ISBN 978-80-7007-401-5.
- KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka: filosofický životopis* [online]. Přeložil Josef MOURAL. Jinočany: H & H, 1993 [cit. 2021-03-05]. Profily (H & H). ISBN 80-85787-21-0. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:30d624dc-0186-429e-b8c3-7fb5cfc08aa9>
- Larousse* [online]. Paris: Éditions Larousse, 2019 [cit. 2021-01-10]. Dostupné z: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/maison/48725#definition>
- LAŠTOVKOVÁ, Jitka. „Doma“ v pohraničí. *Sociologický webzin* [online]. 2006, 2006, 6(4), 1-13 [cit. 2021-01-10]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=225&lst=106%3E>
- NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. 2. vyd. Přeložil Petr KRATOCHVÍL, přeložil Pavel HALÍK. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.
- PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel a Ivan CHVATÍK, ed. *Přirozený svět jako filosofický problém*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. Orientace (Československý spisovatel). ISBN 80-202-0365-6.

PATOČKA, Jan a Jiří POLÍVKA. *Tělo, společenství, jazyk, svět: ze záznamů přednášek proslovených ve školním roce 1968-69 na filosofické fakultě University Karlovy* [online]. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995 [cit. 2021-03-12]. Oikúmené. ISBN 80-85241-90-0. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:82748600-eb5c-11e3-a012-005056825209>

PELCOVÁ, Naděžda a Ilona SEMRÁDOVÁ. *Fenomén výchovy a etika učitelského povolání* [online]. Praha: Karolinum, 2014 [cit. 2021-03-10]. ISBN 978-80-246-2636-9. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:1eaa0f34-06fc-458f-addd-b22ae2ce43bd>

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník* [online]. 1. A-O. Praha: Karolinum, 1996 [cit. 2021-02-27]. ISBN 80-7184-311-3. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:3f1bc510-3622-11e4-8413-5ef3fc9ae867>

PROKEŠOVÁ, Šárka. MENTÁLNÍ REPRESENTACE DOMOVA. *SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY: Řada psychologická* [online]. 1998, 46(2), 93-107 [cit. 2021-01-10]. ISSN 1211-3522. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/114230>

REZEK, Petr. *Jan Patočka a věc fenomenologie* [online]. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993 [cit. 2021-03-05]. Oikúmené (ISE). ISBN 80-85241-48-x. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:95cf09e0-18ad-11e4-8e0d-005056827e51>

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem* [online]. Praha: Panorama, 1990 [cit. 2021-02-27]. Pyramida (Panorama). ISBN isbn80-7038-078-0. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:a835ed50-3e5b-11e4-bc3a-005056827e51>

Slovník spisovného jazyka českého [online]. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 2011 [cit. 2021-01-10]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>

Sociologická encyklopedie [online]. Praha: Sociologický ústav AVČR, 2017 [cit. 2021-01-10]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Domov>

SZALÓ, Csaba. Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit. *Život v pohybu* [online]. 2006, 3(1), 182 [cit. 2021-01-10]. ISSN 1803-6104. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5525

VAŇKOVÁ, Irena. Básnický bydlí člověk. *A2 Kulturní týdeník* [online]. 2007, 3(8), 16-17 [cit. 2021-03-25]. ISSN 1801-4542. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2007/8/basnicky-bydli-clovek>

WHEELER, Michael. Martin Heidegger. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Metaphysics Research Lab Center for the Study of Language and Information Stanford University, c2011, 12 October 2011 [cit. 2021-04-01]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/heidegger/>

Seznam příloh

Příloha 1 – Otázky polostrukturovaného rozhovoru

Příloha 2 – Přepis polostrukturovaného rozhovoru 1

Příloha 3 – Přepis polostrukturovaného rozhovoru 2

Příloha 4 – Přepis polostrukturovaného rozhovoru 3

Příloha 5 – Přepis polostrukturovaného rozhovoru 4

Příloha 1 – Otázky polostrukturovaného rozhovoru

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE – Smysl domova v životě člověka

Autor: Martina Hejretová

O1: „Co se Vám jako první vybaví, když se řekne slovo domov nebo být doma?“

O2: „Co pro Vás domov znamená?“

O3: „Charakterizujte, jaká je povaha mezilidských vztahů v domově.“

O4: „Po jakém domově toužíte?“

O5: „Co Vás váže k domovu?“

O6: „Co je pro Vás ztělesněním domova? Co Vám jej připomíná?“

O7: „Byl nějaký moment ve Vašem životě, kdy jste si uvědomil/a, co pro Vás domov znamená?“

O8: „Existuje nějaké místo mimo domov, které pro Vás má osobní kouzlo? Kam se například rád/a vracíte?“

Příloha 2 – Přepis polostrukturovaného rozhovoru

RESPONDENT 7A

O1: „Co se Vám jako první vybaví, když se řekne slovo domov nebo být doma?“

R7: „Určitě se mi vybaví rodina jako první. Není to ani tak o tom místě, ale o těch lidech, takže rodina. Potom teď barák, potom Mariánky – třeba škola, tam jsem strávila osm let. Hlavně ale ty lidi. Potom taky přítel určitě.“

O2: „Co pro Vás domov znamená?“

R7: „To je něco takovýho nenahraditelnýho, můj základ, z čeho vycházím. Asi jako když roste strom, ty kořeny, si myslím. No, je to něco nenahraditelného, k čemu se člověk bude celý život asi vracet rád.“

O3: „Charakterizujte, jaká je povaha mezilidských vztahů v domově.“

R7: „Je to hlavně o té podpoře, že ti pomůžou z toho dna, ať se děje cokoliv. Člověk si jde taky pro ty rady domů, protože věří, že mu rozumí a dají mu ty nejlepší rady. Potom taky nějaký sebeobětování, protože člověk taky udělá hodně pro rodinu.“

O4: „Po jakém domově toužíte?“

R7: „Mně se hodně líbí to, co teď mám, takže bych šla ideálně šla do nějakýho vzoru podle tohohle. Nevím, teda jak se to rodičům podařilo. Nijak bych se neodkláněla od toho vzoru. Líbí se mi, když ty lidi spolu jdou, baví se, třeba že si spolu zahrajou ty hry, podnikají spolu nějaký akce. Ale hlavně, že odtamtud neutíkají, ale rádi se tam vrací. To je asi to nejdůležitější.“

O5: „Co Vás váže k domovu?“

R7: „Zatím to jsou moji chlebovárci, ale není to samozřejmě jenom tak, ale zatím si nevydělávám. Ale hlavně emociální vazby, který jsou opravdu hodně silný. Já s rodičema dělám všechno možný. Teď jsme byli na běžkách, jsou to moji kamarádi takový, což je pro mě taky důležitý. Pak jsou to asi i Mariánky, protože mám strašně ráda tu přírodu, co tady je, a to v Praze vůbec není.“

O6: „Co je pro Vás ztělesněním domova? Co Vám jej připomíná?“

R7: „Kafe, protože my se vždycky sejdeme s celou rodinou na kafe. To je tom, kdy se nejvíc scházíme společně, třeba i přítel, bráchova přítelkyně, a jsme schopný 2 hodiny sedět u toho a povídat si.“

O7: „Byl nějaký moment ve Vašem životě, kdy jste si uvědomil/a, co pro Vás domov znamená?“

R7: „Určitě hodně. Třeba hodně když jsem byla v Řecku – když jsem tam byla tři měsíce a neměla jsem tam tu rodinu. Tak jsem tam měla takový ty okamžiky, kdy jsem si potřebovala něco probrat s nima, nechat si poradit, popovídat. To mi chyběla ta jejich podpora. Přece jenom oni jsou takový moudřejší lidi, a když máš nějaký problém, tak se k nim vracíš a ptáš se na jejich rady. No, teda kdykoliv takhle, když jsem cestovala, tak nastal tenhle okamžik, kdy mi chyběli. Určitě když jsem hodně dlouho odloučena od rodiny“

O8: „Existuje nějaké místo mimo domov, které pro Vás má osobní kouzlo? Kam se například rád/a vracíte?“

R7: „Strašně ráda chodím k babičce. Tam to pokládám taky takový jako trošku druhý domov. Tam je takový to moje zázemí. Tam se cítím hodně dobře, ale doma že bych se tam úplně cítila, to zase ne. Já to nemám tolik spojený s tím místem, když třeba jsem v Praze na bytě, tak prostě když tam jsem sama, tak se tam necítím jako doma nějak dobře. Ale když tam přijede přítel, tak se tam cítím jako doma, protože je mi tam s ním dobře, protože se tam mám ke komu vracet.“

Příloha 3 – Přepis polostrukturovaného rozhovoru

RESPONDENT 20A

O1: „Co se Vám jako první vybaví, když se řekne slovo domov nebo být doma?“

R20: „Mně se vybaví moje mamka a zbylí členové mojí rodiny. Asi ne ani tak to místo, jako ten barák, ale spíš ty lidi v první řadě.“

O2: „Co pro Vás domov znamená?“

R20: „Pro mě domov znamená asi bezpečí, pak teda kdyby to bylo místo, tak ten barák – to místo, kde se jako doma cítím, takže v pohodě, v bezpečí, kde je všechno dovoleno. Na druhou stranu, ne všechno si dovolím, protože jsou tam samozřejmě nějaký hranice. Prostě místo, kam se můžu vždycky vrátit, ať se mi stane cokoliv.“

O3: „Charakterizujte, jaká je povaha mezilidských vztahů v domově.“

R20: „Tak asi se navzájem respektujeme. Máme se nadevšechno rádi, smějeme si spolu. Řekneme si všechno hned a na rovinu, asi si tady nikdo na nic nehraje. Když potřebuju uzemnit, když jsem nějak mimo s názorem, tak dostanu tu zpětnou vazbu, kterou potom zpětně i ocením. Podpora vždycky – podporujeme se navzájem.“

O4: „Po jakém domově toužíte?“

R20: „Asi kdybych neměla ten domov, jaký mám teď, tak bych si přála přesně tenhle, protože mi bylo umožněno bydlet s lidma, který mi nabízí neuvěřitelnou spoustu lásky, pomoc – pomáhají mi vlastně se vším vždycky, ať už se zabezpečením, se školou. Vždycky když chci s něčím poradit, tak tu pro mě jsou. Zároveň mám tady obrovské pokoj – vlastně si neumím moc představit strávit celý život ještě s někým v tom pokoji. Vzhledem k tomu, že jsem jedináček, tak jsem strašně šťastná, že tu mám to zázemí a vlastně soukromí a něco, co je opravdu jenom moje v tom domově a je vyhrazený jen pro mě. Ale toužím po domově s takhle upřímnýma lidma a lidma, co mi dávají takovouhle lásku a nechci, aby se to nikdy jako přetrhlo – tahle vazba no.“

O5: „Co Vás váže k domovu?“

R20: „Asi ta moje rodina – ty vztahy. Rozhodně to není nic z povinnosti – i ta láska k tomu domovu. To bezpečí, co mi to evokuje – ten domov – mě nutí se tam vracet.“

O6: „Co je pro Vás ztělesněním domova? Co Vám jej připomíná?“

R20: „Ztělesněním domova je pro mě objetí mé matky – mojí mamky a zároveň i mého kluka, tam se taky cítím jako doma. Pak i samotný ten barák a vlastně i město Kutná Hora a město Tábor, což je moje rodiště. To je taky moje ztělesnění domova. Vždycky když tam přijedu do toho Tábora, tak mám pocit, že jsem doma. Mám takový dvě svoje města – Kutnou Horu a Tábor.“

O7: „Byl nějaký moment ve Vašem životě, kdy jste si uvědomil/a, co pro Vás domov znamená?“

R20: „To asi nedokážu říct.“

O8: „Existuje nějaké místo mimo domov, které pro Vás má osobní kouzlo? Kam se například rád/a vracíte?“

R20: „To je ten Tábor. Má to pro mě kouzlo, protože tam jsem se narodila a má tam hrob můj táta, takže tam se vracím ráda, protože ho tam chci navštívit a je mi tam jako dobře. A zároveň ještě místo s kouzlem, kde se cítím doma je Barbora – Chrám svaté Barbory. Prostě je to takový symbol Kutný Hory a tam se cítím doma.“

Příloha 4 – Přepis polostrukturovaného rozhovoru

RESPONDENTI 10B, 11B

O1: „Co se Vám jako první vybaví, když se řekne slovo domov nebo být doma?“

R10: „Barák na Luhu, tam kde teď bydlím.“

R11: „Mně se vybaví manžel, dcera a syn a moje vnouče.“

O2: „Co pro Vás domov znamená?“

R10: „Pro mě je to pohoda.“

R11: „Já bych taky řekla pohoda, štěstí, pocit bezpečí – jistoty.“

O3: „Charakterizujte, jaká je povaha mezilidských vztahů v domově.“

R10: „Já bych řekl zase ta pohoda.““

R11: „Pohoda. Pohoda, pohoda...Štěstí, láska, souznění, všechno takhle.“

O4: „Po jakém domově toužíte?“

R10: „Já jsem taky spokojenej...“

R11: „Já mám to, co jsem přesně vždycky chtěla.“

O5: „Co Vás váže k domovu?“

R10: „Pro mě je to ta příroda kolem Luhu, odkud jsem, kde jsem se narodil.“

R11: „Mě váže k domovu manžel.“

O6: „Co je pro Vás ztělesněním domova? Co Vám jej připomíná?“

R10: „Já bych řekl to samý asi no. Tu pohodu si představuju, to je to ztělesnění. Možná taky ta příroda kolem znovu.“

R11: „Tak to nevím, teda. Vidím to jako štěstí a pohodu no. Pro mě je to náš přístřešek před barákem na Luhu a vidím, jak tam sedíme s manželem a dáváme si kafe spolu. To je pro mě domov, ta pohoda.“

O7: „Byl nějaký moment ve Vašem životě, kdy jste si uvědomil/a, co pro Vás domov znamená?“

R10: „Já po infarktu. Potom když jsem byl v nemocnici sám...“ *(pozn. před Vánoci loňského roku prodělal infarkt, manželka přivolala pomoc a byl zachráněn bez následků)*

R11: „Já zase když manžela nakládali do sanitky a odváželi ho při infarktu, to mi vlastně odváželi ten domov. To jsem se fakt bála.“

O8: „Existuje nějaké místo mimo domov, které pro Vás má osobní kouzlo? Kam se například rád/a vracíte?“

R10: „Já to mám spojený hodně s tím Luhem a okolím, jak jsem tam vyrostl. Tak tam to mám rád, samozřejmě i s manželkou. Potom třeba potluchy – ty kamarádi, to je pro mě hodně. Příroda, kamarádi, les.“

R11: „Já musím říct, že já mám domov všude tam, kde je manžel a kde jsou děti, kde je vnouče, ale v první řadě teď manžel no. Já to mám spíš spojený s lidma. Já jsem teď v lázních, a protože tu mám manžela, tak se tu cítím dobře, skoro jako doma.“

Příloha 5 – Přepis polostrukturovaného rozhovoru

RESPONDENT 17B

O1: „Co se Vám jako první vybaví, když se řekne slovo domov nebo být doma?“

R17: „No, za prvé se mi vybaví dobře zařízenej byt, bych řekla. Potom kolem lidí, který jsou v tom bytě spokojený, který se mají navzájem rádi, vyhoví si. Asi tak bych to řekla. Je to zázemí, kam se člověk může vrátit.“

O2: „Co pro Vás domov znamená?“

R17: „No, já bych řekla, že takovej klid, všeobecněj klid a pohodu. Bych řekla. Tak to cítím, že to je takový uklidňující pohodlí nebo jak bych to nazvala, já nevím.“

O3: „Charakterizujte, jaká je povaha mezilidských vztahů v domově.“

R17: „No, tak to víte. My jsme byli s manželem asi 60 let spolu. Takže vztahy nejsou nikdy ideální, ale myslím si, že se to dá všechno překonat a když je potom dítě, tak to je zase úplně jinej vztah potom. Musí si navzájem rozumět ty lidi, někdo musí ustoupit, někdo neustoupí, pak jsou konflikty všelijaký, ale myslím si, že se to dá vyřešit vždycky oboustranně – ale musí být dobrá vůle na obou stranách ale, si myslím.“

O4: „Po jakém domově toužíte?“

R17: „Já bych řekla, že mně se to vyplnilo. Já jsem chtěla normální, spokojenej život, kterej se mně teda splnil. Byli jsme na jednom místě, tady jsme se brali jako mladý, že jo, a žili jsme celý život tady v Mariánských Lázních a myslím, že se mi to teda splnilo. Měla jsem syna, zaměstnání jsme měli, měli jsme taky společný zájmy, to je velice důležitý, bych řekla. Takže si myslím, že se mi to všechno splnilo, i když jsem teda přišla z jinýho prostředí úplně. My jsme sem přišli na umístěnky v 56. roce, takže z Prahy jsem přišla do úplně jinýho prostředí, ale šžila jsem se tady docela dobře. Když jsem přišla do Mariánek v tý době, tak ty Mariánky žily, takže to bylo dost jiný než Praha v 50. letech.“

O5: „Co Vás váže k domovu?“

R17: „No asi vzpomínky bych řekla, ať už to jsou vzpomínky na domov s rodičema nebo vzpomínky na ten náš společnej život těch 60 let. To jsou ty vzpomínky asi – jsou tam dobrý chvíle i špatný chvíle. Ale obecně bych řekla ty vzpomínky.“

O6: „Co je pro Vás ztělesněním domova? Co Vám jej připomíná?“

R17: „Já bych řekla, že to jsou vzpomínky na to, co jsme tady prožili – dobrý i zlý. Pak to jsou nějaký předměty, já dost sbírám, když jsme jezdili na cesty, tyhle předměty, ke kterým se pořád dost vracím ve vzpomínkách. Když něco vidím, tak si právě vybavím, že jsme tam byli a že jsme tam něco prožili. Možná, že to zní jako vetešnictví dneska pro vás mladý, ale mě to strašně obohacuje, když vidím předmět, kterej jsme si třeba před 50 lety koupili a já ho ještě mám jako nějakou vzpomínku. To mě teda uspokojuje bych řekla. Je to teda přízemní možná, ale já to tak cítím.“

O7: „Byl nějaký moment ve Vašem životě, kdy jste si uvědomil/a, co pro Vás domov znamená?“

R17: „Neřekla bych, že by byla nějaká taková. No, asi když odejdou rodiče, to se člověk upne na ten svůj domov tady. Ale jinak to teda asi nedovedu posoudit asi.“

O8: „Existuje nějaké místo mimo domov, které pro Vás má osobní kouzlo? Kam se například rád/a vracíte?“

R17: „Já bych řekla, že je to Šumava a speciálně teda okolo Březníku, a tam to je takový moje nejoblíbenější místo, který prostě miluju, i když jsme tam byli jenom možná pětkrát, protože se tam nesmělo tenkrát. Ale možná, že je to pod vlivem toho románu od Klostermanna. Ale tam to prostě kolem toho Březníku, tu Šumavu miluju – jsme to milovali a strašně rádi se tam pořád vracíme.“